

SIMULAN MAISEMA

Simulan suvun ja muiden kyläläisten elämää
Vidilän kylässä ja ympäristössä

Laitilan Seudun Simulan Sukuseura ry
2004

SIMULAN MAISEMA

Simulan suvun ja muitten kyläläisten elämää
Vidilän kylässä ja ympäristössä

Kirjoittanut Jouko Järvinen

Laitilan Seudun Simulan Sukuseura ry
2004

Lukijalle

Oli kevätkesän päivä 1980-luvun puolivälissä. MTK:n johtokunnan jäsenet puolisoineen olivat Varsinais-Suomen retkellään poikenneet Kauppilan umpipihalle, jossa Simulan Lea retkeläisten mielestä hauskalla Laitilan murteellaan selvitti pihan historiaa. Lapsuuteni leikeistä umpipihan hyvin tuntevana olin itse jäänyt sahan mäessä pois kyydistä poiketakseni kotopaikallani Raittionmäessä. Paluumatkalla bussi pysähtyi Järvisen kohdalle, puoliväliin mäkeä. Siinä seurueen naiset - ympäri Suomen - jahkaantuivat ihailemaan edessä aukeavaa maisemaa; hyvälle oraalle nousseet viljat vainioilla hehkuivat kaikissa kevään väreissä, perunavaot Simulan pellolla, Grönbergin torpan vieressä, olivat viivasuorat, ja pihlajaryhmät kivikömpissä Kuusiston ja Kinnalan välillä loistivat pyöreinä ja valkeina. Taustalla kummuillaan seisoivat ajattomina hyvin hoidetut taloryhmät, suurimpana tietenkin Simula.

Joku pohjalainen emäntä tuli siinä sanoneeksi, että kyllä sinun, espoolaisen, sydämesi täytyy olla täällä. Hiukan hämmentyneenä osasin vain sanoa, että kuinka muuten voisi ollakaan. Olinhan itsekin vuosia ja vuosikymmeniä pysähtynyt ihailemaan maisemaa, joka on vuodenajoittain erilainen, mutta aina niin kaunis kuin peltomaisema vain voi olla.

Tämä tapahtuma tuli mieleeni, kun Simulan sukukirjatoimikunta pyysi suvun jäseniltä materiaalia kirjaa varten; miksi en kirjoittaisi kylän maisemasta ja sen muutoksista.

Kirjoittamisen edetessä aihe ikäänkuin huomaamatta laajeni ja levisi. Ensin panin paperille tapahtumia. Sitten tuli kuvaan suvun jäseniä. Mutta jotenkin kerronta jäi vajavaiseksi; kuvaamani aikakauden tavat ja ilmapiiri eivät oikein tulleet esille. Laajentamalla kuvaukset koko kylän asukkaisiin asia mielestäni parani. Toisekseen menneinä vuosina kylän ja kylien suvut olivat hyvin sekoittuneet. Silloisilla kulkuvälineillä kun ei useinkaan lähdetty kaukaa naimaan. Ei tarvitse mennä kovin kauas, kun suvusta löytyvät nimet Junnila, Kinnala, Heikola, Vippola, Rytsölä, Lalla jne. Salosen tyttäret Elma ja Mirja esiintyvät kirjoittajinakin Kauppilan sukukirjassa, Raittamäessä yhdistyivät Simulan ja Heijarin suvut jne. Viimeisimpänä taitaa olla se, kun Simulan nykyinen Samuli-isäntä sai Vuolasta emännän itselleen.

”Levisi kuin Jokisen eväät” on monille tuttu sanonta. Tuo, taikka pääkaupunkilaisille tuttu ”Leviää kuin Elanto”, sopisi siis tähän kirjoitukseen. Aiheen laajeneminen taikka leviäminen merkitsi samalla sitä, että minä olen oikeastaan ihan väärä henkilö kirjoittamaan tästä aiheesta. Synnyinhän vasta juuri ennen sotia, vuonna 1938, ja lähdin Vidilästä maailmalle jo liki puoli vuosisataa sitten, vuonna 1956. Tehtävään olisi sopinut paljon paremmin joku seudulla pysynyt, jolla olisi ollut paremmat tiedot ja muistikuvat tapahtumista. Mutta miten kirjoittikaan filosofi Eero Ojanen: *”Maisema on ihmisen elämässä monin tavoin tärkeä asia. Lapsuudenmaisema jää ihmisen mieleen eliniäksi ja muokkaa osaltaan koko hänen tapaansa olla maailmassa. Kotiseudun käsite liittyy sekin maisemaan, vaikka luonnollisesti siinä on myös muita keskeisiä tekijöitä. Usein sanotaan, että sitten kun ihminen lähtee jostain pois, hän näkee uudella tavalla sen mistä lähtee. Monesti lienee niin, että ylipäätään kotiseutu ja sen maisema ovat erityisen tärkeitä juuri sellaisille ihmisille, jotka ovat lähteneet sieltä pois.”* Uskon, että meidän itse kunkin ns. sielunmaisema on suurelta osin peräisin silmin nähtävästä lapsuuden maisemasta sekä varhaisesta kasvuympäristöstä.

Aiheen laajeneminen johti sitten siihen, että sukuseuran hallitus katsoi, ettei tämä oikein sopinut kirjaan, joka kertoi Samuel Samuelinpojan ja Johan Henrik Samuelinpojan

sukuhaaroista. Hallitus päätti, että tästä tehdään erillinen julkaisu. Samalla sukuseuran puheenjohtaja, professori Heimo Hiirsalmi ehdotti, että täydentäisin kirjoitusta Simulan ja Simulan suvun muitten paikkakunnalla olevien talojen nykytilan kuvauksella.

Kertokaa se hänelle!

Ennen meillä oli perimätieto. Ei kirjallisesti dokumentoituna, vaan vanhemmat kertoilivat lapsilleen menneistä ajoista. Nykyään näyttää siltä, että radio ja etenkin televisio ovat syrjäyttäneet kertomisen perinteen. Vahinko!

Kun lapsemme, Susanna ja Janne, olivat pieniä, meillä oli saunarauha; saunassa ei saanut meluta. Pienet lapset eivät oikein malttaneet pysyä kauan hiljaa, niinpä he keksivät kiertää asian. Saunarituaaleihimme kuuluikin kauan se, että heti lauteille noustessa lapset pyysivät: ”Kerro isä siitä, kun olit pieni.” Niinpä jo etukäteen piti yrittää muistella millaista silloin olikaan. Suosikkitarina oli se, kun kerroin kuinka ratsastelin yli Raitamäen alapuolella olevien jokipankkojen, ja kuinka hevonen koetti keksiä kaikenlaista välttyäkseen kiipeilystä. Ehkä tästä lapset saivat kipinän siihen, että viettivät muutamana kesänä viikon-pari Laitilassa. Järvisellä olevat eläimet, kuvaamani maisema sekä maalaiselämä viehättivät heitä niin paljon, että kotiin lähtö Espooseen oli todella vaikeaa.

Viime joulunaikaan kertoilin Jannen pojan Pyryn pyynnöstä, millaista meillä oli lapsena. Hiukan ällistyin, kun kerronnan kuullut, Suomessa käymässä ollut Susanna tokaisi, että ”hei, tollasta sä et ole meille kertonutkaan”. Tästä olisi kai opittava ainakin se, että kaikista kirjoista huolimatta perinteet välittyvät parhaiten, kun vanhemmat kertovat niistä lapsilleen.

Tässä jutussa kerron maisemasta, sitä asuttaneista suvun jäsenistä sekä pikku tapahtumista oman muistini mukaisesti. Jonkin verran olen laajentanut aikajaksoa haastattelemalla mm. tätejäni, Salosen (o.s. Simula) Helmin tyttäriä Elma Kleemolaa ja Mirja Vuolaa sekä naapuriamme Aimo Raitamäkeä. Heiltä olenkin saanut erittäin arvokasta apua, samoin monilta muilta suvun jäseniltä ja kyläläisiltä, joitten kanssa olen aiheesta jutellut. Kiitoksia kaikille avusta ja innostuneesta vastaanotosta. Kiitokset myös valokuvista, joilla olen voinut kirjaa elävöittää. Etenkin Mirjalta ja Junnilan Helviltä sain useita erinomaisia toimintakuvia. Kuvien runsaahko määrä on mielestäni paikallaan. Ilman julkaisua yksityishenkilöitten omistamat kuvat jäävät vain harvojen nähtäville ja painuvat vähitellen unholaan. Kirjaviisauteen olen tukeutunut hyvin vähän. Laitilan Puhelinyhdistyksen ja Sähköyhtiön historiikit silmäilin. Koulun kummun kaivauksista soitin museovirastoon ja Laitilan kulttuurisihteeriltä Jukka Vehmakselta tarkistin muutamia asioita. Kirjaan myös asioita, jotka kylien tämän hetkisille asukkaille ovat itsestään selvyyksiä. Kymmenien vuosien kuluttua nekin kirjaukset voivat olla arvokkaita. Koska kyse on muistelusta, sotken mukaan kulloisenkin asian kohdalla mieleen juolahtaneita asioita, vaikka ne eivät juuri kylää koskisikaan. Tällä tavoin toivottavasti tapahtumiin tulee lisää syvyyttä.

Kirjoitin tämän lähes valmiiksi kevättälvella 2001. Sitten ryhdyin rakentamaan taloa pojalleni. Rakentamisen touhussa meni pari vuotta, kunnes vasta kesällä 2003 ehdin viimeistelemään kirjoituksen. Siinä välissä ilmestyi historiikki ”Laitila 1900-luvulla”. Sen luin läpi suurella mielenkiinnolla ja sain sieltä jopa muutamia vinkkejä tapahtumista, jotka olin unohtanut.

Kun Laitilassa halutaan vähätellä jotakin asiaa tai ihmistä, sanotaan ”ete se ol mistän kotosi”.

Olen huomannut, että jossakin vaiheessa elämäänsä ihmiset alkavat kiinnostua siitä, mistä ovat kotoisin; missä ovat juuret. Toivon, että muutkin kuin kylässä ja lähipiirissä asuvat suvun jäsenet kiinnostuisivat jutusta - ja juuristaan. Aihetta keventääkseni sovittelen sekaan pieniä muisteluksia suvun jäsenten ja muittenkin sanomisista ja tekemisistä. Jos jotkut kommenttini koetaan sopimattomiksi, suotakoon se minulle anteeksi. Mahdollisia nuorempia lukijoita varten ”suomennan” laitilanmurteisia ilmaisuja. Samalla teen vertailuja nykypäivään, jotta osattaisiin suhteuttaa tapahtumia oikealla aikajänteellä. En noudattanut tarkoin otsikoita enkä muutakaan järjestystä, vaan kirjasin asioita sitä mukaa, kun niitä mieleen muistui. Lukijaa säästääkseni olen pyrkinyt välttämään päivämääriä. Vuosilukuja luetteloin, milloin satuin muistamaan taikka katsoin asiayhteyden vuositietoa vaativan.

Tämä ei siten ole millään muodoin historiikki, saati historian kirjoitusta. Siksi olen jättänyt pois negatiiviset muistot, jotka yleensäkin mielestä pyyhkiytyvät. Uskon, että tämä kirjanen löytää lukijoita muualtakin kuin lähisuvun piiristä. Miksi siis pahoittaa kenenkään mieltä. Niinpä en esimerkiksi kerro, keitten kylillä tiedettiin varastelevan. Siihen suhtauduttiin hiukan siten, että tarpeisiinsahan ottavat. Jonkinlaisena puutteena pidän sitä, että en pysty välttämään niitä tunteita, joita kylillä vielä sodan jälkeenkin talollisten ja muun väestön välillä oli. Lapsena ja nuorukaisena kiinnostukseni suuntautui urheiluun ja lukemiseen, enkä siten aistinut aikuisten asioita. Uskon tosin, että sota, yhteiset koettelemukset ja yhteisen isänmaan puolustaminen oli liennyttänyt pahimmat jännitteet. Jos suuria sellaisia olisi ollut, kaipa minäkin olisin ne huomannut. Koska kyseessä on muistelu, en yritäkään välttää minämuotoa. Enkä voinut välttää kiusausta kertoa hiukan omista vuosistani muuallakin kuin Simulan maisemassa. Miesmuistikin tässä jutussa on minun muistini. Valitettavasti se muisti ei ole edes kovin hyvä, niin kuin vaimonikin voi todistaa.

Juttua keventääkseni ja suhteuttaakseni asioita aikajänteellä, lainailen valittuja paloja Laitilan Vaarin eli talousneuvos Samuli Simulan, Simulan talon isäntä vuosina 1913-1952, pakinoista eri vuosikymmenillä. SS ja päivämäärä lainauksen lopussa viittaa Samuli Simulan kyseisenä päivänä Laitilan Sanomissa julkaistuun pakinaan, ja EK puolestaan viittaa Elma Kleemolan Kalevalan käännökseen.

Tämän kirjan sisältö ei siis täysin vastaa otsikkoa ”Simulan maisema”, mutta kun en parempaakaan keksinyt ajattelin, että se saa kelvata.

Espoossa heinäkuussa 2003

Jouko Paulanpoika Järvinen

Simulan maisema sisältää

Maalaismaisema parhaimillaan	
Joet ja muut vedet	
Vuoret ja mäet	
Tiestö ja kulkuvälineet	
Metsät	
Luonnon eläimet	
Pellot	
Viljely	
Koneistus	
Karjatalous	
Puhelinlangat laulaa	
Valoa kansalle	
Talot ja niiden asukkaat	
Yrittäjät ja ammatinharjoittajat	
Koulut	
Harrastukset	
Elämää, ei sen enempää	
Kenpä tietäis sen, ken arvaisi huomisen	
Hyväks lopuks	

Simulan maisema

Maalaismaisema parhaimmillaan

Katsoitpa Simulasta mihin suuntaan tahansa, näet viljavia peltoja, joitten taustalla piirtyvät vehreät metsät. Vauraitten talojen hyvin hoidetut rakennukset seisovat kummuillaan ja maisemaa pehmentävät kivikömppien pihlajaryhmät ja koululle päin katsottaessa katajikat. Isosuon suunnassa polveilee Härinäjoki ja siitä vasemmalle katsoen jokeen laskeva Vars'oja. Tällainen se oli jo minun lapsuudessani, eikä se siitä ole oleellisesti muuttunut. Puut ja pensaat ovat kasvaneet, joitakin rakennuksia on purettu ja toisia tehty tilalle.

Se on maalaismaisema parhaimmillaan. Luulen olevani pätevä arvioimaan asiaa, olenhan työni puolesta kierrellyt Suomen ristiin rastiin moneen kertaan. Esimerkiksi Etelä-, Keski- ja Pohjois-Pohjanmaalla talousrakennukset, jotka nykyisin alkavat olla paikoin hyvinkin näyttäviä, olivat vielä pari vuosikymmentä sitten melkoisen hoitamattomia, maatalouskoneet ulkosalla, jopa pelloilla jne. Muistan kuinka 1960-luvun lopussa olin tekemässä oman työni ohella televisioon tupailtaohjelmaa Itä-Suomessa. Meillä oli tavattomia vaikeuksia löytää hoidettu maatilan pihapiiri! Tämä tuntui oudolta, olihan Laitilassa järjestetty pihakilpailuja jo 1950-luvulla. Muistan, kuinka kotona ja ympäristössämme laiteltiin paikkoja kuntoon. Hyvin hoidettu trekoli omenapuineen ja marjapensaineen oli jokseenkin joka talossa. Mummuni, Helmi Salosen (o.s. Simula) pihalla kasvoi myös päärynäpuu, joka antoi joka vuosi runsaan sadon, pehmeitä ja makeita päärynöitä.

Se maisema ei ole minkään puolueen paikallisosaston aikaansaama. Eikä se ole tämän päivän tuotetta. Sen ovat luonto ja ihmiset yhdessä luoneet vuosisatojen aikana.

Kodjalan koulun pallokentän laidalla oli pieni kumpu, jonka kivillä välitunneilla istuskelimme. Muutama vuosi sitten Museoviraston arkeologit kaivoivat sen kummun kivien alta yli 20 hautausta esineistöineen. Hautaukset, joista kaksitoista oli miesten, olivat merovingikaudelta (vuosilta 550-800), vanhin oli vuosilta 600-620. Nuorin löytynyt esine oli arabialainen hopearaha vuosilta 805-814. Saman ikäisiä esineitä on löytynyt myös Simulan riihen lähettyviltä. Entisen hevostierren kohdalla on löytynyt mm. heittokirveen varsi. Myös rautakautisia esineitä on löytynyt. Pohjois-Euroopan rautakaudella tarkoitetaan roomalaisen ajan rautakautta, Kristuksen syntymästä vuoteen 400 asti. Esiroomalainen rautakausi ajoittui vuodesta 500 ennen Kristuksen syntymää Kristuksen syntymään asti. Noina aikoina meren pinta oli huomattavasti korkeammalla kuin merovingikaudella, jolloin meri oli 5-7 metriä Simulan maisemaa alempana ja lainehti todennäköisesti Kalannin Hallun kylän kohdalla. Rautakautisia kalmistoja löytyy Risteen kömpästä Kodjalan toiselta puolen läheltä Sirppujokea, entisen Ruotjärven rantamilta sekä Kalannin Kylähiidestä Laitila-Uusikaupunkien varrelta.

Laitilan joittenkin kylien - korkeimmilla paikoilla sijaitsevien - asutus ajoittunee ajanlaskumme alkuun. Toisten tietojen mukaan jopa 4000 vuotta taaksepäin. Simulan suvun vaiheista tiedetään varmuudella 1540-luvulle. On erittäin todennäköistä, että esi-isämme muokkasivat kuvaamaani maisemaa jo vuosisatoja ennen sitä. Heillä ei ollut nykyajan keinoja tallettaa tietojä. Onneksemme he saivat mukaansa hautaan esineitä, joita nykyajan taitavat

arkeologit osaavat ”lukea”. Rautakauden kansainvaellusaika ajoittui vuosille 400-550. Tulivatko näille kummuille pysyvät asukkaat silloin, ei varmasti tiedetä, mutta arvioidaan kuitenkin, että tšekäläinen asutus on peräisin Skandinaviasta. Tiedetään, että Juho Martinpoika piti Simulan taloa vuosina 1540-1572. Paljonko tätä ennen ja kutka häntä isäntinä edelsivät, sitä eivät historian kirjat kerro. Vidilä ja Koukkela ovat molemmat ns. suomalaisen oikeuden kyliä, joten niissä on ollut pysyvää asutusta ainakin 1200-luvulta lähtien.

On mielenkiintoista, että Koukkelan alueelta on löytynyt vain hajalöytöjä varhaisemmilta ajoilta. Koukkela sijaitsee kuitenkin Vidilää korkeammalla, joten voisi olettaa, että se oli asutettu aikaisemmin, olletikin, kun Koukkelan takana sijaitsi järvi. Meren lahti siis sekin, kun mennään tarpeeksi taaksepäin. Itse muistan 1950-luvun alkuvuosina löytäneeni yksipuisen ruuhan puolikkaan Vähäjärven turpeesta ojankaivuun yhteydessä. Valitettavasti en silloin ymmärtänyt saattaa sen ikää tutkittavaksi.

Laitilan ikää pohti Vaari pakinassaan ”Hyi ko oma kehu haise!”:

*”Jos joku otta ja ruppe tämä mejäm pitejä ikkä kysymä,
nii mnää sano, ett waikki stää oo sillon Turunki alkka rinnal pysymä.
Riwakkast näättäk sillo jo laitalaine mamma puukenkilläs astel,
ikä se Ruati Henrik Kupitta lähtell turkulaisten päälai kastel.
Turu linnanka wanhus ei ittiasias ol oikkiastas mikkä,
jos otta waewakses werrat siihe mejän ”Kirkkelinnan” ikkä.
Sillo ei Turu seurullp punottan wiäl yhrenkä möki hiilos
kon tääl ”Hautwuare” turwalisis kellareis jo oltti sotta piilos.”*
(SS 25.5.1928)

Pitkässä vappupakinassaan Vaari lavensi näköalaa vielä edellistäkin kauemmas:

*”Viimäsin vuasin ovat tutkijat tuan ilmi se merkillise sala,
ett Valkojärve rannoill oo runoilttu muinasures Kalevala.
Jokatte meist tämä johrost oo miäl juhline ja hartas,
ko muisteta, ett näis nurkis vaka vanh Väinämöine harmanutt partas.
Tääll Ilmarinen taitos kans karkott aikonas köyhyren kammo
takomall semseks erinomaseks kototarvemyllyks Sammo.
Tääl se aikkase flikak, ko värttinän kans laiti lankka vyhti,
ihaili ajatuksisas Lemminkäise luanteva olenot ja ryhti.
Nääll ny maatuneil rannoill se ihanankaunis Aino
unohtumattoma muiston kosioittes miäle sulosills silmilläs paino.”*
(SS 2.5.1947)

Tuota lukiessani tuli mieleen, että Vaarin sisarentytär Elma Kleemola ei mitenkään voinut kieltäytyä, kun Kalevanpojan Kulttuuriseura Untamala pyysi häneltä mielestäni mahdotonta tehtävää eli kirjoittaa Kalevalaa Laitilan murteella. Kalevalan runomitta, kahdeksantavuinen trokee monin sanajärjestyssäännöin kun ei lyhyeen lounaismurteeseen sovi. Mutta niin vain Elma tehtävästä suoriutui. Hän ratkaisi asian siten, että teki vain käännöksen, yrittämättäkään kahdeksantavuisuutta.

Kalevalan toinen runo kertoo, kuinka Väinämöinen nousee puuttomalle maalle, kuten esimerkiksi merestä vapautuneeseen Vidilään:

*”Nous siit Väinämöine
kahrell jalall kankkall,
saarell selällisell,*

*manterell puuttomall..
Viivys siin monta vuatt,
elel ai erelles,
saares sanattomas
manteres puuttomas.
Arvel, ajattel,
pitkä aika miätes:
kuka mait kylvämähä
toukotyät tekemähä.
Pellervoine, pellon poik,
Sampsä poik pikkane,
see mait kylvämähä,
toukotyät tekemähä.
Kylv mait kumaraisen,
kylv mait, kylv soit,
kylv huankuntossi ahoi.
Mäe kylv männiköks,
kumpare kuusikoks,
kankka kanervikoks,
notko nuariks vesoiks.”
(EK 2003)*

Joet ja muut vedet

Koska Simulan seutu on vanhaa meren pohjaa, on hyvä aloittaa vesistä. Laitilaa halkoo Sirppujoen sivujoki Isojoki, jota syventämällä ennen kuuluisa lintuvesi, Valkojärvi, osin pumppauksen avulla, on kuivatettu pelloksi. Lapsuudessani Valkojärvässä oli vielä vettä, joka keväällä ulottui Valkojärvensahan liepeille asti. Vidilän sivuitse kulkee Härinäjoki, joka yhtyy Kodjalan takana Sirppujokeen laskevaan Isojokeen. Joki alkaa Koukkelanjärven perältä taikka oikeastaan jo Nästin perukoilta Haukan kylän kautta virtaavana Helikonjokena. Haukassa jokea sanotaan Viikinjoeksi. Lapsuudestani muistan kuinka Härinäjoen halkaisemat Kodjalan Kairittu-järvi, sekä Koukkelanjärvi ja Vähäjärvi olivat vielä vesijättöjä, joille joutsenet keväisin pysähtyivät levähtämään matkoillaan pohjoiseen. Viimeksi olen siellä nähnyt joutsenia Juhani Raitamäen talon alapuolella 13. huhtikuuta 2002, jolloin kolmikymmenpäinen joutsenparvi uiskenteli kevättulvavedessä. Tätini muistavat vielä, kuinka kesällä 1936 oli suuria sateita ja järvellä oli kiva uida, kun pohja oli ruohoinen. Omat vastaavat muistoni eivät ole ihan yhtä auvoisia, sillä uidessa taikka paremminkin kahlatessa seurana ajelehtivat kuivuneet lehmänläjät. On helppo kuvitella, millainen Koukkelanjärvi oli viime vuosisadalla, kun lukee Vaarin pakinan Salkon faarista tämän kirjan loppupuolella.

Vähäjärven halki virtaa puro Alhontaan kautta Munikonjärvestä. Vähäjärvi oli Koukkelanjärveä vetisempi. Muistan suuren seikkailun Heijarin poikien kanssa, kun kahden laudan avulla kuljimme Vähäjärven poikki. Emme tainneet mulata edes puron ylityksessä. Myöhemmin puro kaivettiin joeksi ja Järvisen omistuksessa oleva eteläpuoli ojitetiin.

Lehmiä ei siellä laidunnettu, mutta kylläkin nuorkarjaa ja varsoja. Velipuoleni Veli Järvisen isännyyden aikana vesijätöstä tuli kaurahalme.

Isosuo oli jo kuiva ja raivattu pelloiksi. Härinäjoen eteläpuolella samalla kohdalla oleva Pasunsuo oli lapsuudessani vielä raivaamatta. Nykyään sekin on jo suurelta osaltaan peltona. Laitilan historiikissa esiintyy sana Härinäjärvi. Sellaista sanaa en muista koskaan kuulleen. Olisikohan Isosuon alue ollut joskus Härinäjärvi? Luontaista jokiuomaa oli 1930-luvulla miesvoimin lapioitu syvemmäksi ja ammuttu kallioita Jokilan (Jokela) alapuolelta sekä Mäkitalon (Jussi Heijari) ja Uudentalon (Valonen) välistä.

Jokien kaivuussa tarvittiin riskejä miehiä, joita kutsuttiin jokikonniksi. Se toi Laitilaan minun isänikin, Eino Järvisen, joka oli syntynyt Luviolla ja asunut Lappi Tl:ssä. Isä kortteerasi Kodjalan Saukolassa. Täältä hän sitten vuonna 1936 löysi vaimokseen Helmi Salosen tyttären Paulan, rakensi talon ja asettui nuorikkoineen asumaan Simulan maista irrotetulle tilalle Raittionmäkeen.

Äitini Paula ei ollut Saukolassa piikana, vaan ”sukulaistyttonä”. Samalla tavalla työskenteli sisarensa Mirja Raitamäessä. Mirja oli ”hevostyttö”, joten hän oli tietysti Kustaa-isännän, itsekin hevosties, ehdoton suosikki. Piioille maksettiin sovittua palkkaa, mutta sukulaisten suhteen tilanne oli paljon sattumanvaraisempi. Naisten asema ei vielä vuosisadan alkupuolella ollut muutenkaan kehuttava, niin kuin Lea Simulakin sukuseuran ensimmäisessä julkaisussa Jokilan Kyärin sanoin toteaa. Siitä huolimatta, että Simulankin suvusta löytyy kantaäidiksi valitun Anna-Leenan lisäksi myös muita emäntiä, jotka ovat taloa pystyssä pitäneet.

Joki oli kohtalaisen runsasvetinen. Vidiläläisten uimapaikka oli Jokilan mutkassa, pienen suulin vierellä. Muistan ihailleen Saarikon Saaraa, joka uskalsi hypätä makoplätsein eli vatsa edellä läjähtäen veden pintaan. Nykyään lapsia uimaan opettaessa opetetaan ensiksi sukeltamaan. Samaa metodia noudattivat Salosen Martti ja Raitamäen Erkki opettaessaan Elmaa ja Aimoa uimaan. Pojat ottivat oppilaitaan niskasta kiinni ja painoivat pään veden alle. Alkoi kamala pärskintä ja parku. Opetusta rannalla seurannut Mirja itki hänkin. Oppitunti jäi lyhyeksi ja uimataitokin saavuttamatta. Koukkelan nuoriso ui Mäkitalon alapuolella. Siinä lähellä, sillan toisella puolella oli paras matonpesupaikka; vesi oli kirkas, pohja kova ja sillan kaiteilla oli hyvä kuivata matot. Tätieni muistikuvan mukaan myös Raitamäen alapuolella, sillan pielessä, olisi uitu ja pesty mattoja. Mukavimpia lapsuusmuistojani on se, kun äiti ja hänen ystävänsä ”Heirin” Martta (Tuure Heijarin emäntä) olivat mattopyykillä. Vedessä oli kiva leikkiä. Parasta tietysti oli kuitenkin eväitten syönti, niin kuin lapsilla yleensäkin.

Siltoja oli kolme. Oli vanhan Viikaistentien silta ja uuden tien silta sekä silta Simulasta Jokilaan johtavan tien varrella. Ennen sanottiin, että ”rahalla saa ja hevosella pääsee”. Nyt pääsee autoilla ja traktoreilla hiukan kiertäenkin. Niinpä jäljellä on enää hiljattain uusittu uuden tien silta. Muut sillat on muutama vuosi sitten purettu. Nykyisillä kulkuneuvoilla kerkiää kiertämäänkin. Seuraava silta onkin sitten jo Helikonjoessa Koukkelan ja Kiveisten välillä.

Vuosina 1947-48 joki syvennettiin konevoimin. Vasta perustettu yhtiö Vesto Oy perkasi koko joen aina Haukan Puntarin ojaan myöten. Paineilmaporilla tehtiin reikiä kallioihin. Muistona tästä jokivarsilta löytyi vuosia jälkeenpäinkin pois heitettyjä poranteriä, ja löysin Pihdusta pienen kenttäahjonkin. Heittokauhakaivinkoneet eli hullujussit syvensivät ja osin levensivätkin uomaa. Pehmeillä kohdilla ne liikkuvat suurilla vajerisidonnoisilla

tukkialustoilla, joita ne nostelivat aina eteensä. Kaivurikuskit olivat suuria herroja, jotka tarvitsivat apulaisia. Heijarin Mikkokin sai rasvapojan homman. Hullujussin puomi laskettiin parin tunnin välein alas ja rasvattiin vaijeripyörät. Kaivuun aikana oli Koukkelanjärven alapäässä Vallin ja Uudentalon välissä pato eli tammi. Mäkitalossa oli kortteerissa viinaan menevä mies, jolla oli sopiva nimi, Tamminen. Hän nimittäin oli patovahti laskien vettä tammesta aina, kun vesipinta uhkasi nousta liian ylös.

Samaan aikaan puuhattiin - ja riideltiin - myös Valkojärven pengerrystä ja kuivatusta. Sirppujokihan oli perattu tätä ennen, jo vuonna 1934.

Vaarikin kannusti:

*” Sanonkin teillk kaikill ko omistatt Valkojärve ossi,
ett koettakas innostu ja panna itten täytte hossi!
Nyk kon professori ja muu fiskali ovat kerjen asian tutkima,
nii ei yhtä muut ko laitta ammeriikkalaise Hullujussi hutkima.
Ne näettäk järjettömyresäs omavas semsen tyän kiima,
ett rähisemäte souvava vuaroikaures 24 tiima.
Vastasutt ajatelles ei ehta laitlalaisen tul eres uni,
kon kuvittele kuippali pitäjäs sillon tule maito, fläski ja muni.”*

Vaari kannusti vielä epäilijöitä:

*”Stäpäitt passa Koukkelajärve otta esimerkiks,
sill ett siäll äijä näytik kuivatustouhu nii herkiks,
ete asia alkkum panemises hiukkaka riirel , eik torattu
ja oo siäl jo osa kaevett ja Koukkelan kallioit pahukseks porattu.”*
(SS 11.4.1947)

Härinäjokea on vuoden 1947 jälkeenkin syvennetty. Vuoden 1962 perkauskin tehtiin vielä heittokauhakoneilla. Nykyään jokiuoma onkin entiseen verrattuna syvä ja leveä, mutta vettä virtaa vain vähäisenä purona uoman pohjalla; uimisesta ei puhuttakaan. Puuhamiehenä joen syventämisessä oli Kustaa Raitamäki. Hänen kuoltuaan tehtävä siirtyi pojalleen Erkille.

Kaivuitten jäljiltä jokea reunustivat mahtavat maavallit eli jokipankat, jotka sisälsivät savea ja järviosuuksilla myös runsaasti turvetta. Aikaa myöten ne levitettiin tai ajettiin maanparannusaineeksi pelloille. Jäätynyt maa sulattiin eli hakattiin rautakangella lohkkareiksi, jotka nostettiin hevosrekeen. Työn laatu kyllä sitten näkyikin sarkahousuista ja puseroista, varsinaisia työhaalareita ei siihen aikaan ollut. Sula maa tietysti lapioitiin. Sitä työtä olen tehnyt paljon ja viimeksi vuonna 1959, kun isäni katsoi sen upseerikokelaan sopivimmaksi lomaviettotavaksi. Myöhemmin maansiirto tai levitys on nykkykoneilla käynyt perin helposti. Kallioisilla joen osilla pankat ovat edelleen paikoillaan paitsi osin Pihdun kohdalla, josta Veli Järvinen on ajanut kivilohkkareita nykyisen kaupungin teollisuushallien pohjiksi. Kiviset pankat kasvoivat ensin vadelmaa ja nyt jo puitakin.

Tämän päivän katsannossa moni saattaa olla sitä mieltä, että olisi parempi, jos Koukkelan järvet kuten Valkojärvinen olisivat edelleen veden vallassa. Nykyäänhän on Naturat ja monet muut hankkeet, joilla luonnonolosuhteitten muuttamista pyritään estämään. Ei mitään uutta auringon alla.

Valkojärven aikaisemman kuivaushankkeen vastustajia Vaari muisti näin:

*”Eik olekin täsä mailmas roistontawall wastust ja huawi,
ko ny tarwittis Walkojärwenki saara halttus kaikemailma sorsa ja kuavi.
Tääll oo reisan koulunkäynyi miähi muitte muas Turust,
mik owas selittänn, ett he ottawa oikken kuallakses siit surust,
jote meijä matala järwiän kokonas jätet linttute halttu.
Mutt me wanhema ihmise annan tämsill hullutuksill palttu.
Tiärä sannu, ett Kirsperi-wainakin tätä ehrotust haorasas naora,
ko eläsäs ennust, ett joskus Moromäki punotta ja Walkojärw kasva kaora.”
(SS 18.11.1927)*

Oman leimansa maisemaan on aina lyönyt Vars(i)oja, jota myöten laskevat kaikki Vidilän kylän pohjoispuolen vedet Härinäjokeen. Simulalaiset kutsuvat ojaa myös Tamsuanojaksi ja raitamäkiset Saarenpäänojaksi. Tamsua on kartassa hienosteltu muotoon Tammisuo. Laitila on kylläkin ollut luonnonvaraisen tammen pohjoisin esiintymispaikka (Palttilan kartano), mutta tuskin suolla on tammia kasvanut. Jos siellä olisi ollut pato eli tammi, seutua sanottaisiin ehkä Tammesuaksi tai Tammessuaksi niin kuin Isosuota sanotaan Isossuaksi. Nimi saattaakin juontua sanasta Tammasuo. On ojassa viime vuosina kyllä tammekin ollut - Kinnalan Olavin perunamaan kastelua varten.

Grönbergin ja Järvisen välissä, jossa entinen kylätie - nykyisin sitä päällystettynä nimitetään kai maantiekse - ylitti ojan, oli ennen kivisilta, jonka kiviarkut on myöhemmin korvattu persoonattomalla siltarummulla. Nykyisin yleisen traktorikaivurin näin ensi kerran 1950-luvun alkupuolella. Silloin Simulan Seppo Fordsoniin kytketyllä, Temmes-kaivurilla syvensi ojaa. Hydraulikka teki vasta tuloaan, joten kaivuri oli mekaaninen, vaijerivälitteinen.

Joen kaivuun jälkeen kyläläisten harvat uimaretket suunnattiin Munikolle ja joskus jopa Siniäisiin. Munikolla on nykyisin Artturi Heijarin (Piatla Arttu) lasten sekä Sinikka (sisarpuoleni) ja Matti Peuran kesämökit. Nykykulkuneuvoilla mennään suoraan Valijärvelle (oik. Valli-) ja muitten parempien vesien varsille. Tosin näillä pikkujärvien - muun Suomen mittapuun mukaan lampien - rannoilla on kesämökkejä. Viikaisten Lamppellekin on Heijarin Matti itse salvannut hirsistä kaksikin saunamökkiä. Atso Heijarilla on mökki Ahmusjärvellä ja Pertti Heijarillakin vähän matkan päässä rannasta, omalla metsäpalstallaan. Valijärvelle rakensivat mökit Martti Salonen ja Aimo Raitamäki. Nykyisin ne ovat heidän lastensa omistuksessa.

Kalatkan vedestä.

Joessa on aina ollut jonkin verran kaloja. Raitamäen Aimo muistaa, kuinka joskus kolme kaverusta harjoitti todellista ryöstökalastusta. He vetivät kolmella haavilla rinnakkain jokea alajuoksulta ylöspäin. Itse en ollut kalamies, mutta muistan kuitenkin kuinka Heijarin kaksospoikien, Matin ja Mikon, kanssa vetouistelimme haukia vielä Helikonjoessakin. Myöhemmin tiedän nuorison pyytäneen virvelillä haukia Munikolla ja runsaitten kevätvesien aikana löytyi katiskakin purosta Alhontaustan kohdalla.

Jos ei ihan Pietarin, niin paras kalansaalis lie ollut se, kun Vallin Ilmi nosteli ämpärillä joen kaivuuta varten rakennetun padon yläpuolella olleesta avannosta happea haukkaamaan tulleita kaloja tuoden niitä meillekin syötäväksi. Sekin kaivuun vei kalat vedestä vain tilapäisesti, sillä vieläkin kevätvesien aikana kaloja jokeen nousee Sirppujoesta ja Uudenkaupungin vierellä

meressä olevasta makeanveden altaasta. Heijarin pojat ovat istutelleet rapuja jokeen muutaman kerran, mutta aina jokainen perkaus on hävittänyt rapukannan.

Sua lähde kaunis katselen.

Laitilan murteessa ei ole tehty eroa luonnonlähteen ja rakennetun kaivon välillä; kaikki ovat lähteitä. Porakaivoista ryhdyttiin puhumaan, kun meijerin tontille 1950-luvulla porattiin 55 metriä syvä reikä. Paras luonnonlähde, johon tosin oli tehty matala hirsikehys oli Eskolanvuoren kupeessa, Simulan pellon laidalla. Sitä sanottiin Vihtor(i) Salosen lähteeksi. Sieltä hakivat vetensä kuivina vuosina myös aivan Koukkelan kylän rajamailla olevat Roosin Hiljan ja Laihon Jalmarin torppien asukkaat. Pahana kuivuustalvena sodan aikana lähde oli kaikkien kyläläisten käytössä. Paikka on varsin runsasvetinen. Vesi on tupannut pulppuilemaan pellollekin.

Toinen hyvä lähde oli Heinosen pellon laidalla, Norkossa. Mirja muistaa, kuinka hän ajoi hevosella Norkosta vettä sahan höyrykoneelle, kun Raitamäen hevossaassa ollut krunni (vesikuoppa) ehtyi.

Järvisen lähde oli aivan tien varressa, nykyisen Aimo Raitamäen omakotitalon alapuolella. Siinä oli pari kaivonrengasta ja erittäin hyvä vesi, enkä muista kaivon milloinkaan täysin ehtyneen. Myöhemmin pihaan rakennettu isompi kaivo ei ollut yhtä hyvä. Järvisellä oli Mikolasta ostettua peltoa myös Koukkelanjärven rannalla, Nakossa. Myös matalassa Nakon lähteessä oli harmaasta hirrestä puukehykset. En muista sieltäkään veden loppuneen.

Simulaan ja Raitamäkeen oli saatu vesijohdot jo 1930-luvun alussa. Tulihan näihin kyliin sähkövirta hyvin aikaisin. Niinpä näillä kylillä ei ollut muista kylistä löytyviä amerikkalaisia -merkkiä en muista - vesipumppuja, joitten käyttövoimana oli tuuli. Metallista rakennetun tornin ylälaidassa oli tiheäsiipinen metalliroottori. Jatkosodan aikana Suomessa oli ennätyksellisen kuiva ja kylmä talvi, kuten talvella 2002-03. Silloin kaivot kuivuivat ja veden pinnan alennuttua vesijohdot jäättyivät. Se oli kovaa aikaa, sillä suuret lehmikarjat tarvitsivat paljon vettä. Aimo muistaa ajaneensa vettä eläimille kärryihin tai rekeen asennetulla kannellisella ammeella. Elamon luona, Marin torpan alapuolella olleesta krunnista sai alkuun vettä. Sen kuivuttua vesi oli ajettava joesta. Juomavesi haettiin Norkosta taikka Vihtor Salosen lähteestä. Raitamäen kaivo oli lähellä Simulan puoleista katajamäkeä Äärlävainiossa (Äärilä). Aimo oli kivetyn kaivon pohjalla ja Mirja nosti vettä saaveihin.

Koukkelassa Elamon ja Heijarin Ailin talojen välissä sekä Vidilässä Heikolan talon kohdalla aivan tien vieressä olivat syvät ja leveät palolähteet, joista oli tarkoitus saada vettä tulipalon sattuessa. Vidilän lähde oli kattamaton, mutta en tiedä kenenkään sinne pudonneen.

Vesijohtojen myötä ja osin hiukan aikaisemminkin tupiin tulivat viemärit, joitten ansiosta laskiämpärit jäivät vähemmälle käytölle. Tokko kylässä nykyään on enää yhtään vakituisesti asuttua taloa ilman juoksevaa vettä. Suurin osa asumuksista on kytketty kaupungin vesi- ja viemäriverkkoon.

Vuoret ja mäet

Olen kuullut kerrottavan tarinaa itävaltalaisesta hiihtohissiasentajasta, joka rakennettuaan hissin eteläpohjalaiseen mäkeen loihe lausumaan, että ensimmäistä kertaa hän rakensi hissin tasaiselle maalle. Tasaista on Simulankin maisema, kuten koko Laitila. Mäet ovat lähinnä vanhan meren saaria. Hiukan suurempia kohoumia kutsutaan komeasti vuoriksi. Eniten korkeutta taitaa olla Vuolan ja Uudentalon (Petteri) välillä olevalla Orivuorella, jossa on monet yksipuiset sukset katkottu ja paljon räöpöjä tehty (räöpö oli akka eli kaatuminen). Simulan mailla on Eskolanvuori, jossa minulla poikasena oli talvisin pieni hyppymäki. Itse asiassa koko vuori on Koukkelasta tullessa ihan tasamaata, Saarenpään suuntaan on alamäkeä.

Eskolanvuoren maisema oli lapsuudessani sikäli poikkeava, että rinteestä oli metsä palanut. Jokilan (Jokela) Veikko oli Saarenpään peltoja äestellessään tullut sytyttäneeksi tulen, joka onneksi oli saatu sammutetuksi siten, että paloalaa oli vain reilu hehtaari. Veikko oli kahvitauolla sytyttänyt ruohikkoa tuleen ja sitten sammuttanut. Sytyttänyt uudelleen ja antanut palaa vähän pidempään jne. Lopulta kävi niin, että Veikko ei enää kyennytkään sammuttamaan, vaan oli lähdettävä hakemaan apua.

Koukkelan järven rannalla oleva Salkonvuori on kaikkein selvimmin vain rantatöyräs. Tosin aivan äkkijyrkkä ja varsin korkea. Salkonvuorella kasvoi paljon katajia, joista kylän poikien kanssa kokosimme komeita kokkoja eli laskiaisprasuja. Tuorekin kataja kun palaa rätisten ja liekit kohoavat korkealle.

Mäet ovat suhteellisesti samaa luokkaa. Kohoumaa, jossa sijaitsevat Junnilan ja Simulan talot, en muista mäeksi kutsutun. Raittionmäkikään ei pyöräilijää pahemmin ahdistaa. Tosin talvella, kun jääkelin aikana tehtiin Koukkelan pruuttahuoneen luona kylän nuorison potkukelkoista juna, päästiin hiukan alkuvauhtia antaen aina Grönbergille asti. Järvisen kohdalla vauhti oli jo melko mukava. Nuorimmat laskettelivat Tuomiskan ja Marin torppien kohdalta tien poikki Elamon krunnille. Iso mäki olisi ollut lasketeltavissa pruuttahuoneelta taikka ainakin Mikolan navetan nurkalta Koukkelanjärvelle asti, mutta se taisi olla meille liian pitkä, eikä vähemmän käytettynä kai ollut tarpeeksi liukas.

Kirkonkylään vievän tien varrella on Mettkallion (Metsä-) mäki, jossa vanhemmat ihmiset tapasivat taluttaa pyöräänsä. Mäen korkeutta ei siinäkään voi kehua. Synkkä kuusikko kahden puolen tietä ehkä sai aikaan sen, että siellä kerrottiin pirujen asuvan. Pöröjä eli kummituksia kerrottiin olevan myös Eskolan talossa ja Vippolan riihessä. Entisaikojen kummitustarinat olivat meidän aikojemme telkkarijännärien vastineita. Jotkut näitä ”kummituksia” kuitenkin kovin pelkäsivät.

Tiestö ja kulkuvälineet

Tietä kaitaa...

Ensimmäiset kulkuvälineet näillä mailla ovat jalkapatikan jälkeen olleet erilaisia veneitä ja ruuhia. Asutuksen vakiintuessa tulivat polut ja ennen pitkää tiet, joita pitkin hevosilla saattoi kulkea muutoinkin kuin ratsain. Vidilän vanhassa kulttuurimaisemassa tiestö ei ymmärrettävästi ole suuresti muuttunut. Tieurat ovat lähes ennallaan, teitten kunto vain parannettu moottoriliikennettä vastaavaksi. Vanha Viikaistentie Koukkelasta alkaen on jäänyt lähes kokonaan vaille käyttöä, siltakin on poikki. Munikolle pääsi minun nuoruudessani vain vaivoin hevospelillä. Nykyään sinnekin johtaa Veli Järvisen kunnostama autotie. Onhan siellä mm. kesämökkejä. Järvisellä ei enää ole peltoja Munikolla, vaan ne on myyty kalantilaiselle maanomistajalle, jolla ennestäänkin oli peltoja rajan takana, Vähämunikon rannoilla. Simulasta Jokilaan menevä tie kiviaitoineen on raivattu pelloksi. Simulan risteyksestä Kodjalaan johtava tie on hiukan parannettuna lähes ennallaan, samoin tie Vuolanmäen suuntaan.

Kylän päätie lähti Uudenkaupungin maantieltä Mettkallion mäen juurelta. Vielä 1950-luvun taitteen vehkeillä teillä oltiin talvisin vaikeuksissa, etenkin kun autoissa ei ollut erillisiä talvirenkaita. Pelloille pystytettiin lumiaitoja, etteivät tuiskut tukkisi teitä. Elma Kleemolan aviomies Väinö, jota Väkäksi sanottiin, ajoi veljensä Laurin kanssa Pyhärannan Linja-auto Oy:n autoja reitillä Laitila-Uusikaupunki. Olin joskus kyydissä kaupunkireisulla ihan hivin vuoksi. Muistan, että erityisen paha liukkaalla oli Kodjalassa Nansion mäki siinä kohdassa, missä silta ylittää Sirppujoen. Vauhtiakaan ei saanut jyrkän mutkan takia. Ojaan luiskahtanut auto ei ollut harvinaisuus. 1950-luvulla rakennettu uusi tie halkoo peltoja Lukkalan etupuolelta kaukana Saukolasta, jonka vieritse vanha tie kulki. Nansion mutkakkin on jäänyt vanhalle tielle.

Kylätie tukkiintui tuiskuissa toivottomasti. Sitä yritettiin aurata hevosvaljakon vetämällä puuauralla. Hevosia oli neljä tai kuusi ja miehiä painona, mutta lopputulos ei ollut häävi. Useimmiten pahimmat paikat, kuten kiviaitojen väli Eskolan suulin luona, lapioititiin auki miesvoimin. Uudenkaupungin maantietä höylättiin, myös talvisin ennen sotia valmistetulla tiekarhulla. Karhun jälkeen tiellä olikin talvella kevyt pyöräillä, joskin urainen alusta vaati oman rohkean ajotapansa. Tekniikan kehittyessä TVH sai pääteitä varten 1950-luvun alkupuolella kuorma-auton nokalle kiinnitettäviä kärkiauroja, joilla lumi lensi kauas tien poskeen. Eri lähteissä sana kärkiaura näytään käsitettävän eri tavoin. Jotkut sanovat kärkiauroiksi kaikkia auton tai traktorin nokalla olevia lumen siirtäjiä. Alunperin kärkiaura oli kai kolmiomainen, molemmille sivuille lumen heittävä laite. Sivuteitten auraus oli heikoilla. Meijerikin kyllä aurautti niitä maitoautoja varten. Vasta traktorisovitteisten aurojen yleistyessä saatiin sivutietkin jo aamusta auki.

Kovin pitkiä jaksoja eivät tiet yleensä tukossa olleet sillä Vakka-Suomi on vähäluminen. Edes ”wanhoina hywinä aikoina” ei aina lunta ollut. Usein Vaarikin pakinoissaan puuttui talven ”puutteeseen”:

*”Tämä talw oo ollus semne ete stää oikken talweks woi sannu,
ja munta miäst se oo helkkarim paha miält kantamam pannu.
Mitäs kote lunt lainka annettu aewollas tulla,
nii ett jäi ajamate sonnäs, sawe ja mulla.
Ostetuist metist kans suur osa kaswamaha jäi,
nii ett kupikiajureittenkin tianaus ol wähä nii ja näi.”*
(SS 28.3.1930)

”Sanowa ett pyhän tääl owa nuarisoseorate suuret talw- ja hiihtojuhla,

*mutt näyttä ett nii wääh luanojärjestys härmä maam peitteks tuhla,
ett kyll moro hiihtätes niim pahaks raswatu suksem pohjan kraappi,
ett mahtawak waa jäärp pokali ja mitali toiswuareks kaappi.”*
(SS 3.2.1934)

Pitäjien välinen ”maakuntaviestikkin” hiihdettiin usein pitäjistä toiseen maantieviestinä, missä hiihtotekniikka oli koko lailla perinteisestä poikkeava. Silloin jo suksilla luisteltiin, hankikannolla ja maantiellä. Nykyinen vapaa hiihtotyylä ei siis olekaan ihan uutta.

Eero Setälä kertoo Koveron ja Haukan kylähistoriassa, että talvi 1925 oli vesitalvi, jolloin Haukasta jouduttiin uittamaan tukit Viikin (Helikon) ja Härinäjokea pitkin Sirppujokeen sekä edelleen Uudenkaupungin sahoille.

Koulumatkani Laitilan yhteiskouluun oli vajaa 5 km. Harvoin sitä tuli hiihdettyä Orivuoren kautta oikaisten. Kesät talvet sotkin matkan polkupyörällä. Aamulla pyörää oli usein melkein kannettava kinoksissa. Hyvässä lykyssä paluumatkalla pääsi jo ajamaan. Liukkaan kelin ajon siinä oppi täydellisesti. Potkukelkka oli kylän sannoittamattomilla teillä oivallinen, joskin hieman hidaskulkuväline. Säännöllisen talvihiekoituksen alkamisesta minulla ei ole muistikuvaa. Vaikka ennenkin oli vähälumisia talvia, lumimäärä on kyläläisten havaintojen mukaan edelleen vähentynyt.

Tiet olivat yksityisteitä, joita tiekunnat hoitivat. Järvisellä oli tietysti tieosuuksia myös Viikaisten tielle. Yhdessä vaiheessa isäni oli hoitokunnan puheenjohtaja, jonka piti järjestää tien kunnossapito ja tiemaksujen keräys sekä hakea valtion avustukset. Käytännössä koko homma jäi minun harteilleni. Zetorilla lanailin tietä, toimin sihteerinä tiekunnan kokouksissa, kävin keräämässä lakisääteiset tiemaksut ja täyttelin avustuslomakkeet. Muistan kokouksessa joskus ihmetelleeni, miten vähäisistä asioista kinasteltiin. Ihmiset eivät ole parhaimmillaan ja avarakatseisimmillaan silloin, kun kyseeseen tulee oman reviiirin varjelu. Pyrkimykset leventää tietä taikka poistaa kiviaitoja, puhumattakaan tien oikaisusta, aiheuttavat aina monenlaista närää ja nurinaa. Näin oli Vidilässäkin. Onneksi mitään sovittamattomia riitoja ei sentään ollut toisin kuin monissa muissa vastaavissa tapauksissa. 1960-luvulla kylän päätie perusparannettiin ja kiviaidat reunoilta poistettiin. Ihan ilman nurinoita ei tämäkään operaatio onnistunut, muistan hankkeen alulle panneen, kunnanhallituksessa istuneen Martti Salosen kertoneen. Nykyään tie on päällystetty, hiukan oiottu ja nopea ajaa.

Ken härjillä ajaa...

Olen kuullut kerrottavan, että vielä 1900-luvun alkupuolella ajettiin hevosten ohella härjillä. Samaa kertovat myös historiikit. Itse en tietenkään ole nähnyt härkäparia työssä, mutta tädeiltäni kuulin hauskan tarinan.

Taloissa polttopuut ajettiin useimmiten hevospelillä metsästä kotonurkille. Torpilla ja etenkin mäkitupalaisilla ei juuri metsiä ollut eikä sitä paitsi juutiakaan, joten piti keksiä hyviä keinoja puitten hankintaan. Tapana oli, että tarjottiin saunassa tiputettua viinaa ajomiehille, jotka härjillä ajaen toivat polttopuukuorman. Tarjokkaita olikin yllin kyllin ja välillä tuojia tuli niin kaukaakin, että kaikki eivät tunteneet toisiaan. Yksi kysymään toiselta: ”Mistäs päi see härk on kotosi?” Johon toinen: ”Lehmäm perssest. Mistäs see härk o?”

Ketterästi polkee vaari...

Kesäkaudella kylätietkin olivat varsin hyvässä kunnossa. Kuoppia ei suuremmin ollut autoliikenteen ollessa olematonta. Milloin ei oltu matkassa hevosella, liikuttiin polkupyörällä. Ajettiin tansseihinkin. Aimo Raitamäki muisti, että Saukolan Tenho oli kerran ollut tansseissa pyörällä, josta puuttui toinen pedaali. Sillä lie ollut hankalaa tansseista tultaessa kuljettaa tyttöä poski poskea vasten pyörän tangolla niin kuin laulussa Mulon Manta. Pyörät olivat vaihteettomia, tukevia peruspyöriä keskivahvaisin renkain. Salkon Alina-emännällä oli kummajainen, leveärenkainen naisten pyörä. Raitamäen Erkillä oli kevyt käyräsarvinen pyörä, jota sanottiin retkeilypyöräksi. Kun Erkki Eevoineen muutti Huhdinmäkeen taloa pitämään, heidän ensimmäinen renkinsä oli Esko Artunpoika Heinonen, joka kuittasi ensimmäisenä tilinään juuri tämän pyörän. Erkki osti sitten itselleen armeijamallisen kulkuvälineen. Tämä käynee esimerkiksi siitä, että talonpidon alkuvaiheissa aina ollaan tiukoilla.

Pienistä lasten pyöristä ei osattu uneksiakaan. Ajamaan opeteltiin usein miesten pyörällä, polkemalla vinosti rungon alta. Kömpelöimmille siinä tuli hiekkaihottumaa. Omat pyörät saatiin yleensä rippilahjaksi. Minä sain tummanpunaisen turkulaisen Tunturin ja Heijarin pojat ruotsalaiset Crescentit. Salkon (Kauppila) Harrilla oli Jaguar. Mainosten määrä ja koko lehdissä lisääntyi hiljalleen. En jaksa muistaa, milloin Jaguar-merkkistä pyörää mainostettiin värssyllä: ”Ketterästi polkee vaari. Vaarilla on Jaguaari.” Polkupyörillä kuljettiin pitkiä matkoja. Omat pisimmät reissuni ajoin Vaimaron ja Kodisjoen kautta Lappi Tl:än Signe-tätiä ja serkkujani tapaamaan. Mutta se oli pientä siihen verrattuna, kun suvun nuoret, Simulan Samuli, Kerttu ja Sirkka, Saukolan Marjatta, Heikki ja Pentti sekä Salosen Martti kävivät juhannuksen tienoilla vuonna 1935 pyöräretkellä sukulaisten luona Piikkiössä. Tätä melkoista kunnonnäytettä muistelevat sukuseuramme toisen kirjan eri artikkeleissa itse retkellä mukana ollut Marjatta Sipilä (o.s. Saukola) sekä Esko Hiirsalmi ja Heimo Hiirsalmi. Eero Nygrenillä on muistikuva toisestakin retkestä, jolloin hänen pikkuserkkunsa Simulan Seppo ja jotkut muut laitilalaiset nuoret olisivat pyöräilleet aina Saloon asti.

Kun auto on sulla alla...

Samuli Simula tekeytyi pakinoissaan jo nuorena vanhaksi vaariksi. Hän oli usein vastustavinaan muutoksia, vaikka jutuillaan itse asiassa kannusti kehitystä. Näin Vaari Laitilan Sanomien ensimmäisessä numerossa 30.1.1925 otsikolla ”Terweyksi teill, Laitla äijä ja ämmä”:

*”Wanhan miähen pyyrässi muutma sana siit sannu,
ett kui nykyaik oo mejän pitejänki meininkik kaik sekasin pannu.
Ko mnää oli nuar, kuljesi härjill, heosill ja omill kontellas miähe ja naise,
mutt nykyaikan joka metkyläsäkki jo pentsinin käry haise.”*

Muistan hyvin linjapiilit, jotka nekin tietysti olivat sotaa edeltävän ajan perua ja kunto usein sen mukainen. Kerran menimme isäni kanssa Lappi Tl:än Rauman kautta. Ihoden myllyn mäessä linjuri hyytyi, ja jouduimme kaikki työntämään. Muistan myös seka-autot, joissa oli pieni kuormalava sekä linja-automainen hytti. Näillä kylillä niitä ei ajanut. Vuonna 1965 en enää ollut paikkakunnalla, kun Mudaisilta Viikaisten kautta rupesi ajamaan linja-auto.

Moottoroitujen yksityiskulkuneuvojen yleistymisestä kylillä minulla ei ole kovin hyvää muistikuvaa. Kun syksyllä 1956 lähdin harjoittelemaan Paimion Osuusmeijeriin, autoja oli vasta varsin vähän. 1950-luvun alkupuolen autokanta oli pääosin vielä sotaa edeltävältä ajalta. Kun uudet autot tulivat, ne olivat enimmäkseen ns. itäautoja. Oli Moskvitshia, Popedaa ja sen puolalaista kopiota Varzavaa, Skodaa ja Ifaa. Pirssissä oli pari uutta amerikkalaista autoa, ainakin Rantalan Rikun Dodge ja Sunilan Chevrolet, joissa oli jo synkronoidut vaihteet. Suomeen tuotiin myös loppuun ajettuja amerikkalaisia taksiautoja, pullean suuria Checkereitä. Sellainenkin kirkonkylän pirssistä löytyi. Suharien eli pirssimiesten parhaita asiakkaita olivat ne miehet, jotka viinanhimon yllättäessä ajoivat pirssillä Uuteenkaupunkiin viinakauppaan. Laitilassa kun ei silloin vielä Alkon myymälää ollut. Viinaa ei saanut ostaa miten tahansa. Juopottelua yritettiin hillitä panemalla viina kortille. Kortilla sai vuoden mittaan ostaa tietyn määrän Pöytä- taikka Jaloviinaa - taikka mitä lajeja niitä olikaan.

Simulan ensimmäinen sodanjälkeinen auto oli Moskvitsh ja sen jälkeen Skoda 1200. Simulan maatalousharjoittelija ajoi sillä päin kiveä. Autosta tuli entinen. Raitamäen henkilöautoista minulla ei ole mitään mielikuvaa. Aune Raitämäki kertoi kuitenkin tapauksen, joka minun olisi pitänyt muistaa. Aimon sairastuttua polioon vuonna 1950, piti hankkia auto. Se oli Pontiac vm 1927. Se oli korjattavana Kodjalassa Peltosen Aaronilla. Ajokortin ajanut Aune lähti sitä polkupyörällä hakemaan. Aunea pelotti tavattomasti koliseva ja rämisevä kärry. Niinpä hän pyysi minut Grönbergin luota pyörän tarakalle muka ajomatkalle tueksi ja turvaksi. Paluumatkalla kaikki meni hyvin, kunnes Aaltosen luona käännyttiin ent. Vihtor Salosen torpalle päin ja auto meni metsään. Minä kävelin kotiin ja Raitämäestä tuli miehiä auttamaan auton tielle.

Koukkelassa Elmroosin Jukalla oli jonkin aikaa pitkänokkainen Packard. Heijarin Koitolla oli taksilupa ja hän osti neuvostoliittolaisen Popedan. Heijarin Pertti osti vuonna 1955 Skoda 1200:n, jota sanoimme lahnaksi ja ajoi sillä taksia. Samalla autolla ajoi pirssissä vähän aikaa myös Atso Tuurenpoika Heijari. Pertti ajoikin pirssissä 49 vuotta, joista 15 ensimmäistä Laitilassa ja harmitteli, ettei ajanut viittäkymmentä täyteen. Melkoinen ennätys sekin. Ennen Skodaa Pertillä oli jonkin aikaa myös vanha 2-tahtinen DKV, joka tuppasi reistailemaan. Topin tultua pyydettiin yleensä Salmisen Viljoa häitiin. Kerran ajopeli pysähtyi lähelle Heikolaa ja piti taas lähteä hakemaan Salmista apuun. Viljo tuli matkan päästä ja motkotti kovasti, kuinka poikasille ei saisi antaa autoja. Tällöin Pertti kimpaantui ja pamautti: ”Luuleks sää jumalaut, ett mää joku pilipalipoik ole.” Paremmiin kävi silloin, kun Pertti ja kaverit kovalla pakkasella ajoivat autolla hankikannolla Mettkallion mäeltä Kuusistolle asti.

Tätini Mirja tervehtii minua usein sanoilla ”Hei ny senki Järvine!” Tämä juontaa tarinasta ajalta, jolloin Pertti oli pikkupoika. Isäni oli Salosen Martin kanssa raivaamassa Salosen peltoa. Äitinsä Ailin kanssa ohi kulkenut Pertti kysyi Martilta, mitä he olivat tekemässä. Aina lapsirakas isäni ehätti vastaamaan ensin. Tällöin Pertti kuhisi (kuiskasi) äidilleen, että kuka tuo mies on. Ailin vastattua, että se on semmoinen Järvinen, kiljaisi Pertti: ”Pirs sää suus kii senki Järvine!”

Salosen Martti aloitti moottoripyörällä, joka oli muistaakseni legendaarinen Ariel. Triumfeja ja Nortoneita näki harvemmin. Jo 1950-luvun lopussa tshekkipyörä Java oli yleinen, muttei Vidilässä. Äitipuoleni pojan, Pietilän Simon ensimmäinen kulkuväline oli kylillä harvinainen skootteri. Ainakin täällä pääkaupunkiseudulla skootterit näkyvät taas tulleen muotiin. Myöhemmin Simo kyllä on aina ajellut keskimääräistä paremmilla autoilla. Martin ensimmäinen auto oli Opel Olympia, jonka veli venäläinen kopioi Moskvitshiksi eli

Mosseksi. Sitä seuraava oli lasikuitukorinen itäsaksalainen Zwickau. Kerran kyyditsin Martin Renault Gordinilla hänen vaimoan Liisaa ja tyttärtään Tarjaa Turussa. Se oli kurja kokemus, sillä kaupunkiliikenteeseen tottumattomat naiset kiljuivat jokaisessa risteyksessä ”varo varo”. Vilkas kaupunkiliikenne tuottaa vieläkin tuskaa väljempiin oloihin tottuneille maalaisille. Kleemolan Väkä oli ikänsä ajanut autoja, mutta näkyi selvästi kauhistuvan kyydissäni Helsingin keskustassa, kun toisella puolella jyristeli raitiovaunu ja toisella puolella suuri bussi. Vapaata tilaa oli enintään puoli metriä kummallakin puolella.

Ensimmäisen oman autoni sain Lauttakylässä vuonna 1961. Ostin silloin Kokemäeltä erään talon pahnasuulista vähän ajetun Skoda Octavian. Se maksoi 400.000 mk. Ensimmäinen kuukausitilini ylimeijeristinä oli n. 60.000 mk. Kun autostani katkesi vetoakseli toisen kerran ja vielä keskellä Mannerheimintietä vuonna 1965, vaihdoin sen tulipunaiseen upeaan Sunbeam urheiluautoon, ihan piruuttani, poikamies kun olin. Mutta arvatkaapa tunteeni, kun autoja huonosti tunteva tuleva vaimoni ensi kerran tavatessamme luuli sitä Skodaksi.

Metsät

Vanhasta asutuksesta kielii sekin, että kylän maisemassa pelloissa ei vuosikymmenten mittaan ole tapahtunut suuria muutoksia ja metsiä on vähän. Ns. Eskolanmetsä - Eskolanvuoren seutuvilla - on Simulan omistuksessa, samoin metsää Viikaisten ja Alhontaustan tien varrella. Talollisilla olikin metsiä kauempana kylästä, Raitamäellä esimerkiksi Viikaisten takana Ahmusjärvellä. Ilmeisesti isojaon tuloksena kylien taloilla oli kapeita metsäsuikaleita, jotka ulottuivat Munikolta jopa Valijärvelle asti. Kun näitä sitten jaettiin sisarosuuksina taikka osia niistä siirtyi kauppoina, tuloksena oli melkoinen metsien tilkkutäkki. Raitamäen nurkalla oli vielä pieni metsäsaareke, joka kasvoi komeita mäntyjä, joihin variksetkin rohkenivat pesänsä tehdä. Niihin puihin me poikaset emme kyenneet kiipeämään pesiä hävittämään. Metsikön laidalla oli pieni laidunaitaus, jossa, kuten hevossaassakin, oli paljon pyöreitä, valkoisia sieniä, kuukunan- eli maamunia. Niillä joskus heiteltiin toisiamme kuin lumipalloilla. Siinä oli myös Raitamäen poikien kettutarha sekä sahajauhopeitteinen jäävarasto. Myöhemmältä ajalta muistan vielä vanhan perunakellarin, joka oli Järvisen käytössä sekä kaksi AIV-rehukuoppaa. Nykyään paikalla on Aimo Raitamäen omakotitalo sekä kasvihuoneita. Muutama mäntykin on pihaan istutettu. Aimo kaivautti kasvihuoneitten eteen pienen lammen. Sen on hänen poikansa Asko nyt syventänyt uimakelpoiseksi ja tehnyt rannalle saunan.

Metsien suhteen on tapahtunut normaalia kiertoa; nuoret metsät ovat muuttuneet vanhoiksi, vanhat on hakattu ja taimetettu uudelleen. Muutaman vuosikymmenen jälkeen metsät ovat kierron suhteen jälleen samassa tilassa kuin minä ne muistan. Puulajeissakaan ei näytä paljoa poikkeamaa olevan.

Laitlan Faar eli Samuli Simula oli innokas metsämies; ei metsästäjä, vaan metsän hoitaja. Milloin hän oli vapaana lukuisista luottamustehtävistään, hänet näki usein kulkevan leimauskirves kädessään. Pari mielikuvaa on jäänyt muistoihini. Toinen on Alhontakaa, jossa pidettiin leimauskilpailu, johon isänikin osallistui. Toinen jäi vielä paremmin mieleen, se kun johti minut meijerialalle. Hevonen ravasi riuskasti alamäkeä sontakuorman kanssa

Raitamäen kohdalla. Minä seisoin kuorman päällä ohjaksissa tarikkoon (talikko) tukeutuen. Silloin Simula, joka oli mm. Laitilan Osuusmeijerin ja Varsinais-Suomen meijeriliiton puheenjohtaja, tuli mäessä vastaan leimauskirves kädessä ja huuteli, että ”lähtisitkös meijerialalle”. Kuorma oli ehtinyt jo melkein sillalle asti, kun huusin kaukaa takaisin, että mikäpäs siinä. Mitään hakupapereita en kirjoittanut, mutta tätini Elma oli soittanut Meijeriliiton toiminnanjohtajalle, että täällä olisi tällainen vaarin sukulaispoika. Pääsykokeisiin Turkuun menin vähän myöhässä. Mutta taisin tulla hyväksytyksi ”keittiön kautta”, sillä muutaman laskutehtävän jälkeen ryhdyimme kuuntelemaan radiosta Cortinan talviolympialaisten 18 km:n hiihtoa.

Ja pokasaha soi...

Nykyisin harvesterit eli motot eli kaatokoneet kaatavat, karsivat ja apteeravat eli katkovat määrämittoihin suurenkin puun puolessa minuutissa. Sen lisäksi hakkuukoneitten tietokoneet vielä mittaavat ja tallentavat muistiin kaadettujen puitten kuutiomäärät. Metsäkoneitten jäljiltä suuret metsätraktorit keräävät puut lansseille, joilta 60 tonnia kerrallaan kuljettavat, perävaunulliset kuorma-autot ajavat tukit ja kuitupuut sahoille ja sellutehtaille.

Minun lapsuudessani puun kulku oli hidasta. Olen ollut kaatamassa puita halko- eli jännesahalla, jota muualla kutsutaan pokasahaksi. Suuremmat puut kaadettiin kahden miehen justeerilla, jota Laitilassa sanottiin räyskäksi tai röyskäksi. Oksat karsittiin kirveellä. Nykyisten kolmimetristen kuitupuitten sijaan tehtiin silloin ”paperpuuta” eli propseja. Metriset pöllit kuorittiin metsässä tai ajettiin planssille tai plassille, joissa niistä kaksikahvaisten kuorimarautojen avulla poistettiin kuoret. Kolmimetristen kuitupuitten käsittely käsivoimin vaatisikin vahvaa miestä. Omaan käyttöön tulevat tukit ajettiin hevosilla suoraan sahalle. Tien varresta tai plassilta saatettiin myös myydä tukkeja. Vaadittiin paljon temppeja ja voimaa, kun tukit nostettiin korkealle kuorma-autoon, vaikka autot silloin olivatkin paljon nykyisiä pienempiä.

Rangoista sekä sahausjätteistä pilkottiin polttopuut talven varalle. Niitä tarvittiin paljon, lämpisiväthän kaikki uunit puilla. Niin kauan kuin muistan rangat on katkottu sirkkelillä. Ilmeisesti halkosahakin minun aikanani on ollut jonkin verran käytössä, koska sirkkeliä voimanlähteitä ei kaikkialla ollut. Pätkityt pöllit halottiin kirveellä. Kevättalven kotitarvepuitten hakkaamista sanottiin pinolla oloksi, vaikkei puita pinottukaan, vaan ne saivat kuivua suuressa kasassa. Puut korjattiin (siirrettiin käsipelillä kärryjen tms. avulla) liiteriin alkukesän kuumimpaan aikaan, eikä se homma herkulta maistunut. Raitamäessä oli klapien halkaisukone, suuri hitaasti pyörivä puupyörä, johon kiinnitetyt kaksi halkaisuterää, yksi kummallakin puolella, iskivät pöllejä halki. Pölleistä pidettiin käsin kiinni, joten sai olla tarkkana, ettei survonut sormiaan. Raitamäessä myös teroitettiin aidan- ja heinäseipäät sirkkelin avulla. Automaattiset klapi-koneet ovatkin sitten jo nykyaikaa.

Metsähomma oli kivaa niin kauan kuin sai vain leikkiä tai oleilla miesten mukana. Kerran kotometsässä kiipesin kuuseen, jota isä oli juuri kaatamassa. Olin pitkään puoliksi pökertynyt kuusen kaatuessa, vaikken vielä ollut kovin korkealle ehtinyt. Mukavimpia hetkiä olivat kotimatkat, jolloin saatettiin mennä niin kovaa, että tilsat vain lentelivät hevosten kavioista. Hevosethan aina kulkivat kovempaa kotiin päin. Senkin voitti tietysti eväitten syönti prasun eli tervaksista tehdyn nuotion äärellä. Niin siinä kuin matkoillakin pyllyn alla pehmusteena oli hevosen heinäsäkki. Kovemaksi homma muuttui, kun itse piti osallistua kaatotyöhön.

Hankalin kokemukseni on kuitenkin se, kun Munikolla piti ajaa tukkuuormaa metsästä mäkeä alas. Metsäajossa käytettiin usein yhden kiinnityspisteen nokk- eli koukkuaisoja, joilla hevonenkaan ei juuri kyennyt kuormaa jarruttamaan. Niillä meno oli holtitonta, ellei kyennyt kuorman nokalla jaloilla ohjaamaan eturekeä. Samanlaisilla nokkaisoilla vedettiin sahanmäellä vankkureita, joilla siirrettiin sahattua tavaraa tapuloitavaksi. Välillä vedettiin tukkeja raamin viereen tukkisaksilla. Koko sahanmäki oli sen verran purun peittämä, että tukkeihin ei tarttunut hiekkaa raamin teriä tylsistämään.

Minun käsissäni moottorisaha soi ensimmäisen kerran vasta 1960-luvun taitteessa. Se oli suuri, painava ja pahasti pärisevä verrattuna nykyisiin vehkeisiin, joita vajassani on kaksin kappalein. Edestakaisin liikkuvalla terällä varustetun moottorisahan olen nähnyt vain museossa. Siinä vaiheessa, kun velipuoleni olivat isän kanssa metsätoissa, olin jo poissa paikkakunnalta. Isäni kertoman mukaan erityisesti Saku eli Seppo Sakari ajeli Fordilla puita kivikoista ja kallioilta niin pahoista paikoista, ettei isä uskaltanut edes katsoa. Päätehakkuissa ja suurelta osin harvennuksissakin koneet ovat jo korvanneet moottorisahatkin. Ei tarvita paljoa mielikuvitusta ymmärtääkseen, miksi metsätyötkään eivät enää maaseutua työllistä.

Pieni polku metsän halki vie...

Kiertelin tätä juttua varten verestämässä vanhoja muistikuvia maisemasta. Yksi silmiin pistävä piirre oli se, että polkuja lähimetsistä ei enää löydy. Ennen oiko- ja muita polkuja oli kaikkialla, sillä jalkaisin kulkiessa matkat minimoitiin. Väki kyliltä on vähentynyt ja jäljelle jääneetkin liikkuvat konevoimalla. Ennen vanhaan metsässä kulkivat myös metsästäjät. Muistan, että Jussi Salonen, nykyjussin isoisä, kävi ampumassa teeriä kuvilta. Haulikon panoksia oli piirongin laatikoissa vielä pitkään hänen kuolemansa jälkeenkin. Myös Salmisen Aimon muistan metsästäneen. Minkähän verran metsästäjiä nykyään kyliltä löytynee? Simulan miehet, Samuli ja Juho ainakin metsästävät. Heijarin Matti vielä kuulemma käy metsällä vanhasta muistista, ampuminen vain on jäänyt vähemmälle. Kettu sentään vielä pääsee hengestään. Nykyäänhän hirvikanta alkaa olla niin runsas, että liikenteen ja metsänkasvatuksen näkökulmasta hirvien, peurojen ja kauriitten metsästäminen on melkein pä kansalaishyve. Ennen Suomisen Lasse ja Taisto sekä Heijarin pojat olivat innokkaita metsästäjiä. Haulikon panokset olivat kalliita. Minäkin olin mukana, kun Mäkitalon vintillä panostimme käytettyjä hylsyjä uudelleen.

Monen pojan silmät silponeita tussareita en värkännyt. Heijarin Matti sen sijaan valmisti tussarin, johon teki tukin itse ja piipun vesijohtoputkesta. Lataukseen pihistettiin isoveljiä Koitolta hauleja ja ruutia. Pykälää kehittyneemmän tussarin värkkäsi vanhan luodikon piipusta Lappi Tl:n Alakierellä serkkuni Tuomisen Veijo. Koska ruutia ei saanut ostaa, räjähdysaine tehtiin itse apteekista (!) ostetuista tarveaineista. Siihen käytettiin kaliumkloraaattia, jota sai ostaa kurlaus- tai kurkkusuolan nimellä sekä tulikukkaa, joka oli rikkiä. Aine olikin erittäin herkkää syttymään. Jo hierominen sormien välissä saattoi aiheuttaa tussahduksen. Jotenkin minulle on jäänyt mielikuva, että Fekapiitti-nimistä lannoitetta olisi myös käytetty. Aineet olivat siis suunnilleen samoja kuin mustassa ruudissa, jota käytettiin sota- ja metsästyksessä aina 1900-luvulle asti. Vielä nytkin on suustaladattavien aseitten harrastajia, jotka pitävät jopa maailmanmestaruuskilpailuja. Mustaruuti tehtiin puuhiilestä, salpietarista ja rikistä, ja se oli herkästi syttyvää, savuavaa ja pahalta haisevaa. Luodit tussareihin valettiin liijystä tarkoitukseen tehdyillä tongeilla. Kissan pää halkesi yllättäen ensimmäisellä yrittämällä, mutta lukkovirityksetkin tulivat Veijon silmille.

Mäkitalossa oli Jepin ja Terrun jälkeen Manu-niminen hyvä ajokoira, jonka koppi oli navetan nurkalla. Kerran riistapoliisi Saarnio yritti turhaan saada ammutuksi rusakon. Matti, jolla ei vielä ollut metsästyskorttia, meni Saarniolle esittämään, että jospa päästäisiin tämän Manun irti, niin eiköhän se rusakkokin kellistyisi. Hiukan pitkin hampain metsästyksen valvoja suostui. Manu saikin heti ajon päälle, ja Saarnio pääsi pamauttamaan otuksen kierroksesta. Muita koiria kylillä olikin yllättävän vähän. Kauppilan kiukkuisen Mossen lisäksi muistan vain Heijarin Pertin koiran sekä Raitamäen Penun, joka oli terrieri. Se oli kova paikka monelle, kun koirat määrättiin pidettäväksi kiinni. Siinä käytiin monet rähinät poliisien ja riistapoliisien kanssa. Vanhaa Penua ei enää liekanaruun sidottu, vaan ”hänet” päästettiin koirien taivaaseen. Myöhemmin Salosella oli suomenpystykorva Terri ja sen jälkeen ”lassie” Jutta. Kissoja oli yleensä joka huushollissa. Isänikin, joka ei niin koirista perustanut, piti aina vähintään kahta kissaa. Hiiret pysyivät kurissa. Kun kissa toi hiiren näyttille, sitä keuhuttiin. Jos oli pikkulintu suuhun sattunut, vähän muodon vuoksi toruttiin.

Metsäpolut ovat nykyisin asutuskeskusten liepeillä. Siellä koirien määrä kun on lisääntynyt erittäin paljon, ja koirat isäntineen tallaavat uusia polkuja.

Luonnon eläimet

Kuu kiurusta kesään, puolikuuta peipposesta...

Kiurua sanoimme yksinomaan leivoseksi. Leivosen liverrys ja hiljainen nousu pystysuoraan ylös oli kaikille tuttua. Kiviaidoissa pesivät kivitaskut, jotka säkättivät hauskaasti ikäänkuin niillä olisi ollut kiviä taskuissaan. Ruisrääkän karhean äänen saattoi myös joskus kuulla. Nämä lajit ovat käyneet nykyään harvinaisiksi. Ruisrääkkä oli jo häviämässä koko maasta, mutta viimeisimmät tiedot kertovat, että kanta olisi elpymässä.

Joka talon ja torpan päädyssä tai pihapuussa oli kottaraispönttö. Kaunista lintua suosittiin. Vasta myöhemmin olemme kuulleet, että vähän roistomainen lintu sekin on. Rikkoo toisten pesiä kuten oravakin. Kottaraiskannan vähentymisen syistä ei kai olla oikein selvillä. Yhden teorian mukaan lehmikarjan vähentyminen olisi siihenkin syynä. Oravat olivat metsissä, ei niitä pihapiireissä näkynyt toisin kuin nykyään kaupunkipaikoillakin.

Sellaisista pikkulinnuista kuten tiAISista, peipoista ja siepoista ei niin lukua pidetty. Niitä oli paljon ja on edelleenkin. Västäräkki, ”riukhänt”, oli rakastettu lintu. Se kun kulkea keikutteli pelloilla kylvömiesten perässä ja esiintyi rohkeasti pihapiirissäkin, etenkin sellaisissa paikoissa, missä oli vettä lähellä. Varpusista ei maaseudulla ole tykätty eikä tykätä. Ne kun tuppaaavat verottamaan ja sotkemaan viljan säilytyspaikkoja. Varpuset olivat kuitenkin niin hyvin sopeutuneet erilaisiin olosuhteisiin, että niitä eivät suuremmin vähentäneet muut kuin kissat ja haukat. Muistan kuinka sekä Simulan että Raitamäen suurissa siperianhernepensasaidoissa aina kuului kova varpusten viserrys. Jostain syystä varpuskannatkin ovat aivan viime vuosina alkaneet harveta.

Variskanta oli runsas. Minulla on sellainen muistikuva, että niitten hävittämisestä maksettiin jossain vaiheessa palkkioitakin. Jokaisesta jalkaparista sai hiukan rahaa. Myös harakat olivat yleisiä, mutta ei kuitenkaan läheskään siinä mitassa kuin nykyisin jopa kaupunkien liepeillä. Joka pojalla oli jossakin vaiheessa varis tai harakka häkissä elättinään. Poikaset sai juoksemalla kiinni niitten vasta opetellessa lentämistä.

Pienenee kuin pyy maailmanlopun edellä

Metsissä elivät tietysti närhet ja muut metsän linnut, joita ei piholla juuri nähty. Korpin saattoi havaita vain harvoin. Bongaamisesta puhuvat nykyajan lintuharrastajat. Haukoista yleisimmät olivat hiiri- ja varpushaukat. Kanahaukkaa vainottiin, koska se saalisti avonaisista kanatarhoista tehden siten vahinkoa. Kanahaukka vei vain kanan kerrallaan, mutta toisin oli hillerin laita. Se on nädän sukuinen, näätää pienempi, mutta kärppää suurempi verenhimoinen peto, joka kanatarhaan päästyään pani toimeen todellisen verilöylyn. Sanotaan nädän ja kärpän olevan vielä pahemman. Kärppiä metsissä ja kiviaidoissa vilahтели. Tiedä sitten, tunnistivatko kanalan pitäjät oikein, mutta hillereistä puhuttiin. Minkkejä ei siihen aikaan vielä ollut luontoon karannut. Pöllöjä ja huuhkajia näki silloin tällöin. Havaintoni teeristä ja metsoista olivat myös vähissä. Sen sijaan peltopyitä oli niin kauan kuin suulien vieriltä löytyi puintijätteitä. Matti Heijari muistaa, kuinka hän munitti pyytä. Alkuaan pesässä oli kymmenkunta munaa. Matti pani munien keskelle tikun pystyyn ja pyy yritti munimalla peittää sitä. Parhaimmillaan pesässä oli peräti 34 munaa. Nykymaatalous on vienyt peltopyyt maisemista.

Nykyään koko Etelä-Suomessa yleistä mustarastasta en poikavuosinani milloinkaan nähnyt. Sen sijaan kylällä vieraili joskus nykyisin kovasti yleistyneitä naakkoja eli kirkkhakkisia, jotka pesivät Laitilan kirkon rakenteissa. Marjavarkaissa käyviä räkättirastaita eli krötöjä sen sijaan oli liian kanssa. Niinpä niitten pesien hävittämistä pidettiin suotavana. Vallin luona Vähäjärven ojan rannassa oli paljon matalahkoja, haaroittuneita koivuja, joissa oli paljon krötöjen pesiä. Sieltä oli helppo kerätä munat pois.

Vesijätöt ja joki toivat seudulle aikoinaan sorsat, joitten pesiä pojat joskus tyhmyyksissään hävittivät munia keräillessään. Munat liitettiin kokoelmiin tekemällä reikä kumpaankin päähän ja puhaltamalla sisukset ulos. Varmoja kevään merkkejä olivat taitolentoliikkeitä harrastavat töyhtöhyypät, joita terävän ”tiirr-rrat”-äänensä takia sanottiin tiiroiksi. Hieman myöhemmin saapuivat koukkunokkaiset isokuovit. Vieläkin valtaa mieleni lapsenomaisen nostalgia, jos milloin harvoin kuulen kuovin kutsun ”kuoovvit” sekä sen päälle haikean huilumaisen soidinlurituksen. Onneksi hyypiä ja kuveja joskus vieläkin keväisin Simulan maisemassa kuulee. Niitten kannat kun ovat salaojituksen sekä maanviljelyksen koneellistuminen myötä kovin vähentyneet koko maassa. Tilannetta pahentaa vielä se, että talvehtimisalueilla Keski-Euroopassa näitä melko kookkaita lintuja pyydetään lintupaisteiksi. Isännät väistelevät peltoon tehtyjä pesiä aina kun sattuvat huomaamaan. Toteavat kyllä hieman sarkastisesti, että palkaksi saa vain hukkakauran, jota linnut levittävät.

Lapsille ensimmäinen käen kukunta oli merkinä kesän alkamisesta. Silloin sai riisua kengät ja ryhtyä kulkemaan avojaloin. Sen aikaiset jalkineet olivat nykyistä raskaampia ja kömpelömpiä, joten halu paljasjalkaisuuteen oli kova. Jos jalkapohjaan joskus tuli haava, pantiin sen päälle piharatamon lehtiä ja haavan umpeuduttua mentiin taas. Vasta 1940-luvun lopulla saimme ”kummitossut”.

Pääskysel tulevat sananlaskun mukaan viimeisinä, mutta niitä tuli paljon. Systeemi oli se, että palokärjet hakkasivat suulien päätykolmioihin reikiä, joista pääskysel pääsivät sisään pesimään. Niinpä melkein jokaisen suulin ja navetan vintin katto-orren päällä oli pääskyjen pesiä ja poikaset tekivät lentoharjoituksiaan sisätiloissa. Vaikka pääskysel ulosteillaan jonkin verran tahrivatkin, niitä suosittiin kuten kottaraisia. Lehmien myötä menivät kärpäset ja samalla pääskykannat harvenivat

Oravalla puussa...

Nisäkkäistä oravien lisäksi yleisiä olivat jänikset ja etenkin rusakot, Laitilan murteella rusakat. Russakoita eli torakoita en muista torpista löytyneen. Joittenkin torppien sängyistä kyllä saattoi luteita löytyä. Arkoina eläiminä ketut näyttäytyivät harvoin. Kauppilan takana oli koija, jossa metsästäjät väijyivät kettuja. Enemmänkin koija eli pieni maja taisi olla kylän korttisakin käytössä. Sanotaan, että kettu on viisas eläin. Näin taitaa olla, sillä kettu on jo kaupungeissakin, kuten täällä Espoossa. Ne ovat kai huomanneet, että ihmisten läheltä löytyy ruokaa helpommin kuin korpimetsistä.

Hiiristä ja rotista ei tietenkään tykätty. Heinäpellolla päästäinenkin saattoi päästä hiirenä hengestänsä ennen kuin se oli ehditty tunnistaa. Myyriä en muista paljon olleen. Kaipa kissat pitivät myyrätkin kurissa. Nykyään esimerkiksi kesämökkini nurmikko on keväisin täynnä suuria maamyyrrien tekemiä multakasoja. Tarkasti ottaen maamyyrriä ei enää ole olemassakaan. Se kun toissa vuonna ristittiin kontiaiseksi.

Hirviä, joita nykyisin on liikaakin, ainakin ajatellen liikennettä ja metsän viljelyä, ei Vidilän maisemissa nähty. Isänikin, joka ikänsä liikkui metsissä ja pelloilla, näki ensimmäisen kruunupään vasta 1980-luvulla sen löntystellessä Saarenpään peltojen poikki. Mäyrää eli metsäsikaa en Laitilassa koskaan nähnyt. Nykyään sellaisiakin on, sillä yksi hyppäsi Järvisen alapuolella Heijarin Matin auton eteen. Sen nahka on nyt Ahmusjärven mökin seinällä.

Luonnon eläimiksi on luettava myös luteet, torakat, täit, kirput ja kaikki sittisontiaiset yms., mutta niistä tulisi loputon luettelo. Lapsuuteni Laitilassa hygienia oli jo melko korkealla. Sota-aikana kuitenkin täit lyhyeksi ajaksi levisivät koululaisiin. Torjuntaan riitti tiheäpiikkinen, kaksipuolinen täikampa sekä apteekista ostettu harmaasalva. Sahan lähellä kun elimme, tukkimiehentäit, nuo puolitoistasenttiset kärsäkkäät, olivat kesäaikaan tuttuja. En tiedä tarinaa, minkä takia niitä sanottiin papintappajiksi. Ovathan tukkimiehentäi ja papintappaja kaksi aivan eri kovakuoriaislajia.

Pellot

Peltomaisemat ovat vuosikymmenten aikana sentään muuttuneet metsiä enemmän. Mutta tämän päivän kylämaiseman tunnistaisi hyvin 70 vuotta sitten seudulta lähtenyt. Uutta peltoa näkyy raivatun vain Härinäjoen toiselle puolelle, Pasunsuolle. Seppo Simula raivasi kapeahkon peltokaistaleen Eskolanvuoren juurelle. Sitä kautta tuli toinen yhteys Tamsuasta

Saarenpäähän. Eskolan riihen luona olleen niityn Seppo myös raivasi viljapelloksi jo isännyytensä alussa. Elämän kierrossa pellot ovat vaihtaneet omistajia kauppojen tai perimyksen kautta. Nykyään viljelyn kannattavuuden heikennyttyä vuokraus on erittäin yleistä. Erilaisista olosuhteista johtuen vuokrausta on ennenkin harjoitettu. Raitamäki esimerkiksi vuokrasi isännän kuoltua Kuusiston peltoja kunnes Jussi otti isännyyden, Jussi Heijari vuokrasi seitsemän vuotta Pietilän taloa jne.

Pellot olivat hyvin hoidettuja jo minun lapsuudessani. Nykyajan konevoimilla on tasoitettu osa ennen maisemaan kuuluneista kivikömpistä. Raitamäen pellolla, Äärilän vainiolla, oli katajaa kasvava kömppä, jossa kylän poikien kanssa oli kiva pelata puh-sotaa. Se oli leikki, jossa kaksi joukkuetta piileskeli puskissa ja kivien takana. Kun näki vastustajan piti osoittaa sormella ja ampua: Harri puh. Sekin kumpu on tehty pelloksi. Kinnalan ja Kuusiston välissä ovat vielä jäljellä pihlajia kasvavat kömpät. Kömpiksi sanottiin luonnon kohoumia, jotka olivat olleet liian vaikeita miesvoimin raivattaviksi. Kivivareiksi taikka varejiksi sanottiin väliin pellon keskelläkin olevia kasoja, joihin oli kerätty pellon kiviä. Savolaiset muistavat aina muistuttaa kivistä pelloistaan. Vidilän maisemaa katsoessaan ei vieras osaa edes kuvitella, kuinka paljon pelloilta on kiviä nostettu.

Simulan pelloilla oli ennen korkeat ja leveät kiviaidat, yksi kellarin mäeltä alas Vars'ojalle asti sekä vinkkelissä siihen nähden toinen jokirantaan menevän tien varressa. Seppo Simulan isännyyden aikana nämä upotettiin. Seppo sanoikin upottaneensa kiviaitoja kolme kilometriä. Kylän ”kiviaitamestari” oli Raitamäen Arvo eli Arppe, joka asusti Raitamäen kulmakamarissa ennen avioitumistaan ja muuttoaan vuonna 1923 Haukan kylään, josta hän osti Vähä-Aerikkalan tilan. Hän osasi latoa korkeatkin aidat siten, etteivät ne maan routiessa lauenneet. Pojasta polvi paranee. Kerrotaan, että Arvon poika, Matti, on niin tarkka mies, että Arvonkaan ladelmat eivät enää kelvanneet. Kiviaidat ovat pelkkä haitta nykyaikaisessa koneellisessa viljelyssä. Toisaalta niiden häviäminen on ollut suuri kulttuurihistoriallinen menetys. Tänä päivänä sellaiset aidat jo suojeltaisiin. Tien varressa Eskolan suulin lähellä olivat matalammat kiviaidat terävistä lohkarista eli ampukivistä. Vastapäätä Nakoa, Koukkelan Vippolan suulin viereen on Sinikka-emännän vaatimuksesta onneksi jätetty pätkä kiviaitaa ikäänkuin muistoksi entisaikojen raadannasta. Myös Raittionmäessä, kuten yleensäkin teitten varsilla, oli kiviaitaa. Aidan seutuvilla sokerijuurikasta peratessa tuli katseltua tavallista tarkemmin eteensä sen jälkeen, kun kyy oli tiellä pistänyt Vehviläisen Eilaa varpaaseen. Polkupyörällä äitinsä Helvi vei tytön lääkäriin.

Ampu tulee - palaa jo!

Menneinä vuosikymmeninä isot kivet kierrettiin ja pienemmät raivattiin työllä ja tuskalla. Lukematon on se molkojen eli pikkukivien määrä, mikä pelloista on kerätty ja piilotettu useimmiten salaojiksi. Kivet kerättiin käsipelillä kovapyöräiseen sont- tai koppkärryyn, josta ne kipattiin ojaan tai varejaan. Nykyaikaiset kivikarhut tai muut koneelliset kerääjät olivat vasta seppien ajatuksissa. Nyt sekä Simulassa että Vippolan Erkin suulissa on nelisen metriä leveä nostolaitesovitteinen apupyörillä varustettu kone, joka viskoo kivet karheille, mistä toinen kone noukkii kivet. Molemmat vehkeet ovat itse tehtyjä. Perunapellot ajetaan näillä koneilla aina perunan noston jälkeen. Kivet ovat kuulemma selvästi vähentyneet.

Jo kauan on isoja kiviä myös ammuttu rikki. Isäni oli saanut pioneerin koulutuksen, joten hän osasi sen homman. Käsipelillä, lekalla ja poralla hakattiin reikä kiveen. Toinen piti poraa

pystyssä ja kiersi aina iskujen välissä hieman poraa. Toinen löi rytmikkäästi painavalla lekalla poran päähän. Porausreikään lirutettiin vettä, joka nosti kivijauheen reiän pohjalta. Veden roiskuminen estettiin havuista poran ympärille kiedotulla sutilla. Sitten panostettiin, mentiin kauemmas ja huudettiin varoitus otsikon mukaisesti. Rikotut kivet roiskuivat kauas, sillä ei latinkeja juuri voitu peittää. Isälläni oli tapana posauttaa yksi paukku uuden vuoden yönä. Kerran Simulasta saatu lahjalehmä, nimeltään Lahja, poiki pamauksen takia ennen aikojaan. Kannot rikottiin kantopommeilla, ellei niitä muuten saatu ylös maasta. Laitilan historiikissa sivulla 137 kerrotaan Samuli Simulan vuonna 1913 järjestämästä ”kivisodasta”, joka oli esimerkkinä laitilalaisille kivien hävittämiseksi. Sekä Salosen tontti että Raitamäen Mäkilän vainio olivat erittäin kivisiä. Elman kertoman mukaan väki katsoi kauhistuneena, kun minun isäni näitä kiviä ampuessaan syytti tulilangat yhteen menoon ja lähti vasta sitten juoksemaan suojaan ensimmäisiä lohkaraita väistellen. Tuo väistely kuulostaa kyllä hiukan liioittelulta. Sähkönallega ja sarjasytytystä ei siihen aikaan ollut käytettävissä.

Kivireen vetäminen on osuva kielikuva. Oikeasti kivireki oli puusta tehty matala ja tukeva reki, johon isotkin kivet oli helppo vierittää. 1950-luvulla kuvaan tulivat kivivaunut. Ne oli rakennettu USA:n armeijan ylijäämävarastoista ostettujen kymmenpyöräisten General Motorsin valmistamien kuorma-autojen eli Kemssujen alustalle. Kiveen porattiin matala reikä, josta kiilaamalla kivivaunu tassut maahan tukien nosti vaijerivinssillä auton lavalle suuriakin kiviä, jotka ajettiin peltojen laiduille ja metsien reunoille. Suurin osa niistäkin on myöhemmin upotettu maahan. Laitilan historiikissa mainitaan, että Maamiesseura oli vuonna 1952 tilannut traktorivetoisen kivivaunun. Sellaista en muista nähneeni. Olisikohan kyseessä mainitsemani Kemssu?

Kivisalaajat tehtiin koville maille. Tiilisalaajaputkia oli huonosti saatavilla, ja ne olivat kalliita. Suomaille tiiliputket eivät edes soveltuneet. Niille salaajaputket tehtiin laudasta. Happamassa maassa ne kestivätkin vuosikymmeniä. Itse muistan, kuinka isän kanssa teimme Munikolle risusalaajia. Metsästä ajetut oksat ja pientareitten risukot asetettiin ojaan vinosti tyvipuoli alaspäin. Mikäli oikein muistan, päälle pantiin ensimmäiseksi kerrokseksi suoturpeita. Ojien kohdat tietysti ajan mittaa painuivat, mutta tasaantuivat kyntämällä ja äestämällä. Salaajakoneita en lapsuudessani Vidilän pelloilla nähnyt.

Pillarit puskevat.

Nykyaikaisilla kaivureilla ja pillareilla (Caterpillar on yksi puskutraktorimerkki) maisema muuttuu tarvittaessa hyvinkin nopeasti. Paras esimerkki tästä on Viikaisten tien varressa entinen Pietilän Pihtu. Se oli ollut vuosia viljelemättä kasvaen puita ja puskia sekä ollen myös toivottoman kivinen ja täynnä puoliturhia sarkaojia. Äitini kuoli syyskuussa 1948, minkä jälkeen toinen isoäitini, Lapin mummu, hoiteli talouttamme jonkin aikaa. Pihtu, Vähäniittu(y) ja Kuutkorva tulivat Järviselle, kun isäni meni naimisiin Koukkelan Pietilän tyttären, Inkerin kanssa. Minä sain hyvän äitipuolen ja isäni rakastamaansa maata ja erittäin työteliään emännän. Erittäin maahenkinen isäni oli ostellut hajapeltoja, mistä sattui saamaan. Nyt tuli kerralla varsin suuri määrä maata, jota saattoi raivata parempaan kuntoon.

1950-luvun alussa käänsimme isäni kanssa Pihdun vainioita kolmen hevosen vetovoimalla. Vallin Näpsä-tamma oli kolmantena meidän hevosten kaverina. Minä olin ajomies ja isä auran sarvissa. Yleensä kyntömiehet hoitelivat itse myös hevosparin ohjastuksen, jota viisaat hevoset eivät paljon tarvinneetkaan. Ohjakset kulkivat kyntömiehen niskan takaa. Kolmella

hevosella kyntö oli eri juttu. Iltapäivällä olivat kirosanat herkässä, sillä maa oli täynnä kiviä ja kolmen hevosen aisat ja kakkulat (ei silmälasit, vaan aisoja yhdistävät välipuut) sekä raskas vältti painoivat tuhottomasti niitä kivien kohdalla taaksepäin revittäessä. Vältin vantaat kuluivat niin nopeasti, että yhdet vantaat olivat jatkuvasti pajalla terotettavina. Kirkonkylässä, meijerin vieressä oli seppä Risto Vainio, samoin Kodjalassa Lindroos. Koveron pajalla käytiin lähinnä laitattamassa kenkiä hevosille. Oli helpotus, kun kylään saatiin paja, jossa olivat hitsauslaitteet, joilla kuluneisiin vantaisiin voitiin lisätä terästä.

Myöhemmin kynnin Pihdun peltoja traktorilla yhdellä 20 tuuman auralla. Hidasta oli sekini, sillä aura laukesi yhtenäen kiviin. Pihdun maita kunnostettiin hiljalleen. Mutta 1980-luvulla Järvisen talon lunastanut velipuoleni Veli Järvinen suurilla kaivureillaan ja maansiirtokoneillaan tasoitti pellot ja ajoi täytemaata jokipankoista varsin nopeasti. Nyt laiho lainehtii ja heinä heilimöi Pihdunkin aiemmin surkeilla vainioilla. Lunastaessaan Järvisen tilan Veli osti samalla Vallin tilan, joka joskus olikin irrotettu Pietilästä. Ympäri käydään, yhteen tullaan. Veli ei enää itse viljele, vaan pellot ovat vuokralla, hänen keskittyessään konehommiin.

Valitettavasti peltöjen tasoituksessa menivät samalla Kuutkorvan pähkinäpensaat, joista me hyvähampaiset pojat kävimme syksyisin syömässä pähkinöitä. Pähkinäpensaita muistan kasvaneen Kuutkorvan lisäksi vain Kirkonkylässä, Varpeen lehdossa. Siellä kasvoi myös sinivuokkoja, joita Vidilän maisemista ei löytynyt. Hampaista todettakoon, että Laitilan rapakivialue (morokivi) sisältää runsaasti fluoria. Kodjalan Pärkön miniä, hammaslääkäri Anna Pärkö, teki aikoinaan tutkimuksen, jossa selvitettiin laitilalaisten hyvien hampaitten olevan tämän fluorin ansiota. Vieraillessaan ensi kertaa Laitilassa vaimoni Ritva, sairaanhoitaja, kiinnittikin heti huomiota täkäläisen väen hyviin hampaisiin. Itse en sitä ollut huomannutkaan, asiaa piti kai itsestään selvyytenä. Annan mies, agronomi Jorma Pärkö kuului turkulaiseen vanhojen herrojen seurueeseen, jonka tapasimme vuosittain Ylläksellä hiihtämässä. Parina viime vuonna emme enää ole porukkaa kohdanneet. Jormakin on kuulemme siirtynyt haudan lepoon.

Vaarikin puuttui kivisyyteen mm. vappupakinassaan todistellessaan, että Laitilassa eletään Väinön laulumaille:

*”Sentähren tällk kertta muuhalls Suames ovak kokonaisin vuare
mutt tääl Väinämöise laulust kivenkappalet tahresik koko maankuare,
nii ett Laitlas ne ny oo sirotettup pisi kuji ja nurkki
ja pelloill nii ett niitte viljelys oo, ainakin tottumattomalt surkki.
Välist niit pruukates pakka oikke semne ajatus voittama:
pahakurkkiak mestarin pit sentä vuari kipeniks laolama ja soittama!
Olis see verra ääntäs ja mainion kanteles kiäli säästän
ja meijä sillt tempull ikiajoiks kiveten kiärtämisest päästän!”
(SS 2.5.1947)*

Kivisten peltöjen lisäksi oli turvemaita, joita sanottiin kuakmaiksi. Ilmeisesti siitä syystä, että ne oli raivattu pääosin kuokkimalla. Turvemaita ovat järvien pohjien lisäksi Iso- ja Tamsuat, suuri osa Saarenpäästä, Kaskisto sekä osia muistakin pelloista. Koukkelanjärvi ”ylösajettiin” valtavan suurella telaketjutraktorin vetämällä auralla. Vähäjärvi kynnettiin myöhemmin tavallisella maataloustraktorilla. Hitaammin kuivuvina kuakmaat tasoittivat sopivasti kevätkiireitä. Kuakmaat olivat happamia, joten kauraa viljeltiin niillä paljon. Esimerkiksi Koukkelanjärven peltoja ei kuivuus vaivannut, joten kasvu oli todella hyvää. Mutta jos oli

todella kuiva vuosi, peltoon tuli railoja, johon hevosten jalat etenkin kyntövaossa upposivat. Meilläkin kokeiltiin kerran hevosten jalkaan kiinnitettäviä puisia, leveitä suokenkiä, joita joskus käytettiin liikuttaessa hevosella suolla. Traktorien yleistyessä vaiva poistui.

Ollessaan kansanedustajana Samuli Simula joutui mukaan keskusteluun siitä, missä osassa Suomen maata olot ovat otolliset viljelylle ja missä tarvittaisiin tukea:

*”Jos kaukkanen tule tänn maatalo viljelemä ja hoittama
häne hyvim pia ruppe kyllästyminen koko homma voittama,
kon kovis mais kivek krahnava äkkin kuittim pellonkalu
ja soillk keväll aikasi hall hävittä ara oraste alu.”*
(SS 10.2.1950)

Pakina kokonaisuudessaan tekee selväksi, että pärjääminen Laitilassa perustuu yrittämiseen ja kovaan työntekoon, ei niinkään otollisiin luonnonoloihin.

Tätä peltoa kynteli...

Avo-ojia en Simulan maisemasta muista montakaan. Nyt ovat kaikki pellot tietysti salaojissa. Simulan peltojen salaojat on viimeksi uusinut kokonaan nykyinen isäntä Samuli Seponpoika. Muistan miten poikasena ihmettelin, miksi Simula ja Raitamäki eivät vaihda peltoja keskenään. Raitamäki omisti Saarenpäässä peltoa ja Simula vastaavasti peltolohkon lähellä Raitamäkea. Nykypolvi, Samuli Simula ja Asko Raitamäki, näyttää tämän järkevän tilusvaihdon saaneen aikaan. Tämä viive oli oikeastaan yllättävää, sillä Vaari oli ollut kova järjestämään tilusvaihtoja saadakseen järkeviä peltolohkoja. Vippolan kanssa oli tehty useitakin vaihtoja.

Tätini Mirja, joka vietti ”lyhyen nuoruutensa” sukulaisissa Raitamäessä, sanoo kyntäneensä hevosparilla Saarenpään vainion. Kustaa Raitamäki osti sitä varten väriltään vihreän, kevyen saksalaisen Sack-vältin (auran). Kesällä 1999 Laitilan Kirkonkylässä (oik. kaupungin keskustassa, vaan ei Laitila Cityssä) oli munamarkkinoitten yhteydessä perinteinen kyntönäytös hevosparilla. Mirjakin, 71 vuotta, halusi näyttää, että vielä on vanha taito tallella. Ja kävihän se, vaikka maa oli paljon pahempaa kuin Saarenpäässä, vältti raskaampi ja hevosetkin tottumattomia. Näytöksessä Anttilan Aimo lauloi kyntäessään: ”Tätä peltoa kynteli taattoni mun ja kynteli taaton taatto.” Itse muistan Munikon peltoa Järvisen järeällä ”Fiskarsin kympillä” ja hevosilla kynnellessäni laulelleeni samaa, mutta samalla ajatelleeni, että eihän se pidä paikkaansa. Pelto kun oli ostettu Mikolalta.

Järvisen, Rinnan sahan (milloinkaan ei sanottu Rinteen) ja Raitamäen muodostamassa kolmiossa oli kivinen, kantoinen ja kuoppainen laidunniitty, hevoshaka, jossa tapasin harjoitella kiekon heittoa ja jonka poikki aina juoksin matkalla Pihtuun ja takaisin. Sen tein harjoituksen vuoksi, vaikka pyörällä olisi kyllä päässyt hiukan nopeammin. Asko Raitamäki maatilakavureineen raivasi tämänkin pelloksi. Muualta Suomesta tuttuja niittyjäkin näiltä main löytyi. Raitamäen laitumien lisäksi Järvisen ja Mäkitalon lähistöllä oli jonkinlainen metsäinen haka. Koukkelassa oli Kauppilan umpipihan vieressä Myllyhankka (-haka), jossa pelasimme kevätillat neljää maalia ja kuningasta. Pelialusta oli kyllä peräti epätasainen, mutta ei se peliä haitannut. Mailat tehtiin puusta itse. Aloittelijat käyttivät leveälapaista tavia, jolla osui paremmin. Isommat pojat löivät pallot yli paikalla sijainneen Maikolan talon perustusten

jäänteiden. Pallot olivat huonoja. Niitä tehtiin itse jopa virkaten. Osaavimmat ompelivat pallot ohuesta nahasta. Se oli yhtä juhlaa, kun joku sai Amerikan paketin mukana ihan oikean pallon. Salosen mummu eli Helmi Salonen laidunsi suuria katajia kasvaneessa haan etuosassa lampaataan.

Simulalla on vieläkin peltoa Koveron kyljessä Samppaalla eli Samppanummella. Myös Kaskistossa Koukkelan rahkan yläpuolella oli pelto, joka nykyisin on Erkki Vippolan omistuksessa. Nimensä mukaisesti Kaskisto on tehty ensin kaskeamalla, minkä jälkeen maa kuokittiin. Kerrotaan, että huomattavan osan pellostä kuokki Simulan emäntä, vuonna 1866 syntynyt Laitilan Vaarin äiti Maria Vilhelmiina (o.s. Junnila). Hän oli ensin Samuel Vilhelm Simulan ja Samuelin kuoltua tämän veljen Kustaa Adam Salosen (ent. Simula) puoliso. Maria Vilhelmiinan saavutuksia on vaikea ylittää. Pellon kuokkimisen ohella hän ehti olla Simulan ja Raitamäen talojen emäntänä pitäen vahvasti aitan avaimia hallussaan kummankin isännän aikana. Vanhuutensa hän vietti ”Raitmäen mammana” Raitamäen mammantuvassa.

Samassa rakennuksessa oli myös Raitamäen suuri musta sauna, jota sanottiin pirtiksi. Siinä koko toinen kerros oli lavoina eli lauteina. Lavoille (tai laoille) kiivettiin rappuja myöten. Meillä oli tapana käydä siellä saunassa riisuen ja pukien mamman tuvassa. Kerran keinuttelin polvillani keinutuolissa, jolloin keinu keikahti yli. Muljahdin nenä edellä Mirja tätini takapuoleen, hän kun sattui juuri olemaan alasti kumartuneena sängyn reunalla. Tästä Martti-enoni pääsi myöhemmin viisastelemaan, että tätä on käytännössä Einsteinin suhteellisuusteoria: ”Kummallakin oli nenä takapuolella, mutta Mirjalla suhteellisesti mukavampi olo.” Martti taisi kyllä käyttää takapuolesta sen kansanomaista nimitystä ja nenääkin sanottiin nokaksi.

Viljely

Peltoja viljeltiin vielä 1950-luvulla hyvin monipuolisesti. Vilja leikattiin useimmiten koneellisesti, mutta kyllä me vielä Pihdussakin niitimme ohrat viikatteella. Peltolohkot kun olivat pieniä ja kivisiä. Tosi kova homma oli kerran Saarenpäässä, kun Raitamäen Kustaa oli usuttanut minutkin, nuoren pojan, niittämään viikatteella lakoontunutta kauraa. Systemi oli sellainen, että miehet niittivät kapeaa luokoa peräkanaa. Viikate alkoi tuntua iltapäivällä kovin tylsältä, vaikka sitä aina tilaisuuden tullen hioikin. Mutta jos ei pysynyt vauhdissa mukana, alkoi takaa kuulua uhkaavasti viikatteen suihke. Minulla oli viikatteesta muutenkin pelottava muisto, sillä Simulan pellolla Vehviläisen Juhani oli osunut sillä polvitaipseeseeni. Korvilleni sain ennen kuin isä ryhtyi haavaa sitomaan. Sen verran pelästyin, etten vieläkään tiedä, olinko kurituksen ansainnut. Siitä iskusta muistona on arpi polvessani.

Muu vilja kuivattiin seipäillä, mutta ruis sidottiin lyhteiksi ja nostettiin kuhilaiksi kuivumaan. Kavejiksi vanhemmat ihmiset niitä kekoja sanoivat. Myös kykkäistä olen kuullut puhuttavan. Sirppiaikakausi oli jo ohi, mutta silläkin leikkaamista olen kyllä kokeillut. Jyvät jauhatettiin Koveron myllyssä, vehnäjauhot Matikan myllyssä Kirkonkylän kupeessa. Rehuviljaa jauhettiin myös Raitamäen kotitarvemyllyssä, joka sijaitsi tallivajan yläpuolella. En löytänyt Laitilan historiasta mainintaa myllyistä, mutta muistikuvani mukaan Koveroon tuli vehnämylly vuonna 1953. Muistan hyvin, miten ensimmäinen yksin tehty myllyreissu jännitti.

Myllyltä saatiin niin vehnä jauhoja kuin ”kaorankryynejäkin”. Myllyssä nimittäin kaurat höyrytettiin ja sitten litistettiin. Nykyihmisen terveellisiksi havaitsemat vehnän leseet syötettiin eläimille.

Haravasta katkesi pii...

Heinän teko, niitto ja seivästäminen, on myöhemmin romantisoitu ja Helsingin kaupungin Tuomarinkylän kartanon heinätalkoisiinkin on nykyään suorastaan tungosta. Kieltämättä siinä oli oma hohtonsa, vaikka enimmäkseen sekin oli kovaa työtä, jota tehdessä vielä paarmat ja kärpäset kiusasivat. Hevoset niittokoneen edessä kärsivät erityisesti paarmoista. Isäni tapasikin lähteä konettamaan eli kaatamaan heinää jo aamuyöstä, jolloin oli viileämpää. Sitä en tiedä, minkä verran hevoset kärsivät hännän alla olevista litteistä, ruskeista kärpäksistä, perskärpäksistä, jotka nykyään lienevät kuolleet Suomesta sukupuuttoon. Niitten tilalle ovat idän suunnasta tulleet kiusaksemme hirvikärpäset, jotka ovat levinneet jo koko maahan. Heinätöihin haettiin aina kylän torppareita taikka paremminkin torpparien vaimoja. Minun hommanani oli heinien haravointi hevosharavalla karheille (luokoihin) sekä seipäitten pystytys. Lisäksi tein sutin alimman tapin eli noppulan päälle. Tällä varmistettiin, että valmis seiväs tuli riittävän ilmavaksi kuivuakseen kunnolla. Lopputyö oli räppeitten haravointi. Alkuaikoina haravoitiin heiniä pientareilta vielä puisella käsiharavalla. Sen verran siitä ja haravanpiikkien katkeamisesta tuli kokemusta, että ymmärsi mitä tarkoitti, kun laulettiin: ”Haravasta katkesi pii ja katkesi toinenkii. Isä teki uuden piin, ja taas sillä haravoitiin.” Haasioita ei Vidilässä tunnettu. Rukoihin tai ruvoihin saatettiin heiniä joskus kiireessä koota.

Seipäillä kuivuneet heinät korjattiin kotovajaan, navetan vintille ja suuleihin. Heinäpinkkaan (kasaan) siroteltiin säilymisen ja maun parantamiseksi karkeaa suolaa. Pienenä poikana oli kiva hyppiä suulin orsilta pehmeään pinkkaan. Suolaisten heinien raapimat kintut kyllä sitten illalla karvastelivat (kirvelivät). Nautakarjattomassa ja hevosettomassa kylässä ei enää heinää eikä nykyajan kantti- ja pyöröpaaleja nähdä. Valkoiset muovipallerot peltojen pientareilla eivät täällä kaupunkilaisia kiukuta.

Varhaisperunaa eli aikaista perunaa viljeltiin myyntiinkin, jos kellä oli sopivat pellot. Salosen mummulla, Helmi Salosella, oli lämmin hiekkainen tontti, jossa poikansa Martti myöhemmin viljeli mansikkaa. Martilla olikin kylän ensimmäinen pyörällinen puutarhatraktori. Mummulla olivat kaikkein aikaisimmat perunat. Muoveista ja harsoista perunapenkkiä päällä ei osattu kuvitellakaan. Isommat perunat myytiin ja pienet jätettiin kotona syötäväksi. Muistan mummun hyväntahtoisen naureskelun, kun kasvavana poikana hotkin vadillisen uusia perunoita voisipulikastikkeen kera. Salosella oli myös Jussin tekemä hyvä leivinuuni. Siirtolaisilta, lähinnä kai Martin vaimolta Liisalta tai tämän äidiltä, mummu oppi myös piirakoitten tekotaidon. Vieläkään en tiedä parempaa kuin mummun isot perunapiirakat. Niitä oli aina tarjolla uunilämpiminä silloin, kun kävin hevosella tai traktorilla muokkaamassa mummun pellot. Taimettumisvaiheessa perunsänket eli perunapenkit käytiin lanaamassa. Lataamassa sanottiin Vidilässä. Mistä lie tarttunut mieleeni hokema, että ”ämmä se istu ja lata, perse on musta kon pata”. Puisen latan päällä kun ei istuttu vaan seistiin.

1950-luvun taitteessa Raitamäkeen ostettiin Chevrolet-merkkinen kuorma-auto eli letukka. Heinosen Maijan toinen poika, Antti, oli kuljettajana, kun ajettiin perunoita Turun torille. Ainakin kerran olin minäkin mukana, kun kuormassa oli myös Järvisen varhaisperunaa. Lieneekö väärä mielikuva, kun olen muistavinani, että olisin ollut kuorman päällä ja katsellut

sieltä Turun suuria taloja. Perunat myytiin torilla ja ylijääneet käytiin kauppaamassa Turun ravintoloille.

Aikainen peruna nostettiin kuokalla tai 2-3-piikkisellä krääkillä, joka tahtoi kuokkaa pahemmin rikkoa perunoita. Kuokkijoilla oli useimmiten urakka eli tinki, joka saattoi olla tietty metrimäärä tai säkkimäärä. Nosto oli kovaa, erityisesti selän päälle käypää hommaa. Joskus näin kuinka jotkut naiset kuokkivat Simulan ja Raitamäen perunapelloilla kilpaa ja kiukussa päin. Etenkin silloin, kun tinki eli urakka oli metri- taikka sylimääräinen ei kaikkia, varsinkaan pieniä perunoita, jotka pantiin eri säkkeihin, noukittu kyllin tarkasti. Isäntä väliin mutisikin: ”pakkava jättämä”. Säkkimääräisiäkin tinkejä oli, mutta ne olivat käytännössä vieläkin hankalampia. Kilvan teko ei muulloinkaan ollut mitenkään harvinaista. Se oli mukavaakin - jos pärjäsi. Myöhäisempi peruna nostettiin puoliksi konevoimin, joka oli vieläkin kovempaa työtä, ainakin Raitamäessä. Poimijat jaettiin pareittain ja kullekin tuli sama syltmäärä (sylimäärä). Vanha syli oli 3 kynnärää eli 1,78 metriä. Huomasin, että isäni teki syltupuun uudelle sylille eli 2-metriseksi. Tällä tavoin hän sai sylimääräisen kuokkimistinkini pidemmäksi. Kustaa ajoi kahden hevosen vetämää heittopyöräkonetta, joka heitti perunat kauas sivulle. Edellinen osuus oli tuskin ehditty noukkia, kun kone jo tuli toista puolta. Kiirettä piti ja selkään sattui. Nykyisiä käteviä muoviämpäreitä ei tietenkään ennen ollut. Käytimme päreisiä perunkoreja, joita yleensä ostettiin muutamia kymmeniä kerrallaan erityisiltä korien tekijöiltä. Koreista perunat kaadettiin kangassäkkeihin, jotka olivat monivuotisia, ja joita myös paikattiin. Myyntiin menevät perunat pussitettiin paperisäkkeihin.

Perunalajikkeista muistan Siiklin ja Tammiston aikaisen, joita vieläkin on saatavilla. Muita lajikkeita olivat punainen Ruusulehti, joka oli lähinnä rehu- tai tärkkelysperuna sekä ”Uptoraato” ja ”Eltoraato”. Paljon myöhemmin ymmärsin, että eltoraato olikin Eldorado eli Onnenmaa ja vasta viime vuonna minulle selvisi, että uptoraato tarkoitti Up to date -lajiketta. Senkin muistan, kun haimme Saukolan pellolta, nykyisen Salosen Jussin omakotitalon kohdalta siemenperunoiksi uutta Kuningas Yrjö -lajiketta.

Perunannoston jälkeen pelto äestettiin jousipiikkiäkeellä, joka nosti multaan jääneet perunat pintaan. Ne poimittiin ja näin saatiin sato tarkoin talteen. Samassa yhteydessä poltettiin prasuissa kuivuneet naatit. Kuumaan tuhkaan pantiin isoja perunoita, jolloin saatiin nykyisiä uuniperunoita vastaavaa herkkua.

Perunat säilytettiin kellareissa, suurissa laareissa. Sieltä niitä sitten talvikaudella säkitettiin myyntiin, useimmiten paperisäkkeihin. Suomalaisessa perunassa on ohut kuori. Kun perunoita ei osattu syksyllä käsitellä riittävän hellävaraisesti, piti talvella valikoida käsin pois kaikki vioittuneet tai mädäntyneet. Kevättalvella otettiin siemenperunat itämään valoisaan paikkaa matalaan kerrokseen. Nuukimmat tapasivat halkaista veitsellä isot perunat. Viime keväänä kokeilin sitä, ja vastoin luuloani halkaisu ei vähentänytkaan satoa. Nykyiseen verrattuna talon kaikissa töissä oli käsin tekemistä tavattoman paljon. Useimmiten työasennot olivat vielä selän päälle käyviä. Jos joku pyrki helpottamaan työtä esim. istumalla tai muuten, vanhemmat ihmiset suorastaan paheksuivat sitä laiskuutena. Vaimonikin muistaa, että jos yritti tiskata astioita istuen, äitinsä tiuskaisi, että ”kylhä tuota nyt nuor ihminen jaksaa seistäkkii”.

Nykyään Simulassakin on suuret alat varhaisperunaa ja tehokkaat koneet istutusta ja nostoa varten. Keväisin valkoista kateharsoa näkee levitetyn hehtaarien alalle sadon varhentamiseksi.

Pitkiä pellavia...

Omavaraiskaudella viljeltiin pellavaa. Lähinnä kuidun takia. Pellavakangashan on vieläkin arvossaan. Pellavien käsittely oli monivaiheista puuhaa. Kovin homma oli loukuttaminen, jossa liottamisen jälkeen irrotettiin päistäreet kuiduista. Muistan olleeni loukutustalkoissa Heinosen Kustaalla. Rinne kehitti loukutuskoneen, jossa särmikkäät, pyörivät rullat tekivät työn. Muistan loukutuskoneen surranneen ainakin Eskolan riihen luona. Eskolan riihessä ei kerrottu olleen kummituksia. Ehkä ne katosivat vuonna 1933, kun kova myrsky repi riihen katon kokonaan irti.

Pellavaan liittyy yksi hauska muistelu. Simulassa oli renkinä Jokelan Kustaa. En muista, että häntä olisi milloinkaan kutsuttu pehtooriksi, fouriksi taikka isorengiksi. Hän oli yksinkertaisesti vain Jokilan Kyär. Hän oli Simulalle lähes korvaamaton isännän ollessa paljon poissa luottamustehtävissään, mm. kansanedustajana. Joskus kyllä Kyäriin ja Vaariin välillä käytiin äänestäkin keskustelua siitä, miten hommat piti hoitaa. Kyär piti viimeiseen asti Simulan puolta. Niinpä, kun Kyäriin vaimo Helmi Jokela oli levittänyt pellavia kuivumaan Simulan pellolle, Jokilan tahtumeen (niitylle), Kyär närisi, että ”tommest ny, ko olis tarvinu se vältätäkki”. Toisella kerralla Helmi oli pyytänyt Vaarilta hevosta lainaksi ja saanut luvan. Taas Kyär, että ”olis sitä ny itekkin tarvittu”. Yksi hevosen lainaaja oli taitavampi. Hän tarjosi ennen asiansa esittämistä Kyärille punsin. Asiaan päästyään kysyjä sai Kyäriin hövelisti lupaamaan, että ”kyll meill heossi o”. Tätieni nuoruudessa Jokila oli kummajainen, sillä siellä lapset sinuttelivat vanhempiaan. Liekö tarttunut Jokilasta, mutta minun ikäluokkani jo sinutteli.

Pellavan viljely loppui välillä kokonaan, mutta tekee nyt uutta tuloaan, kun luonnonmukaiset materiaalit alkavat olla arvossa. Viljellään öljy- tai kuitupellavaa. Kuidusta tehdään erilaisia eristeitä ym. Arvokkaalle pellavaöljylle on löytynyt uusia käyttömuotoja ja sitä kyetään puristamaan maatilaolosuhteissa. Ties vaikka Vidilänkin pelloilla joskus taas pellava kukkisi.

Peltoja lannoitettiin pääosin karjalannalla. Tosin jo 1920-luvulla olivat tulleet nopealiukoiset apulannat, joitten käytössä laitilalaiset olivat ykkösiä koko maassa samoin kuin kalkituksessakin. Näin Vaari 30.1.1925:

*”Paljo mnää ole ihmetell niit Laitlan Pettereij, Mateij ja Jusseij,
kon tuhansis tyhjentäwäp pelloilles kewäsi sontpusseij.
Tämne wanh hakomiäs piräis tommost peli kokonas hullun,
jote niitten kaswete näkemisest oli toisse miälehen tullu.”*

”Hakomiähellä” Vaari viittasi hakotarhoihin, joista mainitsen tuonnempana kohdassa ”Karjatalous”.

Seoslannoitteet taisivat tulla 1950-luvulla. Ennen sitä kylvettiin typpeä, fosforia ja kalia. Siihen asti, kun Oulussa aloitti toimintansa typpitehdas, levitettiin norjalaista kalkkisalpietaria taikka chilensalpietaria. Joskus käytettiin myös ammoniumsalpietaria, joka hienojakoisena ja mustana oli kamalaa levitettävää. Boorin puutteesta silloin jo tiedettiin, mutta seleenistä ei oltu kuultukaan.

Eläinten lanta levitettiin kynnöksen alle. Talvikaudella sonnat ajettiin tunkioihin, jotka myöhemmin levitettiin. Isäni komensi peittämään tunkiot jokimullalla tai sahanpuruilla typen haihtumisen estämiseksi. Tunkiosta lanta ajettiin kipattavilla kärryillä pienempiin kasioihin,

joista lanta tarikolla levitettiin ympäriinsä. Kärkyjen purkamisessa apuna oli välillä kulmikas lantatalikko eli pirunkoura. Enimmäkseen tunkiot kuitenkin olivat peittämättä. Huolettomimmat isännät ajoivat sonnan suoraan pikkukasoihin ja jättivät peittämättä. Nykyisin Isosuon laidalla on Simulan suuri kananlantavarasto, jonka päällä on konehalli. Raitamäen lantala on Alhontakana ja Vippolan Nakon lähellä. Juhani Raitamäki on aumannut luvan kanssa, mutta rupeaa rakentamaan ”virallista” lantala. EU-aikaan ei sontaakaan saa enää panna tunkioihin ilman poikkeuslupaa eikä levittää miten itselle parhaiten sopisi. Lannan levityksestäkin on tiukat direktiivit.

Makeaa mahan täydeltä

Tavanomaisesta viljelystä poiketen Kustaa Raitamäki viljeli jo sodan aikana porkkanoita ja muita vihanneksia, kuten sikuria, josta tehtiin kahvin korviketta. Riemu oli suuri, kun kahvilaiva Herakles sodan jälkeen toi Suomeen ensimmäisen kahvilastin. Sokerijuurikasta oli useimmissa taloissa. Se oli silloisilla laitteilla ja menetelmillä varsin työläs viljeltävä. Juurikkaat kylvettiin kaksirivisellä kylvökoneella. Se oli yhdistelmäkone. Haratessa se käännettiin toisin päin ja varustettiin hanhenjalkaterillä. Monosiementä ei tunnettu, joten tiheät taimirivit oli harvennettava. Sitä varten oli leveäteräiset harvennuskuokat, ja taimirivin päällä edettiin konttaamalla. Se oli kovaa, vähemmän mukavaa työtä, etenkin jos oli kuuma päivä. Kun Järvisellä oli renkinä Keijo Artun poika Heinonen, hänen päivätinkinsä oli rikkaruohoisuudesta riippuen 900-1000 metriä. Minulle tuli sama määrä. Mutta kun aamuvirkkuna hoidin homman jo ennen keskipäivää, pyrki isäni teettämään tingin päälle muita hommia. En pitänyt sitä kovin oikeudenmukaisena järjestelyä. Äänekkään neuvottelun tuloksena sovimmekin, että 1200 metrin jälkeen saan painua vapaasti muihin harrastuksiin. Kerran tein kahden päivän tingin yhdessä päivässä, kun piti päästä urheilukilpailuihin hiukan pitemmälle. Polvet ja selkä kyllä kertoivat, että kilpailua edeltävä harjoitus oli ollut sopimaton. Vidiläläisten en muista osallistuneen harvennuskilpailuihin, joita pidettiin sekä pitäjän tasolla että juurikastehtaitten alueella. Valtakunnallisen kilpailun nimenä taisi olla kultakuokkakilpailu, ja parhaat harventajat olivat todella ilmiömäisiä. Harvennuksen Suomen mestari oli mm. somerolainen Pentti Nikula, josta myöhemmin tuli seiväshyppyn maailmanennätysmies.

Juuri harvennustyö rajoittikin tilakohtaisia viljelyaloja; talon taikka edes kylän väki ei riittänyt. Monet nuoret tienasivat urakkatyössä mukavat rahat kesäkaudella. Harjoitellessani Perniön Ylönkylän meijerissä vuonna 1958 muistan, kuinka Perttelistä tuli tyttöjoukko läheisen tilalle sokerijuurikkaita harventamaan. Niin tiivis ei tyttöjen työtahti sentään ollut, etteivätkö he olisi iltaisin ehtineet lentopalloon, uimareissuille Makarlan järvelle ja muihin nuorison rientoihin. Huittisten meijerin vierellä olivat poikkeuksellisen laajat juurikasviljelmät. Vuonna 1963 katselin kuinka harvennustyö kävi porukalta totuttua paljon sähkökämmin. Asiaa ihmetellessäni kuulin, että salaisuus oli osittain yksi-ituinen polyploidisiemen. Myöhemmin 1960-luvulla tuli ensin rikottu polyploidisiemen ja sitten perinnöllisesti yksi-ituinen monosiemen. Samaan aikaan satiin käyttöön myös kehittyneet tarkkuuskylvökoneet. Konttaaminen loppui, kun kauppaan vielä tulivat uudet ”myrkyt”, rikkakasvihävitteet hienosti sanottuna. Ne mahdollistivat pitkävärtisen kuokan käytön. Nykyäänkin sentään vielä juurikasmaita harataan.

Meillä juurikasmaata harattiin hevosvetoisella haralla, ja usein jouduttiin perkaaman eli kitkemäänkin. Joskus sateella heiteltiin salpietaria suoraan kasvien juurille. Se oli sen aikaista

sijoituslannoitusta. Homma oli selän päälle käypää touhua sekin, koska mukana oli kannettava vielä apulantaämpäriäkin. Juurikkaitten nosto tapahtui käsin vetäen, tarvittaessa käyttäen apuna tavallista tarikkaa taikka varta vasten kehitettyä kaksipiikkistä nostotarikkaa. Tavallisesti miehet nostivat juurikkaat karheelle. Naiset karvittivat eli listivät juurikkaitten naatit tarkoitukseen kehitetyllä leveäteräisellä veitsellä. Tätini Elma kertoi hauskan tarinan. Hän oli äitinsä eli Salosen mummun kanssa listimässä juurikkaita Raitamäessä. Mummu kävi kesken päivää kotona ja kertoi postissa tulleen tiedon, että Elma oli hyväksytty Huittisten kristilliseen kansanopistoon. Tällöin Elma kiljaisi riemusta ja heitti veitsen kauas juurikasmaalle, kasvavien juurikkaitten sekaan. Etsimisestä huolimatta veistä ei koskaan löydetty.

Kun juurikkaita - Laitilassa ei puhuttu jurteista - ajettiin kovapyöräisillä, kipattavilla ”koppeli sontkärryillä” aumaan ja sieltä edelleen autoihin, käytettiin juurikastarikkaa, jossa oli piikkien päissä pienet pallot. Perunatarikko oli samanlainen, mutta tiheämpi. Juurikkaat vietiin Uudenkaupungin asemalle, josta ne rahdattiin rautateitse Saloon taikka Turenkiin. Autoissa ei alkuun ollut kippejä, joten juurikastarikot olivat tarpeen, kun juurikkaat taas siirrettiin junavaunuun. Vuonna 1953 toimintansa aloittivat Kotkan, Naantalın sekä Säkylän tehtaat, joista viimeksi mainittu oli viljelijöitten oma hanke. Säkylään juurikkaat ajettiin suoraan autoilla, joten yksi aikaaviepä työvaihe jäi pois.

Aluksi viljelijät saivat juurikastehtaalta ruskehtavaa raakasokeria, jota meilläkin säilytettiin säkissä komeron nurkassa, ja josta oli hyvä hakea makeutetta marimoskan (marjamössön) sekaan. Raakasokeri oli haluttua tavaraa, loppuihan sokerin jakelusäännöstely vasta vuonna 1954. Sokerijuurikkaista tehtiin kotona myös siirappia. Muistan sen olleen huomattavasti notkeampaa kuin nykyisin kaupasta ostettavat siirapit.

Ennen kuin kauppoihin tulivat ”puristetut Pulmut ja sahatut Sirkut”, käytettiin toppasokeria. Iso sokeritoppa iskettiin pienemmiksi paloiksi vasaralla tai muulla vehkeellä. Palat pilkottiin sokerisaksilla sopiviksi. Sakset olivat ergonomisesti huonosti suunniteltuja, sillä käden nahkaa tuppasi aina jäämään vastapalojen väliin, seurauksena verimustelma. Aimo Raitamäki muistaa, kuinka hän usein pyrki menemään ”Lukanderskan” luo, tältä kun sai suuhunsa ”toppsokeri”. Lukanderin tahdun oli Mäkilävainion ja Heirivainion välissä ja torppa heti Askin vieressä.

Nykyään, EU-aikana, Suomen sokerin tuotanto on kiintiöity. Tehtaita on jäljellä enää kaksi ja sokeribisnestä hoitaa Suomen Sokerin omistava tanskalainen Danisco. Viljelyyn erikoistuneilla tuottajilla on kuusikin riviä kerrallaan nostavia suuria nostokoneita. Naatit silputaan peltoon. Vidilän maisemissa en enää viime vuosina ole juurikasta nähnyt. Viljely on keskittynyt tarkoitukseen paremmin sopiville pelloille. Osasy lienee myös siinä, että karjojen hävittyä ei enää olisi käyttöä juurikkaan naateille niin kuin ennen, vaan ne olisi kynnettävä maahan. Muistan jostain lukeneeni, että 1950-luvun alussa sokeria oli saatu hehtaarilta 3.500 kiloa, nykyisen määrän ollessa pitkälti yli 5.000 kg. Tilakohtainen viljelyala on samaan aikaan 20-kertaistunut - kun ei tarvitse kontata. Seuraava kehitysvaihe lieneekin sitten geenimanipulaatio, joka tekee tuloaan Eurooppaan, vaikka sitä vielä yritetäänkin vastustaa.

Öljyä kasveista

1950-luvun alkupuolella tuli viljelyyn syysrypsi ja myöhemmin kevätropsi. Pihtua ylösajettaessa vuosien viljelemättömyyden jälkeen rypsi oli ensimmäinen viljelykasvi. Alkuun siemenet kylvettiin harvoin riveihin sokerijuurikkaan kylvökoneella, myöhemmin riviväli tihentyi. Juhannuksen tietämissä kylä oli kauniin keltainen rypsin kukkiessa usealla pellolla. Ennen leikkuupuimureita siementen talteenotto oli konstikasta. Kun rypsiä nostettiin seipäiltä kärryille, kärryjen heinähäkki oli vuorattu vahvoilla ja kosteutta kestävillä salpietarisäkeillä. Säkit naulattiin kiinni listalla tai terävillä nupeilla, joita sanottiin kartanuloiksi (kartta-?). Myös tappurin pöydän ympäristö piti vuorata, sillä kuiva rypsi varisi tavattomasti.

Sen aikaiset rypsilajikkeet sisälsivät niin paljon erukahappoa, että rypsiöljy ei soveltunut ihmisravinnoksi. Se meni teollisuudelle. Rouhe oli eläimille hyvää valkuaisrehua. Myöhemmin on jalostettu uusia lajikkeita. Nykyisin kotimaiset öljykasvit - lähinnä juuri rypsi - on todettu rasvahappokoostumukseltaan öljykasveista terveellisimmiksi. Valitettavasti EU-aika on tehnyt öljykasvienkin viljelyn melkoisen kannattamattomaksi. Tosin on mahdollista, että tulevaisuudessa traktorit kulkevat osin rypsiöljyn voimalla.

Koneistus

Autot ja traktorit ovat aina kiinnostaneet poikia ja nuoria miehiä, monia vanhempiakin. Siksi muistelen niitä enemmän kuin monia muita asioita. Höyrykoneita peltotöissä kokeiltiin jo 1800-luvun lopulla. Hollolan Pyhäniemen kartanoon oli hankittu Fowlerin höyryaurasysteemi. Mutta ne olivat toivottoman kömpelöitä. Melkein yhtä huono oli vuonna 1908 ensimmäinen Suomeen tuotu traktori, Saunderson & Gifgins. Sitä ei tosin silloin vielä kutsuttu traktoriksi, vaan maanviljelysautomobiiliksi taikka moottorivetäjäksi. Suomalaisetkin rakensivat oman moottorivetäjänsä, Kullervon, jota valmistettiin muutamia kappaleita. Petrolikäyttöiset traktorit alkoivat yleistyä 1920-luvulla. Laitilan ensimmäinen traktori hankittiin Kaukolan kartanoon. Vuotta ja merkkiä en tiedä.

Sodat taannuttivat kehitystä monin tavoin. Erityisen selvästi se näkyi koneistuksessa. Sodan jälkeen oltiin monta vuotta 1920- ja 1930-luvun koneitten varassa. Ennen sotia hankittuja traktoreita oli seudulla muutamia. Simulassa ja Vippolassa oli isot vihreät, amerikkalaiset piikkipyöräiset Oliverit. Jussi Kinnalan Oliver taisi olla sodan jälkeen hankittu. Siinä taisi olla jo kumipyörät. Oliverit käynnistettiin bensinillä, josta vaihdettiin petroliin. Niissä oli sellaisiakin hienouksia kuin sähköstartti ja kyntöjarru. Minulla on muitakin muistoja Oliverista. Täyttäessäni 50 vuotta sain Maanviljelijäin Maitokeskukselta isot laatikolliset Prinz Oliver -vuosikertaviinejä (punaista ja valkoista). Ennen kuin ehdimme edes maistaa niitä, ne varastettiin kesämökkini kellarista. Tapiolan vakuutus korvasi vain vakiotavaran hinnan. Fordoneilla peltojaan muokkasivat Heikolan Kaino ja Vuolan Frans. Samanlainen oli myös Koukkelan Kauppilassa, kuka lie kuskina ollut. Kaikki olivat tietysti rautapyöräisiä. Raitamäessä oli ollut Deering, jota en muista. Aimon kertoman mukaan se oli heikkovoimainen, eikä oikein jaksanut vetää aurojakaan jokirannasta ylöspäin, joten se myytiin Artturi Heijarille.

Sodan aikana polttoaineita ei ollut saatavilla. Paitsi autoihin myös traktoreihin värkättiin puukaasuttimia eli häkäpönttöjä. Polttoaineena olivat pilkkeet, joita tehtiin koivusta. En

muista tehneeni niitä, mutta kerrottiin joittenkin poikien tienanneen pilkkeen teolla. Minulla on vain hämärä mielikuva kylän traktorien häkämpöistä, mutta ilmeisesti kutakuinkin useimmissa sellaiset oli. Sotien aikana materiaali- ja polttoainepula oli puolueettomassa Ruotsissakin. Siellä valtio kielsi Volvo-yhtymältä kaikenlaisen turhan tavaran tekemisen, kuten yksityiskäyttöön myytävien henkilöautojen valmistuksen. Tilalle suositeltiin puukaasukäyttöisten traktorien tuotantoa. Kuningaskunta kun alkoi kärsiä vetovoimapulasta. Asia ei Volvoa kiinnostanut, mutta pakon edessä se ryhtyi haalimaan kaikenlaisia osia, joista traktorit pantiin kasaan.

Heti sodan jälkeen traktoreita ei saanut lainkaan. Niinpä kuvaan tulivat autotraktorit. Suutari Salmisen lisäksi sellainen oli Mikolan (Vippolan) Kainolla, joka teki vehkeensä Simulan vanhasta henkilöautosta. Sitä Seppo kuului myöhemmin harmitelleen. Se autotraktori on onneksi vielä tallessa. Se oli melkoista menoa, kun Kaino jousittamattomalla ajopelillään pahnasäkin päällä istuen kylätietä kulki. Kainon veli, Risto Vippola, oli taitava monttööri, jota Järvisellekin oli tapana pyytää apuun, kun traktori temppuili.

Ensimmäiseksi sodan jälkeen maahan tuotiin vuonna 1945 Fordson Majoreita 46 kappaletta ja kuusi puukaasu-Volvoa. Tapahtuma sai lehdistössä runsaasti huomiota. Olihan nämä koneet tarkoitettu rauhan töihin eikä tykkien vetoon. Traktorienkin tuonti oli lisensoitu ja säännöstelyä kesti aina vuoteen 1957 asti. Ostajan oli tehtävä ostoanomus ja useimmiten oli tyydyttävä saatavilla olleeseen merkkiin. Lähes kaikkia maailmalta löytyviä merkkejä yritettiin tuoda Suomeen. Onneksi Maatalouskoneiden tutkimuslaitos, myöhemmin Vakola, hylkäsi peräti 44 merkkiä Suomen oloihin soveltumattomina, mutta silti merkkikirjavuus oli turhan suuri. Ensimmäisiä hydraulisella nostolaitteella ja kumipyörillä varustettuja traktoreita seudulla oli Raitamäkeen 1948 ostettu iso sininen Fordson Major, johon hankittiin myös piikkipyörälevikkeet. Erkin ja Aimon ohella ajohommat hoiteli Saarelan Tauno. Kustaa itse ei rattiin tarttunut. Traktoria sanottiin myös mörkömajuriksi taikka pässiksi, kaiketi siitä syystä, että siinä oli isot varsien päissä sojottavat lamput.

Amerikassa traktoreihin oli pantu kumipyörät, ensiksi lentokoneen pyörät, jo 1930 luvulla. Edelläkävijänä oli Allis-Chalmers. Sellainen tuotiin Suomeenkin vuonna 1937, lähinnä vetämään ensimmäistä leikkuupuimuria.

Simulaan tuli harmaa pikkufergu eli Ferguson, jota alkuun toi maahan Farming ja Kodjalan Pärkölle sen kopio, amerikkalainen Ford. Näissähän oli patentoitu painonsiirto eli kaksitoiminen nostolaite, josta Ford myöhemmin maksoi suuret kopiosakot Fergusonille. Simulaan ostettiin myös harvinainen, saksalainen ilmajähdytteinen Porsche. Sellaisen näin vielä viime keväänä Baijerin Alpeilla, jossa se oli valjastettu sivulta leikkaavan niittokoneen veturiksi. Samanlainen löytyy myös Lohjalta läheltä kesämökkiäni erään ”taitelijaviljelijän” pihalta. Liikkeelle sitä ei näemmä enää saada. Kaivurin Fordsonin jälkeen Simulan talo alkoikin olla uskollinen Hankkijan myymälälle (nykyään Keskon myymälälle) Fergusonille, joka tehdas yhtiä Massey-Harrisin kanssa. Traktorien koko on tietysti ollut koko ajan kasvussa. Sodan jälkeisestä merkkikirjavuudesta muistan vielä Kodjalan Rytsölän itävaltalaisen Steyrin, joka oli erityisen nopea. Muistan sen hyvin siksi, että pelkäsin Perniössä Alastalon Mimmin kyydissä, kun hän sillä kuljetti maitoja. Tuure Heijarilla ja Torikalla oli Nuffield, Pietilässä ja Mäkitalossa pieni Massey-Harris Pony, jonka kaksospojat virittelivät nopeakulkuisemmaksi. Mäkitalon Pony oli Koukkelan ensimmäinen kumipyörätraktori. Pietilässä Artturi Heijarilla oli myös Pony. Se viettää vanhuuden päiviään Pertti Heijarin kesämökin vajassa lähellä Ahmusjärveä. Viikaisten periltä löytyi Eklinin Vienon Normag. En muista kuka omisti nopean

David Brownin. Pikku-Valmetia en muista kylillä olleen. Myöskään kotimaista Takraa en nähnyt, vaikka niitä 1950-luvulla valmistettiin vuosittain 300-400 kpl. Huoltoa ajatellen merkkikirjavuus oli epärationaalista, mutta mieleen nykyajan traktorimuseoitteiden pitäjille.

Tshekkoslovakialaista Zetoria oli kahta mallia, K ja A. Meillä oli matala ja nopea A-25-malli. Se oli ensimmäinen traktori, jonka nopeus ylitti virallisesti 30 km/h. Leveine renkaineen se oli sikäli hyvä, että ei järvipelloillakaan uponnut jokaiseen hetteikköön. Korkea K-malli taas oli suurine kapeine renkaineen pistämätön syvässä lumessa. Nopeudesta ja leveistä renkaista oli erityistä hyötyä, kun ajoimme Raitamäen turvemyllylle palaturvetta, pehkua, jota käytettiin eläinpaikkojen kuivutukseen, ei siis kuivatukseen. Sitä oli nostettu Orivuoren takaa Uudentalon suosta sekä Koukkelanrahkasta ja kuivatuksen jälkeen siirretty harvaseinäisiin latoihin keskelle suota. Yhtä pölyistä hommaa kuin pehkunjauhatus en muista milloinkaan tehneeni. Ei puhettakaan, että suun ja sierainten edessä olisi ollut jotain suojaimia. Zetor ei siihen aikaan itätraktorina ollut kovinkaan korkeassa kurssissa. Sitä myi Hankkija. Sen ensimmäinen hyvä puoli oli se, että sen sai vähemmällä jonotuksella kuin länsitraktorit, joita piti odottaa jopa useita vuosia. Myöhemmin se on kokenut kovan arvon nousun. Pohjois-Pohjanmaalla on niitä entisöivä porukka, ja Helsingissä on peräti Zetor-niminen ravintola, josta todella löytyy oikea traktori. Vasta keväällä 2003 Zetorin taru Suomessa näyttää päättyvän, sillä sen maahantuonti lopetettiin tehtaan jatkuvien toimitusvaikeuksien takia.

Aina 1950-luvulle asti traktorit olivat petrolikäyttöisiä. Yleisesti oltiin sitä mieltä, että dieselit olivat isännille ”liian hienoja” vehkeitä, ts. liian teknisiä. Varsin nopeasti dieselit kuitenkin löivät itsensä läpi. Säksättävä kaksisylinterinen Zetor oli ensimmäisten joukossa.

Samaan aikaan kumipyörien kanssa yleistyivät myös hydrauliset nostolaitteet. Niitten ansiosta työkoneet kevenivät ja halpenivat huomattavasti, ja traktorilla pystyi hoitelemaan pienikuvioisia, avo-ojitettuja peltoja. Autokannan ollessa vaatimaton kumipyörätraktoreita käytettiin paljon henkilökuljetuksiin etenkin lyhyillä matkoilla. Pieni lava vain nostolaitteisiin ja menoksi. 1950-luvun lopulla kyliin ilmestyivät mopot, jotka monessa tapauksessa syrjäyttivät traktorin kulkuvälineenä.

Traktorit, kuten kaikki muutkin koneet, ovat minunkin elinvuosinani kehittyneet valtavasti. Pitkä on matka Raitamäen Deeringistä nykyisiin täynnä elektroniikkaa oleviin nelivetoisiin, turboahdettuihin ”moottorivetäjiin”.

Mitä kylvää...

Kylvöalusta muokattiin hyvin perinteellisesti. Nykyajan konsteja, kuten sänkeen kylvöä, en muista kenenkään edes yrittäneen. Kyntötyöt pyrittiin tekemään mahdollisuuksien mukaan syksyisin. Kevääseenkin kyntöjä jäi. Tällöin myös talven aikana kertyneet sontatunkiot voitiin levittää kynnöksen alle. Kanojen ja hevosten lantaa levitettiin myös äestyksen alle. Nykykaupunkilaista kauhistuttaisi, jos joku tekisi niin kuin muutamissa torpissa näin tehtävän. Käymälän alunen ajettiin kompostoimatta suoraan perunamaahan.

1940-luvulta muistan kyntökilpailut Lallan pellolla. Silloin työn jäljen lisäksi nopeus oli merkittävä arvosteluperuste. Kaikilla oli tietysti 2-siipiset hinattavat aurat. Simulan Seppo Oliverillaan oli ylivoimainen. Fordsonit tuntuivat alitehoisilta. Kovimman vastuksen Sepolle antoi McCormick Farmallillaan Kerttulan Olavi Leimäeltä. Ei se Farmall nimestään

huolimatta (farm all) kovin kätevä kaikkiin maatalan töihin ollut, vaikkeivät siinä mallissa etupyörät enää rinnakkain olleetkaan. Ensimmäiset nostolaitteaurat tulivat Majorien mukana ja Fergusoneilla oli ihan omat vehkeensä. Nostolaitesovitteiset vehkeet laukaisimineen sopivat hyvin kivisillekin pelloille. Paluu- eli kääntöaurojakin oli jo olemassa, mutta Suomeen niitä ei katsottu tarpeelliseksi tuoda. Traktorien koon kasvaessa kasvoi myös aurojen siipimäärä. Jo 1970-luvulla näin 6-siipisiä maan kääntäjiä.

Vanhoille traktoreille oli tietysti hankittu asiaan kuuluvat hinattavat työkonet, mutta nostolaitesovitteisista vehkeistä oli aluksi hiukan pulaa. Minäkin äestelin alkuun yhdistelmällä, jossa oli Simulasta ostettu kolmen hevosen Hankmo ja sen kulmassa kiinni kahden hevosen Sukkela-äes. Isäni vaati aina, että työt oli tehtävä hyvin. Siinä olikin temppuilemistä, että kuvatulla yhdistelmällä sai pellon kulmat äestetyksi. Ei siinä useinkaan muu auttanut, kuin tarttua Sukkelaan ja heittää se pellon kulmaan. Helpotus oli suuri, kun kaupasta lopulta sai Sammon, joka oli taittuva eli perhosäes. Hankmo oli jäykkärunkoinen lapiorullaäes, joka sopi erityisesti kynnöspellon äestykseen. Se oli niin yleinen, että monin paikoin hankmo oli suorastaan äkeen synonyymi. Sen kehittäjä Koivulahden pitäjän (muistetaan myöhemmin lentokone-onnettomuudesta) Vesterhankmon kylän seppä Johannes Sand. Hankmon ja Sukkelan lisäksi sitä myytiin tuotenimillä Vikkelä, Nokkela, Oma, Erppo, Mullistaja ja Ote. Yhdeksän vuosikymmenen aikana niitä on tehty yli puoli miljoonaa kappaletta. Aikaisemmin tuotteen elinkaari näytti ikuiselta; peltoja kun on aina muokattava. Nykyisin suorakylvöt ja muut konstit saattavat tämänkin ikuisuuden kyseenalaiseksi. Jousiäkeitten lisäksi ei sitten juuri muita ollutkaan. Suurimpien talojen traktorit näkyivät hinaavan äkeitä, joissa lapiorullien tilalla olivat kuperat kiekot, mutta isäntien puheista sain käsityksen, etteivät ne kovin tehokkaita muokkaajia olisi olleet. Jousipiikkiäkeitä eli kultivaattoreitakin ehdin nähdä. Selailin juuri uudistetun Koneviestin muokkausnumeroa. Silmät pyöreinä tällainen 1930-lukulainen katseli erilaisten vehkeitten määrää ja etenkin koneitten kokoa - ja hintaa. On siinä nykyisännillä vaikeuksia osata ostaa oikea kone valtavista valikoimista.

Minun lapsuudessani siemeniä ei enää käsin kylvetty, muuta kuin heinän siemenet. Käsin kylvössä oli vaadittu osaamista, mutta ei konekylvöönkään ”poikasia” päästetty. Niinpä isäni hoiteli kylvöhommat. Minun osalleni jäi muokkaus ja kylvön jälkeen jyrääminen, joka olikin leppoisaa hommaa. Siinähan sai istua jyrän penkillä. Kylvö tapahtui hevoskoneilla, joita pienemmät tilat muuttivat traktorivetoisiksi ennen isompien vehkeitten tuloa. Jyrät olivat kamrikkijyriä eli kiekkojyriä, samanlaisia kuin nykyäänkin. Nykyään niitä vain on traktorin perässä useita rinnan. Lappi TI:ssä näin vielä käytössä puisen jyrän, jota sanottiin junkaksi. Nyt on jo Simulassakin suorakylvökone, jolla on kylvetty Raitamäen Juhaninkin peltoja. ”Poikasetkin” pääsevät jo kylvöhommiin. Samuli sanoi itse päässeensä nuorena kylvämään, joten poikansa Juho sai saman oikeuden. Monet levittivät apulannat käsin, jolloin levitystarkkuus oli tietysti miehestä kiinni. Isommissa taloissa olivat leveät apulannan levityskoneet. Huolimattomilta tahtoi puhdistus kylvöjen jälkeen unohtua. Niinpä koneistot tuppasivat ruostumaan. Minä en päässyt näkemään sitä, kun kuorma-autoilija Esko Heinonen urakoi suurella traktorivetoisella koneellaan kalkin levitystä. Eskon poika Jari, koulutukseltaan opettaja, on jatkanut isänsä jäljillä. Kylvökoneita, jotka samalla ajokerralla levittävät väkilannatkin, ei enää kukaan ihmettele.

...sitä myös näyttää.

Niittokoneet olivat kaikki sivulta leikkaavaa mallia. Koska joka talossa oli karjaa, niittokone oli ensimmäisiä hankintoja. Nautakarjatalouden puuttuessa ei Vidilän maisemiin ole myöhemminkään ilmestynyt uusinta nurmenviljelykoneistoa. Vilja ajettiin leikkuukoneilla, jotka siirsivät elon kasoihin ajolinjan sivulle. Ajomiehen piti tietää, mitä teki ja olla huolellinen, sillä suuret piikkisiivet kulkivat ajajan korvan vierestä. Työturvallisuudesta ei siihen aikaan niin osattu väliä pitää.

Leikkuukoneita ei joka talosta löytynyt. Vähät viljat niitettiin viikatteella. Oli myös niittokonesovitteinen viljanleikkuulaite, joka jätti kasat ajolinjalle. Elämäni kovimpia työpäiviä on se, kun Koukkelanjärven hyväkasvuisella kauramaalla yksin koneen perässä siirtelin kasat sivuun. Samanlaisesta kokemuksesta kertoi Aimo Raitamäki. Myöhemmin tulivat itsesitojat, jotka sitoivat viljan lyhteisiin, mitkä nostettiin seipäille kuivumaan. Niistä minulla ei ole kunnan mielikuvaa. Huonosti muistan myös leikkuupuimurit. Hankkija oli vuonna 1950 tuottanut Skotlannista kokeiltavaksi kaksi Massey-Harris -puimuria. Ne saavuttivat heti suuren suosion. Kylän ensimmäinen puimuri taisi olla vuonna 1952 hankittu Simulan Sepon ja Junnilan Siivon yhteinen kone. Mutta epäilemättä hankintajärjestys oli sama kuin muissakin koneissa. Isot edellä, pienet perässä. EU-ajan maatalous on pakottanut isännätkin turvautuman entistä suuremmissa määrin suuriin yhteiskoneisiin.

Sitäkin paremmin muistan puimakoneet eli tappurit. Tyskeiksi vanhemmat ihmiset niitä sanoivat. Koelaitos oli 1911 testannut peräti 14 puimakonetta, mutta Vidilässä muistan sodan jälkeen nähneeni vain kahdenlaisia. Simulassa ja Raitamäessä olivat Hankkijan MKT-tehtaitten Esa-puimakoneet. Sahanomistaja Petter Rinnellä oli iso Sampo-merkinen vuokratappuri. Sitä pyöritti petrolikäyttöinen maamoottori, olisiko ollut Wikström. Konemestarina oli Petterin vävy, tyttärensä Kertun mies Paavo Aaltonen. Jos lähelle tuli sähkö, otettiin langoista virtaa sähkömoottorille ns. tassuilla. Se oli vaarallista puuhaa. Jos tupeksi, sai sähköiskun, ja jos tassu jäi huonosti kiinni, paloi moottori. Sen verran vahinkoja tuli, että tassujen käyttö kiellettiin. Moottorikopassa oli sähkömittari, jonka mukaan sähköyhtiö laskutti Rinnettä. Kumipyörätraktoreilla oli helppo siirrellä puimakoneita. Niissä oli sivulla tai takana remmisiivat, joten niillä voitiin pyörittää tappureita. Maamoottori sai jäädä museoon. Zetor oli jo dieseltraktori. Suurine vauhtipyörineen se oli sitkeä ja soveltui hyvin tappurin pyörittämiseen ilman suuria kierroslukuja.

Ennen maamoottoria Rinnan tappuria pyöritti hankalasti kuljetettava ja käsiteltävä onkapannu eli höyrykone - lokomobiiliksi taisivat jotkut sitä kutsua. Lisäksi se vaati masinistin eli koneenhoitajan, joka tietysti oli Rinne itse.

Riihet olivat tappurien aikakaudella poissa käytöstä ja hiukan yllättäen usein jo purettukin. Muistan vain Eskolan ja Vippolan riihet, jotka nekin on jo kauan sitten hävitetty. Seiväskuivatuksessa ei viljaa tarvinnut kovin paljon jälkikäteen kuivailla. Muistankin kuivurit vain Simulassa ja Kinnalan mäellä. Ne olivat kapeita, melko korkeita rakennuksia, joissa olivat pitkät piiput ja niiden päissä kipinänsammuttimet. Järvisenkin viljoja kuivattiin Simulassa ja myöhemmin Kaino Heikolassa sekä kirkonkylässä osuuskaupan vuokrakuivurilla. Leikkuupuimuriaika toi sitten taas kuivurit taloihin.

Joissakin suulien nurkissa lojui viljan puhdistukseen tarkoitettuja, käsin veivattavia viskureita. Ne olivat tavallaan riihiajan perua, joskin niillä vielä tappurien aikaankin saatettiin puhdistaa esimerkiksi siemenviljaa. Raitamäessä oli paalauskuone, jota Järvisellekin lainattiin, kun oli heiniä myytäväksi. Se oli päältä täytettävä puinen laatikko, jossa kolmimetrisen vipuvarren

avulla puristettiin heinät tai pahnat suuriksi tiukoiksi paaleiksi, jotka sidottiin rautalangalla. Sellaista en muista myöhemmin nähneeni. Sen sijaan Pohjois-Italiassa, Dolomiittien vuoristossa näin samantapaisen vehkeen. Se oli tosin huomattavasti pienempi ja varustettu pyörillä. Suuret paalit lastattiin miesvoimin autoon ja kuljetettiin ostajille.

Karjatalous

Lehmissä talon turva..

Vielä 1950-luvun alussa elettiin melko pitkälle omavaraistaloudessa. Suurimmat myyntitulot saatiin maidon ja lihan myynnistä. Lehmiä oli joka talossa ja torpassa. Vuonna 1927 oli Helsinkiin perustettu Laidunyhdistys edistämään laiduntaloutta ja nurmiviljelyä. Suivaantuneina professorien ehdottomuuteen muutamat agronomiopiskelijat perustivat Metsälaidunyhdistyksen, joka hupiyhdistys on vieläkin elossa. Talojen lehmät saivatkin jo ennen sotia rehunsa pelloilta, mutta torpat laidunsivat lehmiään metsälaitumilla ja niityillä. Talvirehut ne keräsivät teitten varsilta ja pieniltä niityiltä. Muistan minäkin kuinka aivan pienenä poikana isän ja äidin kanssa keräsimme ”pyärtänheini”. Isä niitti ja äiti pani seipäille heinäkasvillisuutta Simulasta Isosuolle menevän tien varrelta. Usein lehmät olivat talvikaudella ummessa eli eivät lypsäneet. Simulalla oli peltoja kaukana Koveron takana; olivat Kiili, Kimaja ja Mäyrä, jotka myöhemmin menivät siirtolaisten asutukseen. Siellä laidunnettiin 1930-luvun lopussa Salosen kahta lehmää sekä Järvisen Lahjaa eli häälahjaksi saatua vaaleaa, länsisuomalaista maatiaisrotua olevaa lehmää. Järvisen toinen lehmä oli Ruskas, joka nimi kertookin lehmän värin. Sitä nimeä myös Vaari käytti usein pakinoissaan lehmästä puhuessaan. Lypsyllä käynti oli kovaa työtä, mutta aika kultaa muistot. Elma tätini muistaa ajan romanttisena; linnut lauloivat, kukat tuoksuivat ja kaste kasvien lehdillä helmeili, kun aamuvarhaisella ajoi polkupyörällä lypsyille. Samanlaiset muistot ovat siitä, kun sinne mentiin hevosella heinään Simulan pelloille. Matka oli pitkä, mutta rattoisa.

Lehmien ensimmäinen tehtävä viljelyn alkuaikoina oli laiduntaa metsälaitumilla ja tuottaa lantaa peltoviljelyn tarpeisiin. Minulla on hämärä mielikuva, että Järviselläkin olisi ollut hetken vielä 1940-luvun alussa hakotarha. Tasapäisellä hakokärköllä silputtiin havuja tarhaan hakotukin eli palkun päällä. Tarhassa käyskennelleet lehmät sontivat sekaan ja tästä kompostoitui hyvää ravinnetta kasveille. Voi tosin olla, että hakotarhasta on minulle kerrottu, kun olen udellut hakokärkön tarkoitusta.

Lehmät saatettiin lypsää laitumen lähellä olevassa lypsintarhassa taikka sitten ajaa illaksi kotitarhaan. Muistan kuinka oli komea näky, kun piikat lypsivät Simulan suurta lypsykarjaa Raittionmäen muuntajan luona. Siinä vaiheessa, kun Järvisellä oli vain kolme lehmää, Lahjan ja Ruskaksen lisäksi Heluna, ne oli tapana ajaa Nakosta illaksi kotiin läpi Koukkelan. Sopivasti kiviä käyttäen sain ne opetetuksi kulkemaan jonossa kylän halki. Joskus systeemi petti, ja silloin olivat Elamon ja Elmroosin kukkapenkit vaarassa.

Ensimmäiset lypsykoneet kehitettiin jo 1920-luvulla, mutta vasta 1950-luvulla ne yleistyivät. Minulla ei ole muistikuvaa Vidilän ensimmäisistä koneista, mutta Vaari antaa vastauksen pakinassaan, jossa muistelee 1900-luvun ensimmäistä puoliskoa:

*”Ko mejjän talo äij ost ensmäse lypsykone kaks vuatt takasi,
nii semses faartis laitlalaie lypsytyä hauskutte uskomast lakasi,
ett yli 50 konett ny jo lehmäten tissei ehto, aamu tärrä.
Ja muutamis paikois sähkö sonnanki ulos kärrä.”*
(SS 26.1.1951)

Simulaan tuli siis lypsykone vuonna 1949. Ensin tulivat kannukoneet ja sitten putkilypsykoneet. Maito jäähdytettiin jäällä jäävesialtaassa. Jäät maidon jäähdytystä varten ajettiin Munikolta. Jäät sahattiin suurilla jääsahoilla suorakaiteen muotoisiksi kappaleiksi, muistini mukaan jotakin metri kertaa puolimetriä. Paksuus riippui tietysti talven kylmyydestä. Jäänkappaleet vedettiin rekiin tikapuitten tapaisilla kelkoilla ja pitkällä rautakoukuilla ja sidottiin lujasti köysillä kiinni rekeen. Iso mäki, suuren rapakiven kohdalla, toi jääkuormia alas niin lujaa, että hevoset eivät kyenneet riittävästi jarruttamaan. Mäkeen ajettiin pahnoja (olkia) vauhdin hidastamiseksi. Kesämökkitielläni Lohjalla on ollut sama tilanne, paitsi että mäki on paljon suurempi ja sitä sanotaankin olkiahteeksi. Jäät peitettiin jääkuoppaan tai -huoneeseen sahanpurukerroksen alle, jossa ne hyvin säilyivät kesäkauden. Minä en joutunut varsinaisiin lypsyhommiin, mutta minun tehtäväni oli paloittaa ja pestä jäät jäävesialtaaseen. Myöhemmin ovat tulleet koneelliset jäähdytykset, tilasäiliöt, tankkikeräilyt ym. Vuonna 2000 tuli Suomeen ensimmäinen lypsyrobotti, mutta tämä kaikki on sellaista tekniikkaa, jota lehmättömässä Vidilässä ei nähdä.

Sonneja ei taloissa ollut. Kylässä oli sonniosuuskunta. Osuuskunnan sonni, nimeltään Alokas, oli Raitamäessä, jossa lehmät käytettiin astutettavina. Simulassa oleva osuuskunnan sonni oli Molotov. Kummastakin nimestä voi tehdä tietyt johtopäätökset. Simulassa taisi olla myös Karjanjalostusyhdistyksen sonni. Muistaakseni 1950-luvun taitteessa alkoi keinosiemennys. Keinosiemennysyhdistys sai ostaa Saksasta ison erän Volkswageneita, ”kuplafolkkareita”, joilla keinosiementäjät ajelivat. Folkkareissa oli moottori takana vetävien pyörien päällä sekä tasainen peltipohja. Näin ne kykenivät muita paremmin etenemään lumessa, mikä ominaisuus oli silloin todella tarpeen. Keinosiementäjiä kutsuttiin ”kravattisonneiksi” korrektiin pukeutumisen tähden. Näin Vaari:

*”Sanova viäl ett se alka olla uusimppi konstei ja sutki
ett lehmäs sonni verost saavat tuta fälskärin putki
ja ett tällppelill saara riaskarasv niin tolkkuttomast kasvama,
et mep pysty ulkolaistenki nälkkäse maha voillan rasvama.”*
(SS 26.1.1951)

Hyvin Vaari ennusti, sillä jo vuonna 1952 riitti jälleen voita maasta vietäväksi ja muutaman vuoden kuluttua siitä oli jo pahasti ylituotantoakin. Keinosiemennys lisäsi innostusta karjanjalostukseen. Tarkkailuyhdistys sai lisää jäseniä ja tarkkailukarjakko eli asistentti sai kutsun muuallekin kuin Simulaan ja Raitamäkeen. Piirimme asistentin nimi oli Emilia Pokkinen, jolla oli painoa pitkälti toista sataa kiloa. Ei niillä kiloilla tietysti jaksanut aina aurinkoisimmillaan olla. Asistenttia vietiin talosta taloon. Hän yöpyi taloissa, joissa tärkeää henkilöä epäilemättä hyvin syötettiin. Kilpailtiinhan tuotoksista oikein virallisesti. Nykyään hyljeksityn maitorasvan määrä oli tärkein kriteeri.

Hain asistentin meille useimmiten Simulasta. Raskas sentrifugilaatikko nostettiin ensin keskelle kärryjä, samoin pipetit ja muun lasitavaran sisältävä puulaatikko. Sitten oli määrä nostaa asistentin kapsäkki (matkalaukku). Viimeksi kärryjen reunalle istahti asistentti niin, että jouset vain vingahtivat. Istupa hän sitten taakse tai eteen, hevonen mulkaisi vihaisesti,

että mitäs se tämmöinen kuorman teko on. Vähin äänin siinä sitten piti sentrifugilaatikkoa siirtämällä tasapainottaa kuormaa. Loppuaikoina kuljettelin Emiliaa Zetorin perään tehdyssä laatikossa, jonka saattoi mukavasti laskea nostovarsien varassa alas.

Koukkelanjärven kuivatuksen yhteydessä perustettiin laidunyhdistys. Siinä olivat mukana Koukkelan torpat ja Vidilästä ainakin Grönberg ja Valtter(i) Laine. Vidilässä oli kolme Lainetta. Yhtä me pojankollit haukuimme ”Pasklaineeksi”. Moisen nimen historiaa en tiedä. Se lie vanhempaa perua, sillä muistini mukaan torpan isäntä, Paavo Laine, oli mukava mies. Liioin en muista, ketä tarkoitettiin lällytyksellä: ”Laine paine lattuskaine, suuripäine ryssäläine”. Valtter Laine oli Vuolanmäen Laine ja kolmas oli vain Laineen Aimo, rakennusmies ja muurarikin. Laidunyhdistys sai Koukkelanjärvestä hyvänlaisen laidunalan. Mieliin jäävintä yhdistyksen toiminnasta olivat kuitenkin kaikille avoimet ompeluseurat, joissa arvottiin paljon kakku- ym. palkintoja, ja joitten ohjelmassa oli useimmiten Vidilän ja Koukkelan välinen tietokilpailu. Laitilassa oli tuolloin erittäin vahva ompeluseuraperinne, joka 1950-luvulla saavutti huippunsa. Näillä kylillä en kuitenkaan muista järjestetyn pakanalähetysompeluseuraa enkä japanilähetysompeluseuraa sen paremmin kuin merimieslähetysompeluseuraakaan. Tyydyttikö laidunyhdistys tarpeen, vai oltiinko täällä pakanallisempia tai muuten vain viisaampia.

Talvella lehmiä ruokittiin heinien ohella lähinnä Virtasen rehulla eli AIV:lla, jonka Nobel-palkittu Artturi I. Virtanen oli kehittänyt. ”Aivetta” tehtiin 1950-luvulle tultaessa jo joka talossa. Suurimpien navettojen kyljessä oli AIV-torni ja lisäksi vielä erilliset betoniset rehukuopat. Säilöntäaine, AIV-liuos, oli epäorgaaninen happoseos, suola- ja rikkihappoa. Sen avulla rehun happamuus saatiin riittävän alas. Liuos toimitettiin rautalankakoreissa olleissa suurissa lasipulloissa ja levitettiin kumisaappaat jalassa mustalla, kumisella liuoskannulla säilöttävän rehun päälle. Lukemattomat sarkahousut on siinä hommassa poltetettu reikäisiksi. Säilöntätapa oli kehitetty lähinnä nurmirehua varten. Mutta Vidilässä säilöttiin enimmäkseen sokerijuurikkaan naatteja, ja näin säästyivät heinämaita. Vaari pakinoi tammikuussa 1925 lehmien ruokinnasta näin:

*”Ruhmenill ja pyärtänheinill ol sillo lehmätte suus herku maku,
mutt nytt tarwita siin kaikenkaltasek kliiri, rouhe ja kaku.”*
(SS 30.1.1925)

Varsin vähän siis oli 1950-luvulle tultaessa ruokinnan suhteen tapahtunut. Kliiri tarkoitti leseitä eli liiseitä. Mikäli oikein muistan, rouheet ja kakut olivat valkuaisrehua, öljynpuristuksen sivutuotteita.

Maidot ajettiin hevospeleillä talokunnittain kirkonkylän mejjeriin. Muutaman maitoreissun ehdin minäkin tehdä. Ensimmäinen reissu tietysti jännitti. Talvella kärryjä paljon kapeammalla reellä ajettaessa sai olla tarkkana kinoksissa, ettei reki kaatunut. Jos torpista jouti maitoa mejjeriin, kannut olivat pieniä. Isoissa taloissa olivat isot kannut, Simulassa 60-litraisia. Kannut olivat tinattuja peltikannuja. 1950-luvun loppupuolella tulivat alumiiniset astiat. Laitilassa puhuttiin vain kannuista, vanhemmat ihmiset myös flaskuista. Maitokannu oli riaskflask. Myöhemmällä maitomiehen urallani opin, että muualla niitä sanottiin myös tonkiksi, hinkeiksi, pystöiksi, päniköiksi ja pääläreiksi. Rakkaalla lapsella on monta nimeä.

Myöhemmin maitoja ruvettiin ajamaan Raitamäen autolla. Sitä varten piti peruskorjata Koukkelasta Vuolanmäkeen menevä tie. Talojen piti rakentaa tienvarsille korkeat maitolaiturit, joille varsinkin naisväen oli työläs nostella raskaita kannuja. Itä- ja Pohjois-

Suomessa, jossa maitojen keruuajat ovat monin verroin pidempiä, rakennettiin katettuja maitolaitureita, joista usein tuli kylän nuorison kokoontumispaikkoja. Siskoni Sinikka kertoikin, että Järvisen laiturillakin, jota kutsuttiin maitopukiksi, nuoriso usein kokoontui. Keruumenetelmien muututtua maitolaiturit ovat jääneet historiaan. Perinteen vaalimiseksi laitureita on paikoin kunnostettu. Pihoja sanottiin Laitilan murteessa kartanoiksi. Raitamäen kartano on läpiajettava. Myös Simulan kartanolle maitoauto pääsi ajamaan. Auto kiersi suuren hopeapajun ympärillä olevan puistikon. Maitoauton kuskina oli Mäkitalon eli Heijarin Koitto, joka myöhemmin jatkoi hommaa omalla vaalealla Morriksellaan. Sitä en muista, ketkä apumiehinä lavalla palelivat. Ilmeisesti ainakin kaksospojat vuoron perään.

Ennen juustolaa maidot vain separoitiin, ja kuorittu maito palautettiin tiloille, joissa sitä juotettiin vasikoille. Nykyisin rasvaton maito on suositeltava ruokajuoma, mutta ennen pidettiin häpeänä tarjota työväelle kuorittua maitoa, jota sanottiin pluttanaksi. Etenkin kesäisin siitä tehtiin myös pitkäpiimää, joka olikin erityisen hyvä ruokajuoma ja heinäpellolla janojuomakin. Kun lähdin maailmalle huomasin, että jo Paimiossa ja Perniössä puhuttiin pluttanan sijasta jopista ja muualla Suomessa se on yleisesti kurria. Toki jossain päin puhutaan sintustakin. Juustonteon myötä pluttanan pakkopalautus väheni huomattavasti. Se loppui myöhemminä vuosina lähes kokonaan, kun Somerolle rakennettiin Suomen ensimmäinen maitojauhetehtas. Silloin tosin puhuttiin maitopulverista.

Maitokannun kaulasta roikkui nahkainen, litteä laukku, jossa oli tilan vastakirja. Siihen merkittiin vastaanotettu maitomäärä. On huomattava, että ei sanottu meijerin ostavan maitoa, vaan ottavan vastaan maitoa. Osuuskunnilla kun oli maidon vastaanottovelvollisuus, mutta vastaavasti jäsenillä myös luovutusvelvollisuus. Tinkimaitoa naapureille toki sai myydä. Vastakirjaan merkittiin myös voi- ja juustopakettit, jotka maitokuski toi muassaan taloihin. Laitilan meijeri valmisti tahko- eli emmentaljuustoa, mutta useimmiten palautukseen tilattiin miedompaa punakuorista eli edamia, jota meijeri hankki Valiolta. En muista, tehtiinkö Laitilassa vastakirjaan merkinnät myös rasva- ja laatukokeista. Todennäköisesti tehtiin. Tiloilla, missä oli karjantarkkailu, oli meijerin ja asistentin kokeitten välinen ero ikuinen pätkäilyn aihe. Meijerimiehen urallani ja vielä MTK:n maito-osaston päällikkönä jouduin asiaa lukemattomia kertoja selvittämään.

Meijerissä tehtiin myös puhtauskokeita, joissa maitonäyte valutettiin vanun läpi. Koe ei ollut hinnoitteluperusteena, mutta vanupalat lähetettiin tiloille opiksi otettavaksi. Tosin Laitilassa lypsyhygieniä oli varsin korkealla tasolla. Minulla on useita kuvia sen ajan lypsäjistä. Kaikilla on esimerkiksi hohtavan valkeat esiliinat ja valkoiset huivit hiusten suojana. Maito siivilöitiin huolellisesti siivilävanun läpi. Lieko Zachovalova kertoo muistelmissaan, kuinka näin tehtiin Kirkkonummellakin hänen lapsuudessaan ja jatkaa, että Tshekkoslovakiassa vielä kymmeniä vuosia myöhemmin maito kaadettiin kannuun vain sideharson läpi. Tshekeille lohdutukseksi voisi tähän kyllä todeta, että kyllä minäkin vielä 1960-luvulla näin surkean likaisia maitoja. Tällöinhän maidontuottajien määrä oli vielä kasvussa ja hygieniavaatimukset eivät kaikille menneet heti perille.

Kalannin museossa voi kuulemma tutustua maidon siivilöinnin alkuaskeleihin. Siellä on puusiivilä, johon siivilöiväksi aineeksi pantiin männynhavuja. Olisi luullut, että maito sellaisen siivilöinnin jälkeen olisi ollut entistä roskaisempaa. Siivilöinnin tarpeesta - etenkin laitumilla lypsyn aikoihin - kertoo tarina Viikaisten kauppias Urpisesta. Urpisella oli yksi lehmä niin kuin lähes joka torpassa ennen aikaan. Sitten emäntä sairastui ja kauppias pyysi milloin ketäkin lypsämään, kunnes hän päätti, että kyllähän hän sen itsekin tekee – lehmä on

niin vähämaitoinenkin. Lypsytoimitus kesti toista tuntia, mutta lopulta se oli valmis ja Urpinen ilahtui, että paljonpa sitä maitoa tulikin, melkein ämpärillinen. Siivilöityään maidon totesi kauppias, ettei sitä ollutkaan kuin puolikas ämpärillistä. Mutta siivilä oli täynnä neulasia, pullinkaisia ja muuta roskaa.

Maitojen kuljetuksessa jos missä näkyi sotavuosien taannuttava vaikutus. Jo 23.5.1925 Vaari oli Laitilan Sanomissa pähkäillyt asiaa:

*”Kewäll kirjott täsä lehres nimimerkk Jii Eee Koo,
ett mikä helkkari wika Laitla autonkuljettajis oo,
kote nek kukka ol kulkuneuvuas pluttanautoks pannu?
Mutt tiärättäk kon tätä ei tarwink kaht kertta sannu,
nii et kyll koht ilmanu senkaltassi Jussei ja Antei,
ko hakewa riaska autones pisi pitejä syrimäissi kantei.”*

Varsin aikaisessa vaiheessa oli Vaari liikkeellä, sillä maidon keruu autolla aloitettiin ensimmäisenä Suomessa Rauman meijerissä 1924. Nykyaikainen tankkikeräys alkoi Laitilassa 1971. Silloin olin jo Jalostusmeijerien Liiton toiminnanjohtaja ja agiteerasin Laitilankin Liiton jäseneksi.

Lähes kaikki suomalaiset 1900-luvun meijerit nähneenä voin sanoa, että Laitilan meijeri oli aikansa upein meijerirakennus. Isännät rakennuttivat sen vuonna 1905 järeistä graniittilohkareista, päätykolmion ollessa tiiltä. Myöhemmin tehty toinen puoli, juustola tehtiin samanlaiseksi. Päätyyn maalattiin sana osuusmeijeri, vaikka virallinen nimi olikin Laitilan Meijeriosuuskunta. Myöhemmin nimi muutettiin Laitilan Osuusmeijeriksi. Kun 1956 lähdin meijerialalle, Laitilan meijeri oli suurin yhden pitäjän alueella toimiva meijeri ja kaiken kaikkiaan yksi suurimmista.

Maidontuottajien lukumäärä Suomessa oli suurimmillaan 1960-luvun loppupuolella. Silloin korpiin raivatut siirtolaistilatkin olivat jo täydessä tuotannossa. Mutta Etelä-Suomi alkoi siirtyä karjattomaan (lehmättömään) maatalouteen jo 1950-luvulla. Syynä oli pula karjan hoitajista. Myös maataloustuotteitten hintasuhteet alkoivat kääntyä sellaisiksi, että karjaton maatalous tuli mahdolliseksi. Tästä aiheesta pakinoi Vaari 2.11.1951:

*”Väittävä ett kote kukka enä viiteis ruvet navetois souvama,
om pakko alkkak karjattoma maaviljelyksen touvama!
Luulla viäl et ko viljele pahukseks rypsi ja rapsi,
nii siitäkös sentä vaevattomasten tuloi krapsi.
Ite tuumalen: Toi kyll ny ei olk konst eik mikkä,
mutt hualimatt siit ett äijäll voi olla liikka ikkä
ja käsitykse vähä ikä vanham pualell herkkemä,
nii en millän tahr osat toin karjattomuuren kannallk kerkkemä.”*

Pakinan loppuosan perustelut ovat varsin vahvat, ja näkökulma ulottuu tähän päivään asti ja vielä tätäkin kauemmaksi. Mutta uusilla talonpitäjillä oli uudet ajatukset. En muista, mistä talosta Vidilässä lehmät lähtivät ensimmäisenä. Sepon isännöimä Simula se ei ainakaan ollut. Lea Simula muisteleekin aavistuksen verran katkerana, kuinka Vaari ei hyväksynyt karjattomuutta. Se oli ymmärrettävää, olihan Vaari ollut ikänsä paitsi metsä- myös karjamies; Laitilan meijerin ja Meijeriliiton hallituksen puheenjohtaja. Mutta lähtiväthän ne lehmät Simulastakin. Järviseltä ne lähtivät viimeiseksi. Syynä ei suinkaan ollut minun lähtemiseni meijerialalle, vaan lähinnä Inkeri-emännän suuri rakkaus hoidokkeihinsa. Inkerin viimeisten

lehmävuosien urakka oli todella raskas, sillä pojat, Sakari ja Veli, eivät olleet hiukkaakaan kiinnostuneita karjanpidosta, eikä isäkään lypsytyöhön osallistunut. Seutukunnan ainoat lehmät löytyvät enää Koukkelan Torikalta. Raitamäen Matti Haukassa pitää myös vielä lehmiä. Lehmikarjan menon mukana maisema köyhtyi paljon, myös biologisesti, mutta samalla tavallaan selkiytyi ja siistiyti. Näkyvin merkki karjan puuttumisesta maisemasta on aitojen puuttuminen. Nyt kelpaisi hiihdellä hangilla, jos vain olisi hankia - ja hiihtäjiä.

Tavat ja muoti muuttuvat niin kuin naisten hameen helman pituus. Onko nautakarjataloudenkin kohdalla niin, että ympäri käydään ja yhteen tullaan? Jo Rooman vallan aikana Vergilius jalosti karjaa, päällimmäisenä tavoitteena tosin ulkomuodon jalous, ei tuotanto. Suomeen lehmät tulivat metsälaitumille. Niitten tärkein tehtävä oli lannan tuottaminen peltoviljelyn tarpeisiin. Sitten lehmät tulivat pelloille ja ne jalostettiin tehotuottajiksi. Nyt olemme kokeneet hullun lehmän taudin sekä suu- ja sorkkataudit, ja moni vannoo kasvissyönnin ja jopa vegaaniuden nimiin. Palaako lehmäkin taas vaeltamaan niityille ja lehmälaitumille sontakoneeksi ja maisemia hoitamaan?

Rahalla saa ja hevosella pääsee.

Hevoset olivat isäntien hoivassa siinä kuin lehmät emäntien. Hevosten voimin hoidettiin niin pelto- kuin metsätyötkin 1950-luvun alkuun asti. Traktoreita oli vain suurimmilla tiloilla. Hevosen vetämällä kärryillä tai reellä kuljettiin pitkiäkin matkoja. Heimo Hiirsalmi tiesi sukuseuramme toisessa kirjassa kertoa, että hevoskyydillä simulalaiset olisivat useita kertoja käyneet Piikkiössä asti. Isäntien ryyppyreissuilla hevonen oli hyvä, sehän osasi ohjastamatta, omin päin kotiin, jos isäntä sattui sammumaan. Nykyajan tyttöjen suosimaa ratsastusta ei tunnettu, ei ollut satulokitakaan. Jos pojat mitä ”urheilivat”, se tapahtui ilman satulaa.

Kustaa Raitamäki oli tosi hevosmies. Hän osti ja myi hevosia ja kasvatti varsoja. Vain Eila ei ollut myynnissä. Sehän oli isännän ”ystävä”. Raitamäessä oli tietysti vahvassa pilttuussa Kultaharja, Raitamäen ja Arne Kauppilan yhteisesti omistama iso ori, jolla astutettiin seudun tammoja. Se näytti pienen pojan mielestä hurjalta hommalta. Kultaharja vietti viimeiset elinvuotensa arvokkaasti Kauppilan umpipihan maisemissa.

Kustaa harrasti myös kilpa-ajaja, ajaen itsekin. Uudessakaupungissa oli ravirata, jonne minäkin joskus pääsin miesten mukana. Tunnettu hevosmies siihen aikaan oli Lindgren, jolla oli Piki-niminen hevonen. Meillä oli Laitilan yhteiskoulussa saksan opettajana Lindgren, jolle annoimme tietysti lempinimeksi Piki. Ajettiinpa Kirkonkylän ja Salonkylän välisellä suoralla ns. maantieajojakin, samoin Koverossa Saarion suoralla. Autot saivat odottaa kunnes hevoset olivat kilpansa juosseet. Kaiketi sentään lähtöjen välillä autot päästettiin menemään. Mirja sanoo ajaneensa kilpaa Raitamäen hevosilla sekä Uudenkaupungin radalla että Valkojärven jäällä, siis paikalla, missä ennen käytiin kilpaa kirkkoveneillä. Raitamäessä oli myös hienot kumipyöräiset kiesit, joilla ajettiin kylään ja harjoituttaessa hevosia. Asiaan kuuluvat silat ja muut valjaat löytyivät tietysti tallin vajasta. Onpa minulla mielikuva kulkusista ja aisakelloistakin. Raitamäen kirkkoreki oli musta ja leveä, Simulassa ruskeaksi petsattu. En kyllä muista kirkkoreissuja, en edes joulukirkkoon menoa. Minun lapsuudessa kirkossa käynti ei enää ollut niin yleistä kuin Vaarin aikaan vuosisadan alkupuolella.

*”Joulupäewä huamelтта ol tiä kirkheossi täyn ett walla wilis
ja mukawaste aiskello ään luakas olewa jumpurin kans kilppa kilis.
Mutt nyk ko ihmise autosten perä owa juur ikä hullu*

oo niitten kans jo jouluinakki yks osa wäkki kirkkon tullu.”
(SS 25.12.1925)

Simulan hevosista muistan nimet. Ne olivat Niku ja Naku, Viuhka ja Aku sekä Iso Must(a) ja Lasku. Raitasen Pentti, joka ei pitkään aikaan osannut sanoa K-kirjainta, luetteli saman rimssun Nitu ja Natu, Viuhka ja Atu jne. Näistä Lasku ostettiin myöhemmin meille. Se oli suuri ja vahva valakka (ruuna), joka osasi asetella suuret kavionsa niin, ettei sokerijuurikasta haratessa sotkenut taimirivejä eikä Salosen mummun tontilla ahtaissakaan tiloissa perunamaata mullatessani astunut sängen päälle. Heinämaalla seivästyksen jälkeen räppeitä haravoidessa Lasku osasi kiertää seipäät siten, että ohjastaja saattoi vain ihmetellä. Sodan käyneenä hevosenä se vain oli säikky pamauksille, aiheuttaen joskus hankalia tilanteita. Väliin kyllä tuntui, että se pelkäsi pamauksiakin hiukan tarkoituksella valiten.

Järvisen toinen pitkäaikainen hevonen oli tamma Mimmi, joka vanhemmiten tuppasi tallissa vähän vihaisena näykkimään muita paitsi isääni. Isäni piti hevosista paljon, varsojakin meillä oli usein. Kerran sain Pihdun lammashaassa todeta, että varsankin potku tuntuu, kun se vatsaan osuu. Järvisellä oli kaksi hevosta vielä kauan sen jälkeen, kun velipuoleni jo tekivät kaikki työt traktoreilla. Hevosille syötettiin heinien lisäksi silppua eli apetta. Oljet silputtiin kädensijalla ja jalkapolkimella varustetulla silppuloukulla. Silppukori oli suuri kaksikahvainen pärekori, jolla kuljetettiin heiniä ja pahnoja (olkia). Olkien lisäksi saaviin sekoitettiin jauhoja ja vettä. Nykyään suuria lehmikarjojakin ruokitaan vähän monipuolisemmalla appeella. Sitä varten on kehitetty suuria apemyllyjä, joilla ape tehdään ja levitetään suoraan ruokintapöydälle.

Nöf-nöf siellä, kot-kot täällä...

Sikoja oli kaikilla maatiloilla ja osin torpissakin. Sian ruuansulatus on samanlainen kuin ihmisellä. Niinpä tuvassa oli laskiämpäri, johon tyhjennettiin kaikki ruuanjätteet ja vietiin sioille. Jostain muualta kuin Vidilästä lienee korvaani tarttunut lause: ”Jollei sika syö, kyllä Sulo syö.” Kotitarvesiat teurastettiin kotona ja lihat suolattiin suureen lihatiinuun. Verestä tehtiin veripalttua tai -makkaraa ja pienempiin suoliin ryynimakkaroita. Sian sorkkia pitivät jotkut herkkuruokana, minä en. Partiossa oppimani siansorkkan eli kaksoispolvisolmunkin teon olen unohtanut. Jos kellä oli enemmän sikoja, ne vietiin kirkonkylän osuusteurastamoon, jonka toiminta on jo vuosia siten lopetettu. Teurastamolla oli oma myymälä Sinervon talossa. Sieltä prukasimme (oli tapana) käydä 1950-luvulla ostamassa lauantaicin tee-, ryyini-, ja pekoni-makkaraa taikka halpamakkaraa eli hampparinväärää.

Kun kyse on Laitilasta, jonka vaakunassakin on kukko, kanoja oli kaikilla. Munat kerättiin kanalan pesistä. Usein ne olivat likaisia, joten munien pesu oli jokaviikkoista puuhaa. Nykyäänhän pesu on säilyvyyden parantamiseksi kielletty, eivätkä kanalanpitäjät enää sellaiseen hommaan ehtisikään. Puhdistetut munat pakattiin kennolaatikoihin ja vietiin osuuskauppaan. Myöhemmin kananmunantuottajien oma yritys, Vientikunta Muna (nyk. Munakunta) ryhtyi kilpailemaan osuuskaupan kanssa. Alkuaikojen munakaupallisen järjestäytymisen maamerkinä Kodjalassa oli munalaksi sanottu talo. Silloin se oli tyhjiillään, mutta myöhemmin se näkyy muutetun asuintaloksi. Koukkelassa Tuomisen mamman mäen juurella, Mikolan Marin kanalassa oli myös ollut munala. Sitä olivat vähän aikaa asuttaneet myös siirtolaiset. Minun aikanani sekä Marin harmaa torppa että kanala olivat tyhjiillään. Me

pojat pelasimme siellä rahapelejä. Harmitonta napulia markan kolikoilla sekä vähän harmillisempaa - etenkin, jos jäi häviölle - sököä.

Kanarotuja oli kaksi, valkea ja ruskea Leghorn. Saatan olla väärässä, mutta olen muistavinani, että oli myös ruskea Plymouth Rock sekä maatiaiskanoja. Kaikki kanalat olivat ns. lattiakanaloja, jollaisilla nykyään tuotetaan luomukananmunia. Suurimmat kanalat olivat kaksikerroksisia ja punamullalla maalattuja. Ainakin Simulasta ja Raitämäestä sellainen löytyi. ”Pali muni” -näyttelyssä onkin valokuva Kustaasta kanalan edessä. Laitilan historiikissa kuvattu Saukolan kanala ei ollut Saukolan, vaan Ilmari Junnilan. Kanala oli suuri ja siihen kävi tutustumassa vieraita kaukaakin. Saukolassakin kyllä oli myöhemmin sementtitiileistä rakennettu kaksikerroksinen kanalarakennus. Raitämäen kanatalouden laajuudesta saattaa kertoa jotakin se, että Laitilan Munamyöntiosuuskunnan jäsenluettelossa vuodelta 1934 Kustaa Raitämäellä oli 400 osuutta. Seuraavaksi suurimmalla, Lallalla oli 100 osuutta. Mielenkiintoista oli havaita, että niin rovasti Kallaksella kuin kanttori Kotilaisellakin oli muutama osuus. Kustaa Raitämäki hoiti kanabisneksen alusta lähtien, eli myös haudotti munia. Myöhemmin tätä työtä ovat jatkaneet sekä poikansa Erkki että pojanpoikansa Juhani.

Häkkikanaloja ei tunnuttakaan, vaan kanaloissa olivat pesät ja orret. Myös kukko taikka kaksi kuului asiaan. Joskus kukot olivat vihaisia tupaten hyppimään silmille. Varsin pian sähkön saamisen jälkeen kananmunia oli ryhdytty haudottamaan sähkölämmitteisissä hautomakoneissa. Pienet, keltaiset tiput tuotiin talviaikaan ja niille piti saada lämpöä kanaloihin. Käytössä oli kaminoita, joita lämmitettiin antrasiitilla (ruskohlittä). Aluksi untuvikoista ei kyetty tunnistamaan erikseen kukkoja ja kanoja. Niinpä kun poikaset kasvoivat, kukonpojat vietiin teurastamoon. Tätä voi pitää nykyisen broilertuotannon esiasteena. Myöhemmin japanilaiset opettivat suomalaiset erottelemaan kukot jo varhaisvaiheessa. Kuusiston tilan isännän Jussin vanhempi veli Lauri, joka oli myös hyvä shakin pelaaja, kävi erottelemassa untuvikoista kananpojat kukoista. Lauri käytti Sortisex-lajittelukonetta, jollainen on nähtävissä ”Pali muni”- näyttelyssä. Nykyään ei sukupuolta enää tutkita peräaukosta, vaan sekin asia selviää siipisulista. Korealaiset ovat kuulemma mestareita erotteluhommassa.

Kesäisin kanat pääsivät kanatarhaan kuopimaan ja jaloittelemaan. Kanoille tehtiin myös ns. sekavaa. Polttavia nutulkaisia (nokkosia) kerättiin ja silputtiin sekavamyllyllä. Salosen mummun mylly oli parempi kuin meidän, joten usein kävin siellä myllyttämässä. Kanoille syötettävä vilja heiteltiin lattialle. Kanalaan pantiin kuivikkeita aina entisen kerroksen päälle, kunnes tuli aika puhdistaa kanala. Se kävi enemmän kurkun kuin käsivarsien päälle, sillä ammoniakkin haju oli varsin vahva.

Oppikouluaikana tienasin taskurahaa opettelemalla takapuolesta luita koettelemalla tuntemaan munimattomat kanat ja viemällä ne pyöränsarvissa pärekoreissa meijerin vierellä olleeseen Laitilan Osuusteurastamoon taikka yhteiskoulun tien varrelle teurastaja Albin Tuomiselle. Laitilan kulttuurisihteeri Jukka Vehmas asuu nykyään Tuomisen taloa, joka on kai suojeltu. Nykyäänhan kanat munivat itsensä niin laihoiksi, että ne eivät enää edes teurastamoon kelpaa. Munintansa lopettaneet kanat ovatkin ongelmajätettä. Ongelma siinä mielessä, että kaupungeissa asuvat eläinten suojelijat ovat ryhtyneet mekastamaan, että kanoja pidetään nälässä.

Kauppaan kelpaavien munien lisäksi pesistä löytyi liian likaisia taikka poremunia. Ne piti syödä itse. Meilläkin oli usein hellalla 7-reikäinen plätppann eli lettupannu. Parhaassa

kasvuiässä pistelin poskeeni kaikki seitsemän paistettua munaa, ja joka huushollissa oli kuivahkoa munakaakkuja kyllästymiseen asti. Myöhemminkään en ole munia välttänyt. Epäilenkin vahvasti, että veren liian suuri kolesterolipitoisuus on lähinnä geeniperinteinen vaiva. Munien lisäksi olen tykännyt voista ja erityisesti katkaravuista, mutta siitä huolimatta kolesterolilukemat eivät ole edes viiteen ylittäneet.

Puhutaan kanan muistista, kun tarkoitetaan lyhyttä muistia. Elma kertoi tarinan, joka todistaa muuta. Yksi ja sama kana pääsi aina pois kanatarhasta. Ei selvinnyt, lensikö se vai oliko sillä joku muu keino. Kanojen oltua talven kanalassa ne päästettiin kevään tultua tarhaan. Jälleen sama kana oli tarhan ulkopuolella. Lopulta löytyi aitaverkon alta pienen pieni reikä, josta tämä veijari pääsi ulos. Se muisti reiän talven jälkeen.

Kodjalan Lallaan rakennettiin ensimmäinen nykymuotoinen, ikkunaton kanala, jossa kanojen vuorokausirytmä säädetään tarkoin keinovalolla. Nyt Laitila saattaa olla menettänyt ykkössijansa kanapitäjänä, ykköskanakaupunki se sentään taitaa olla. Euroaika on vienyt kanataloudestakin aikaisemmat hyvät katteet. Auringonlaskun ammatti se ei sentään ole, mutta nykyaikaan on kanalanpitäjienkin sopeuduttava, halusivatpa taikka ei. Luomukanojen tai kalkkunoitten tarhauksessa saattaa olla tulevaisuudessa mahdollisuuksia. Mutta rohkea pitää olla, jos siihen suuria euromääriä sijoittaa.

Lampaat kai koettiin vaikeammin hoidettaviksi, sillä ensimmäiseksi niistä luopuivat suurimmat talot. Lampaat lähtivät, kun kaupasta sai ostaa vaatteita ja kangasta, eikä siten enää tarvittu kotitarvevillaa eikä vuotia tai suolia. Lampaanlihaa en liioin muista suurena herkkuna pidetyn. Pienemmissä torpissa oli lammashäkki, jota siirreltiin lähinurmilla sitä mukaa, kun edellinen kohta oli syöty puhtaaksi. Kesäisin käytiin tekemässä koivuista lehtikerppuja lampaitten talviruuksi.

Lehmien myötä poistuivat aidat maisemasta. Kun ennen hiihdettiin peltojen poikki Kodjalan kouluun, piti vähän väliä astua sivuaskelin piikkilanka-aitojen yli. Kunnes jonkin ajan kuluttua kyllästyttiin ja sotkettiin aita ladun kohdalta alas. 1950-luvun sähköpaimenaitojen kohdalla se olikin helppoa. Järvisellä oli Pihdussa suurehko lammashaka, joka oli ympäröity oikein vanhanajan riukuaidalla. Nykyään ei peltomaisemasta löydy enää ainoatakaan aita.

Puhelinlangat laulaa

Näin luikautti Katri-Helena 1960-luvulla. Puhelinlankojen ”laulu”, tasainen humina, kuului Simulankin maisemassa kauan, mutta mistä asti, siitä ei ole oikein varmaa tietoa.

Suomeen puhelin oli tullut jo vuonna 1877, ja maan ensimmäinen puhelinkeidas tuli Turkuun vuonna 1882. Siihen aikaan tekniikkakaan ei levinnyt samanlaisella vauhdilla kuin nykyään. Laitilan Telefooniosuuskunta r.l. perustettiin vuonna 1909. (Kirjaimet r.l. osuuskunnan nimessä tarkoittivat rajoitettua lisämaksua. Toisin sanoen osuuskunnan jäsenet eivät jälkikäteen joutuneet rajoittamattomasti vastaamaan esim. osuuskunnan veloista.) Sitä ennen kauppias Blomilla kirkonkylässä oli ollut yksityinen johto Raumalta.

Toisin kuin myöhemmin sähkö, puhelin levisi heti koko pitäjän alueelle. Pystyyn pantiin kirkonkylän keskusasema sekä lukuisia kyläkeskusasemia. Puhelinluettelossa vuodelta 1912 Kodjalan keskusasemalla on 10 puhelinnumeroa. Vidilästä ei ole mitään mainintaa. Nykyään Eurajoella äidinkielen opettajana toimiva Tarja Martintytär Salonen, joka oli mukana Puhelinosuuskunnan 70-vuotishistoriikin tehneessä työryhmässä, veikkasi, että Vidilä on jäänyt vahingossa pois, koska Vekkan keskusasema oli sivun alalaidassa viimeisenä, ja Vidilä on aakkosissa sen jälkeen. Kirkonkylän taikka Kodjalan keskusasemien kohdalla ei esimerkiksi Simulan puhelimesta näy mainintaa. Toinen mahdollisuus on se, että Vidilässä ei tuohon aikaan ollut ”toimen ihmisiä”, jotka olisivat lähteneet puuhaan mukaan. Simulassakin elettiin silloin ”emäntävallan” viimeisiä vuosia. Tähän viittäisi hiukan se, että Koukkelan Kauppilaankin tuli telefooni vasta 13.6.1923. Vaarin pakinoista en ole löytänyt dokumenttia puhelimen Vidilään tulosta. Muistellessaan muka nuoruuttaan hän 34-vuotiaana sanaili tammikuussa 1925 näin:

” Kirkonkylän kauppias jo sillo höpis ett tarwittis telefooni laitta ja tälkkertta tekewäk kaikemaailma lanka jo linnuillekki haitta.”
(SS 30.1.1925)

Nuoruusvuosieni Mr. Puhelin eli asentaja Reino Vuorinen, joka toimi yli 40 vuotta osuuskunnan palveluksessa, tiesi, että Vidilässä olisi ollut keskusasema, ja että se liitettiin varsin varhaisessa vaiheessa kirkonkylän asemaan. Kylien keskusasemat olivat maalaistaloissa, talonväen hoidellessa puhelujen välityksen omien toimiensa ohessa. Vain kirkonkylässä oli ”sentraalisentra”. Vuorinen muistelee myös, että Vidilän sentraali olisi ollut juuri Simulassa. Puhelimia ei suinkaan ollut joka huushollissa. Järviseltäkin käytiin pitkään soittamassa Salosella tai Raitamäessä.

Vuoteen 1946 asti puhelinyhteydet tehtiin yksilankaisina, maan toimiessa toisena johtimena. Tämän jälkeen kaksi lankaa tuli pakolliseksi uusiin liittymiin. Sen seurauksena ja puhelintiheyden yhä kasvaessa puhelintolppiin ilmestyivät poikkipuut, useita päällekkäinkin. Automatisointi tehtiin vuonna 1966, jolloin yksilankaisuus poistui kaikilta. Puhelinlangat kuuluivat maisemaan oleellisena ja näkyvänä osana. Ne kun kulkivat vielä pitkin tienvieriä. Talviaikaan suojakelillä, kun tulimme koulusta kilpailimme siitä, kuka heittää lumipallon ylimmäs tolppaan osuen. Kun joku oli saavuttanut huipun, mentiin seuraavalle tolppalle. Useimmiten tarkin taisi olla vasenkätinen Salkon (Kauppilan) Harri. Meidän poikien kunniaksi on sanottava, etten muista meidän milloinkaan kivittäneen rikki posliinisia eristimiä eli eristäjiä, yksinkertaisesti vain nuppeja.

Puhelimet toimivat matalajännitteisellä tasavirralla, vaihtovirtasähköähän ei tuolloin vielä ollut. Kookkaissa, seinälle ripustetuissa puhelinkaapeissa oli kaksi isoa keltaista paristoa.

Nykyään koko verkko on kaapeloitu ja kaapelit piilotettu tienvarsille ja pelloille. Sahanmäelle tulee keskustasta 100 lankaparin kaapeli. Siitä linjat haarautuvat Koukkelaan ja Viikaisiin. Maisemassa eivät siten enää herätä huomiota muuttomatalla olevat valtaiset lintuparvet, jotka ennen täyttivät langat.

Valoa kansalle

Laitilan kirkonkylässä toimi jo vuodesta 1911 kauppias W. Ahlqvistin sähkölaitos. Se toimi polttomoottorilla ja oli käynnissä aamuin illoin jakaen sähköä naapuritaloille. Laitilan Sähkö Oy perustettiin vuonna 1922. Sen syntyyn vaikutti vahvasti Laitilan paljon hyvää aikaan saanut apteekkari Anton Runman (myöh. Ruumen). Ensimmäisessä, väliaikaisessa, johtokunnassa oli mm. Samuli Simula. Sähköpylväitten hankintaa ja paikoilleen asennusta varten oli valittu kolmen miehen porukka, joista yksi oli Simula.

Mirja Vuola, joka meni 17-vuotiaana emännäksi Kalannin Palsankylään, muistelee huvittuneena, kuinka minä pikkupoikana ensivierailulla ihmettelin, että kuinka täällä on sähkö, vaikkei Heinosen Maijallakaan ole. Maijahan asui Viikaisten tien varressa, Vidilän viimeisessä torpassa, eikä sinne kuten Viikaisiin todella tullut sähköä. Ajatteluni oli tietysti Vidilä-keskeistä. Myöhemmin olen havainnut, ettei ajatus sittenkään aivan hullu ollut.

Sähkö Laitilaan oli alunperin tarkoitus ostaa Uudestakaupungista, Janhuan sahalta yhdessä uusikirkkolaisten (myöh. Kalanti) kanssa. Mutta, kun Janhua ei olisi kyennyt tuottamaan sähköä yöaikaan, niin se ostettiin Raumalta, Oy Rauma Woodilta (myöh. Rauma-Raaha ja Rauma-Repola Oy jne.). Sähkön piiriin tulivat ensin lähinnä Kirkonkylä, Kodjala, Vidilä ja Koukkela. Sisäasennustyöt aloitettiin ensimmäiseksi Kodjalan Lallassa yhtä aikaa linjatöitten kanssa ja sähkö saatiin 16. syyskuuta 1922.

Yhtiön sadasta ensimmäisestä osakkeesta Meijeriosuuskunta merkitsi 10 ja Osuuskauppa 5 osaketta. Em. kylien isommat talot merkitsivät kolme ja pienemmät yhden osakkeen. Osakkeen n:o 100 merkitsi Samuel Eskola. Koukkelasta mukana olivat Arne Kauppila, joka toimi pitkään yhtiön hallituksessa ollen myös puheenjohtajana ja Juho Salko sekä Kiveisten kylästä Kustaa ja Petter Kiveinen.

Lähikyliin linjat laajenivat nopeasti. Uudellekirkolle sähkö ohjattiin Kodjalan muuntajalta. Mutta sitten tulikin nykykatsannossa käsittämätön tauko. Esimerkiksi Viikaisiin saatiin sähkö vasta 1950-luvun alkupuolella ja moniin pitäjän eteläisiin ja pohjoisiin kyliin vasta 1960-luvulla. Viimeiseksi sähkö tuli Pehtsalon kuuteen taloon vuonna 1973. Toisin sanoen ihmettelyni Mirjalle oli ihan paikallaan. Vaari taisikin pakinassaan 30.1.1925 vähän liioitella:
*"Sillo ol päre pihris talojussill, torpaäjäll, fallesmannill ja papill,
mut ny napatan pänimäsäki mökis walo semsell kiärettäwäll knapill."*

Päreillä ja kynttilöillä ei tietenkään pärjätty. Käytössä olivat myrskylyhdyt ja muut öljylamput sekä karbidilamput ja erittäin kirkkaan valon antaneet petromaxit. Minä olen käyttänyt karbidia vain yrittäessäni torjua myyriä nurmikoiltani työntämällä karbidin palasia niitten kaivantoihin, kaatamalla vettä päälle ja peittämällä aukot. Onhan syntynyt kaasua, asetyleeniä, hiukan myyriä hätyytellyt, mutta ne ovat vain siirtyneet toiseen paikkaan.

Alkuvuosikymmeninä sähkövirrassa oli silloin tällöin katkoksia. Joissakin tapauksissa siitä saattoi aiheutua suurta haittaa. Kun maaliskuun 1. päivänä 1956, yleislakon alkamispäivänä, menin esiharjoittelijaksi Laitilan meijeriin, sinne oli juuri hankittu uusi juustonvalmistuslaitteisto ja konehuoneen nurkassa kiilteli sähkögeneraattori, jota pyöritti 200 hevosvoimainen dieselmoottori. Kun sähkökatkos tuli kesken juustonkeiton, juoksimme äkkiä pyörittämään kattilan sekoittajia, kunnes konemestari Ettala sai dieselin käyntiin. Yleislakon yhteydessä oli myös maataloustuotteitten luovutuslakko, mutta ei se Laitilan olosuhteissa kovin dramaattinen ollut. Maitoakin tuli meijeriin jonkin verran.

Sähkö laskutettiin aluksi valopisteitten lukumäärän mukaan, sähkömoottoreita ei alkuun ollut lainkaan. Tarina kertoo, että joku emäntä poltti lampun yökaudet, jolloin vaadittiin, että taloon on hankittava mittari. Sähkötyöt tehtiin pintavetoina, ja moni senaikainen kaapeli on tulipalonkin aiheuttanut. Kun nykytaloissa pistorasioita on kymmenittäin, alkuun niitä ei asennettu lainkaan; eihän ollut sähkökojeitakaan. Monille nykyajan ihmisille täysin tuntematon on ”erikson” (valmistajan mukaan). Se oli musta mötikkä, joka kierrettiin valaisimen kantaan. Siihen kierrettiin lamppu, ja sen kummallakin puolella oli ikäänkuin pistorasia ”töpseliä” varten.

Nimi Perkkola oli sähkössä sama kuin Vuorisen Reino telefoonissa. Heitä on ollut kolmessa polvessa yhtiön leivissä. Arttur Bergman (myöh. Perkkola) oli yhtiön toimitusjohtaja vuoteen 1957 ja Tauno Perkkola oli meille kaikille tuttu sähköasentaja.

Vidilän puurakenteinen, korkea koppimuuntaja oli alkuun Simulan pellolla Raittionmäen juurella. Myöhemmin se korvattiin suuremmalla sementtitiilestä muuratulla rakennuksella, joka sijoitettiin tien toiselle puolelle Simulan laitumen lypsytarhaan. Laitilan historiikissa mainitaan, että sähkön tullessa myös Koukkelaan olisi rakennettu muuntaja. Minä olen muistavinani, että korkeajännitelinja tuli juuri Vidilän muuntajaan, josta johtivat alempijännitteiset langat myös Koukkelan taloihin. Nykyiset pylväsmuuntajat ovat pieniä ja kattamattomia. Sähkö on ollut kaikinpuoliseksi siunaukseksi. Ei niin hyvää, ettei jotakin pahaakin. Puhelinlangat kulkivat pääosin tien vieriä, mutta sähköjohdot vedettiin suorinta tietä peltojen poikki. Niinpä erityisesti traktorikuskit ovat manailleet joutuessaan tolppia kiertämään. Vidilänkin pelloilla seisoo tänäkin päivänä suuri määrä sähköpylväitä.

Minun lapsuudessani Vidilän maisema oli iltaisin hyvin valaistu. Ei se ollut talo eikä mikään, jonka pihassa ei ollut tolppavaloa, joka usein sammutettiin vasta nukkumaan käytäessä. Kylän kanaloissa oli yleensä suuret ikkunat, jotka loistivat kirkkaina siihen asti kunnes valaistus himmennettiin ns. hämyvaloksi kanojen käydessä orrelle.

Muutama vuosikymmen myöhemmin havaitsin kylän pimentyneen, vaikka sähkö oli suhteellisesti paljon halventunut ja valopisteitä huomattavasti enemmän. Tolppavalot eivät enää palaneet, ja kanalat olivat ikkunattomia. Joistakin ikkunoista kajasti television valo. Onko tämä sitten positiivista vai negatiivista kehitystä, riippuu itse kunkin elämänfilosofiasta. Jokin aika sitten huomasin kuitenkin, että sahanmäen risteys oli kaupungin toimesta valaistu. Minusta se tuntui mukavalta.

Talot ja niitten asukkaat

Aika kulkee kulkuaan. Ihmisiä syntyy ja kuolee. Pysyvämpiä ovat ihmisten asumukset. Kirjassaan ”Ihmisiä suviyössä” F.E. Sillanpää sanoo tavalla, johon ei mitään tarvitse lisätä:

”Ihmisasumuksia on - vetten vaiheilla, mäkien syrjissä, peltojen hengessä; rakennusryhmiä, jotka ovat osaavasti luontuneet eläjien tarpeitten ja vaistojen mukaan. ...Mutta ihmisten talot ne ovat paikoillaan. Muutamat äsken rakennetut ovat vielä jäykkiä. Niiden seiniin ei vielä ole syöpynyt ulkoa eikä sisältä päin elämän riemujen ja

järkytysten henkeä, tuota, mikä vasta antaa kuolleille seinillekin hengen. Mutta joukossa on sellaisia, taloja ja mökkejä, jotka jo sata vuotta sitten saivat henkensä ja ovat sen säilyttäneet. Jotkut ovat ränstyneet rappion rajoille, mutta toisia on niitten haltijain silmä vuodesta vuoteen ja polvesta polveen huolehtien tarkannut ja osaava käsi tarvitessa kohentanut.”

Vidilän talot on talonpoikaiseen tapaan lähes poikkeuksetta rakennettu kummuille tai mäkien päälle. Tämä oli tietysti tarkoituksenmukaista. Mutta sen ansiosta maisema on myös kaunis ja tasapainoinen. Rakennusten ikaikaista kiertokulkua saattaa joskus pahasti häiritä huono isäntä eli tuli. Eskolan vuoren metsäpalon jo mainitsin. Järvisen ulkorakennukset paloivat sähköjohdoista syttyneenä 1960-luvun alussa ollessani Huittisten Lauttakylässä ylimeijeristinä. Päärakennuksenkin seinä hiukan kärventyi. Järkyttävintä tapauksessa oli varsan, melkein jo aikuisen hevosen kohtalo. Kylän miehet saivat sen pois tallista ja päästivät vapaaksi. Mutta niin kuin lapsi kodistaan, varsa haki turvaa tallista ja syöksyi sisään takaisin palavaan rakennukseen, mistä sitä ei enää saatu pelastetuksi. Tilalle rakennettiin uusi navettarakennus ja viereen suuri konehalli. Myös Salosen navettarakennus paloi 1950-luvun lopussa. Senkin tilalle rakennettiin samoille sijoille uusi ulkorakennus. Simulasta ovat palaneet tallirakennuksen puuosat. Saman rakennuksen päässä oli leivintupa. Myös Vuolan ulkorakennuksen tuli tuhosi. Viimeisin tulen tuho kylässä on ollut Uuden-Kinnalan (nyk. Heinonen) päärakennuksen palo.

Simulan suuri, vanha talo oli tien suuntainen. Uusi valmistui 1928 poikittain vanhaan nähden. Samuli Simula oli todennut, että salista tuli ”metri-kaht lyhemp” sen takia, että vanha talo oli uudisrakennuksen tiellä. Uuden talon alle jäi valtava kivi, jolla äitini kertoi lapsena leikkineensä. Talon alakerta oli kiveen asti auki. Päädyssä oli mankelihuone, jossa oli leveä puinen mankeli. Laatikossa oli painona kiviä ja sitä naiset vetivät edestakaisin pyykkiä mankeloidessaan. Siinä oli pojan mukava istua kyädissä.

Raitamäen tila muodostettiin aikoinaan kahdesta torpasta, Raita ja Mäki. Siihen aikaan, kun sukunimien käyttö vasta alkoi yleistyä, nimiä muuteltiin varsin väljästi kuten taas nykyäänkin. Kustaa Adam Simula oli muuttanut nimensä Saloseksi. Raitamäen tilan tultua kuvaan nimi muutettiin Salonen-Raitamäeksi. Pojat, Kustaa ja Arvo jättivät sitten Salosen pois.

Ensimmäisen maailmansodan pauhut kiersivät Vidilän kaukaa. Kansalaissodan kauhutkaan eivät liene seudulla kovin pahana tuntuneet, sillä Raitamäen talo rakennettiin vuosina 1917-1918. Se tehtiin tavanomaisesta ”pitkästä rivistä” poikkeavaksi kaksikerroksiseksi rakennukseksi, jossa vielä alakertakin on auki kellaritiloina. Kerrotaan, että Turusta oli kyllä tullut punakaartilaisia, ja että Laitilassakin tapettiin kaksi miestä. Kodjalassa on toisen tapetun, Alvar Isotuvan muistomerkki. Esko Saukola oli nähnyt, kun teloituspaikalle meni tietä myöten kolme miestä, mutta vain kaksi tuli takaisin. Suojeluskunta lienee kuitenkin voimistunut, sillä helluntaiksi 1939 valmistui kirjonkylään, urheilukentän laidalle mahtava Suojeluskunnan talo. Yhtä komeaa en tiedä muualla olleenkaan. Vaarikin retosteli 18.11.1938:

*”Paloasem kaunist vähä helkkariks Pappila riihen plassi
ja ko urheilukentt ennätetän täörelissen kunnton tassi
tule siit ja Suajeluskuntatalost semses määräs silmä ruakka,
ete stää juur jokane maalaskylä nähtävillt tuakka.”*

Salosen talo on tehty vuonna 1924 ja Järvisen vuonna 1936. Salosen ja Järvisen rakennuksia ei osaa kuvata taloiksi. Tavanomaisia torppiakaan ne eivät suoraryhtisinä ja puolitoistakerroksisina olleet. Nykyajan ilmaisu omakotitalo sopisi hyvin. Ulkorakennukset navettoineen ja kanaloineen kyllä olivat selviä tuotantorakennuksia. Molempien asuinrakennusten yläkerrat valmistuivat vasta 1950-luvulla.

Laitilassa on ollut tapana juhlia aina, kun aihetta on löytynyt. Niinpä muistan parhaiten niin Raitamäen kuin Simulankin talot lukuisista häistä ja muista juhlista, joissa sai paljon ja hyvää syödäkseen, erityisesti nakkeja ja täytekakkua. Sen myös muistan, että miehet yleensä kerääntyivät Samuli Simulan ympärille, joka oli hyvä juttumies, ja jolla kansanedustajana oli tietysti muita enemmän tietoa ja näkemystä.

Äitini häitä tanssittiin Raitamäessä 1936. Niistä häistä en minä tietysti tiedä mitään. Mutta olen kuullut kerrottavan, että sulhanen tappeli omista häissään pienessä hönössä, kun joku oli ruvennut vikittelemään morsianta - taikka siinä vaiheessa jo aviovaimoa.

Muu Salosen suku avioitui oikein urakalla vuonna 1945. Martti vihittiin Liisa Kaipian kanssa Laitilan kirkossa ja häät vietettiin Raitamäessä 1. päivänä huhtikuuta, aprillin päivänä. Martti olikin uhonnut ennen vihkimistä, että sanottuaan tahdon hän kuiskaa: ”aprillia”. Kuiskaamatta jäi, sillä Martti oli kuulemma totinen poika siinä tilanteessa.

Elma vihittiin 8. päivänä heinäkuuta Eurajoella, jossa tuleva miehensä Väinö Kleemola urakoi veljensä Toivon kanssa kuorma-autolla. Syyskuun 8. päivänä vihittiin taas Raitamäessä 17-vuotias Mirja, ja onnellinen mies oli 18-vuotias Vuolan Heimo Kalannin Varhelasta. Kummallakin oli juuri ja juuri ikää sen verran, että vihkilupaa ei tarvinnut viranomaisilta anoa. He olivat kuitenkin nuorin pari, mitä Laitilan pitkäaikainen kirkkoherra Kallas oli koskaan vihkinyt. Muistan Raitamäen kamarista kaksi punaisella sametilla päällystettyä vihkipallia. Ne olivat minulla mielessäni, kun tein omien lasteni häihin pallia mihin polvistua.

Tähän ei sopine sanonta, että itku pitkästä ilosta. Mutta Raitamäen mamma kuoli saman vuoden marraskuun 15. päivänä. Mutta kuten sanotaan elämä jatkuu. Aimo ja Aune vihittiin Kalannin kirkossa 22.6.1946. Häitä vietettiin Varhelan Vuolassa ja suulissa tanssittiin, kuinkas muutenkaan. Erkki ja Eeva vihittiin Laitilan kirkossa 17.8.1946 ja häitä tanssittiin Leimäen Laurilassa. Mahtoivat siinä suulin lattialankut olla kovilla, kun minun isänikin iski ”lapikasta lattiaan” masurkan tahdissa. Simulan Helvi vihittiin naantalilaisen Junnilan Pekan kanssa juhannuksena 1947. Vihkimisen suoritti morsiamen sisaren Sirkan aviomies Mauno Kytömäki, jolle se oli ensimmäinen vihkitöimitus. Häihin oli kutsuttu kaikki kyläläiset, ja suulissa tanssittiin ja mentiin piirileikkejä. Mauno Kytömäestä muistan sen, että hänellä oli ensimmäinen näkemäni poikkeuksellisen virtaviivainen Citroen ID. Helvi taas muistaa minun niissä häissä ihmetelleen, kuinka siellä oli iso ”pesofatillinen kräämi”. Taisi se kräämi olla suurta herkkua ja pesuvadillinen mielestäni paljon. Kun nyt noita vuosilukuja katsoo, ei tarvitse ihmetellä, miksi juuri juhlat ovat minun mieleeni jääneet.

Myös edellinen Simulan sukupolvi vietti komeita häitä, joihin oli kutsuttuna suuri joukko sukulaisia ja ystäviä. Tuon ajan tavan mukaan häät saattoivat kestää useita päiviä. Erkki Viitamaa on tallentanut sukuseuramme toisen, vuonna 2002 ilmestyneen julkaisun kansien väliin Lea Simulan kertoman ja perimätietoon perustuvan mielenkiintoisen kuvauksen Simulan tyttären Annin ja Santeri Suvannon viikon kestäneistä häämönoista vuodelta 1915. Näitä ikimuistettavia häitä onkin pidetty komeimpina, mitä Simulan suvussa on vietetty,

vaikka pitohäissä muutkin Simulan talon sisarukset, Saima, Samuli ja Helmi, sekä Raitamäen Kustaa saivat aviopuolisonsa.

Lukuisia, vaan ei lukemattomia lehtiä

Simulan tuvan nurkassa, penkkiin upotettuna oli laatikko, johon tuli kylän posti. Kaikki kävivät lehensä ja kirjeensä hakemassa sieltä. Meille tuli aina paljon lehtiä. Muistan Laitilan, Turun ja Uudenkaupungin Sanomat sekä Maaseudun Tulevaisuuden. Ne tulivat lähes aina, samoin Lalli, jonka tilaaminen oli perua isäni satakuntalaisuudesta. Satunnaisemmin tuli muitakin lehtiä, joista muistan vanhasuomalaisen Uuden Auran, kommunistien Työkansan Sanomat ja raumalaisen Länsi-Suomen. Ilmaiseksi tulivat SOK:n Yhteishyvä ja OTK:n Kuluttaja. Äitini kuoleman jälkeen jäivät kuvalehdet vähemmälle. Vinniltä löytyneet Elokuva-aitat, Sirpaleet ja Nyyrikitkin vietiin jätöpaperikeräykseen. Salosella kävin lukemassa Seuraa. Salosen vinnillä niitä oli suuret määrät eri vuosikertoja. Sarjakuva ”Ratsupoliisi Kingin seikkailut” tuli hyvin tutuksi. Koulumatkalla oli tapana käydä hakemassa lehdet. Usein juutuinkin lukemaan sellaisia lehtiä, joita meille ei tilattu. Sarjakuvat ja urheilu olivat päällimmäisinä, mutta taisin olla hyvin ”kaikkiruokainen” lukemisen suhteen. Muutaman vuoden ajan postimme kannettiin Koukkelan Kauppilan porstuaan (eteiseen). Mutta postin haku sieltä oli hankalaa, sillä Kauppilan koira, Mosse, oli varsin vihainen ja tuppi näykkimään.

Simulan tuvasta näki hyvin, kun Vaari istui työhuoneessaan suuren kirjoituspöydän ja kassakaapin ääressä. Yksi tapaus on jäänyt elävästi mieleeni. Oppikouluaikana suostuin kerran johonkin hyväntekeväisyyskeräykseen. Minulla oli joku käsitys kylän hierarkiasta ja koetin järkeillä, miten optimoisin keräystuloksen. Vaari istuskeli leppoisasti pyörivässä tuolissaan ja katseli silmälasiansa yli, kun Järvisen poika tuli häiritsemään. Kysytyäni haluaisiko Vaari aloittaa keräyksen, hän tyytyi kysymään, että onko tarkoitusperä hyvä. Saatuaan myöntävän vastauksen Vaari antoi 500 mk, joka vuonna 2001 vastasi 75 markkaa. Melkein innosta hyppien kiersin suunnittelemassani järjestyksessä muut talot ja torpat. Kaikki antoivat keräykseen - jotkut vähän paljoksuen - sen mukaan, kun katsoivat sopivaksi Simulaan nähden. Siitä kertyi mahtava potti. Keräyksestä vastaava opettaja oli aivan ällikällä lyöty, sillä muitten kylien kerääjille oli annettu 10-20 markkaa lahjoittajaa kohti. Pidin visusti huolen siitä, etten enää toista kertaa suostunut kerjäämään.

Vaari kaivoi rahat kassakaapistaan. Setelit olivat tuolloin kooltaan suuria, suurimmat nelinkertaisia viimeisiin markkaseteleihin nähden. Isännillä oli usein turkkinsa tai takkinsa povitaskussa mahtavan kokoiset ”flompuukit”, mutta niihinkään isot setelit eivät taittamatta mahtuneet. Vuoden 2002 alusta meillä on ollut markkojen sijasta eurot. Eurosetelit ovat erikokoisia ja näyttää siltä, että kaikki niistäkään eivät nykyiseen vakiolompakkoon taittamatta sovi.

Simulan talo oli Laitilan kunnan rakennusmestari Enkon piirtämä, samoin kuin Järvisen talokin. Kummallekin ominaisia ovat monet huolitellut yksityiskohdat, joitten avulla rakennukset poikkesivat vallitsevasta rakennuskannasta. Enkon oma talo purettiin. Sen osti Erkki Raitamäki siirtäen Viikaisten tien varrelle, Huhdinmäkeen ja entistäen rakennuksen. Paikkaa kutsutaan nyt Huhdinpuistoksi, ja siellä on myös sauna ja allas uimista varten. Paikka olisi mitä mainioin maatilamatkailua varten, mutta Juhanilla ja perheellä on muuta puuhaa niin paljon, että siihen ei aika riitä. Huhdinpuisto onkin vuokrattu pois. Siirron yhteydessä sattui hauska tapahtuma. Kun Jussi Martinpoika Salonen purki talon kaakeliuunia eli

kakluunia siirtääkseen sen Huhdinmäkeen, paikalle saapui vanha mies, seppä Suomisen poika Arvo Suominen, joka kertoi nuorena olleensa Jussin isoisän hanslankarina, kun tämä oli muurannut kyseistä uunia. Samainen Suominen pakinoi aikoinaan Turun Sanomissa nimimerkillä Veli Villehartti.

En ole selvittänyt, milloin rakennettiin tien risteykseen Simulan tasakattoinen, rapattu kivitalo, jonka toinen pääty oli viljamakasiinina. Toisessa päässä oli asuntoja palvelusväelle ja maamieskoulujen harjoittelijoille. Simulassa harjoitteli maskulainen Matti Peurakin, joka nai sisarpuoleni Sinikan. Simulassa oli joskus myös ruotsalainen harjoittelija. Kerran vaari ilmoitti pojalle vapaapäivästä, että ”huamen o frii”. Harjuripoika ei tietenkään ymmärtänyt, vaan katseli silmät ymyrkäisinä, jolloin vaari huusi entistä kovempaa, että ”huamen o frii”. Oppikoulua käyvä Sirkka ei hyvin kasvatettuna tietenkään rojhennut puuttua asiaan. Sen muistan, että pidin sitä rakennusta kovin hienona. Olihan se sentään kivitalo. Vähän niin kuin Kirkonkylässä. Nykyään saattaisin ajatella, että tämä 1990-luvun taitteessa purettu rakennus olisi jonkinlainen tyyliirikko maalaismaisemassa.

Simulan talo on hiljattain remontoitu kokonaan. Jussi Salonen muurasi alakertaan takan. Mainittua suurta kiveä on louhittu sen verran, että alakertaan mahtuivat kaikki tarvittavat tilat. Kivi on pallograniittia ja sen kaunista pintaa valaisevat nyt tekniikan viimeistä huutoa olevat valokuidut. Samuli Simula kertoi lisäksi, että talon rossipohjista löytyi Jussi Salosen työmiesaski eli isoisä ja pojan poika ovat Simulassakin olleet uunin teossa. Välissä oli Martti Salonen, kunnallispoliitikko ja taitava maakuntatason shakin pelaaja, joka tuppasi rutiinillaan päihittämään minut etenkin pikapeleissä. Martti Salonen suoritti muurarimestarin tutkinnon ja toimi loppuaikoinaan Laitilan ammattikurssikeskuksen muurauksen opettajana. Muistan myös, kuinka hän kulki Helsingissä Tiilikeskuksessa asiantuntijana silloin, kun jo unohtuneet uunit ja varaavat takat tulivat uudelleen käyttöön. ”Nykyjussin” yrityksellä on hauska nimi, Uuniduuni (www.uuniduuni.fi). Jussikin on taitava takkamuurari, jota kysytään töihin, erityisesti vanhojen kakluunien entisöintiin, ympäri Etelä-Suomen.

Martti kuoli 23. marraskuuta 1981 60-vuotiaana. Perinnetiedon suurta merkitystä korostaa se, että Jussi valitteli, kuinka monia asioita ammatin suhteen jäi vielä isältä kuulematta. Raitamäen salissa ollut kaunis kakluunikin purettiin silloin, kun uuneja ei osattu arvostaa. Tilalle rakennettiin takka. Myöhemmin on tultu katumapälle. Asko ostikin Merimaskun pappilan hienon kaakeliuunin, jonka senkin Jussi pystytti. Salosen talo on myyty, mutta Jussi irrotti itselleen tontin tien toiselta puolelta, missä oli Salosen kanala. Kanalaa ollaan entistämässä, ja Jussi on rakentanut siihen siiven, jossa on varikko muuraustarvikkeita varten. Myös savusaunaa näkyy Jussi tontille pystyttävän, ja tienvarteen on nousut kivipaasia. Jussin omistukseen jäi myös Salosen metsäpalsta Salkon takana. Siteet juurilleen ovat Jussilla vahvat.

Kaipuuta juurille on esiintynyt ennenkin. Vaarin poika agronomi Toivo Samuli Simula saattoi olla suvun ensimmäinen espoolainen. Hän toimi MTK:n opiston rehtorina ja myöhemmin OKO:n eli Osuuskassojen keskuspankin yhtenä johtajana. Hän osti Viikaisten tien varresta Simulan metsän vierestä Katilan torpan, kunnostaen sen vapaa-ajan asunnokseen. Kyläläisillä oli ihmettelemistä, kun Meeri, Samulin vaimo ja hieno espoolaisrouva, konttasi lattiaa kuuraamassa (pesemässä harjalla). Kovin kauaa hänen perheensä ei mökkiä itsellään pitänyt, sillä matka Espoosta oli turhan pitkä. Martti Salonen kävi Espoossa muuraamassa Samulle uunin. En muista tehtiinkö se hänelle itselleen vaiko lapsille.

Tuorein tapaus on Anna-Leena Sepontytär Simula, metsänhoitaja, joka hänkin on ollut MTK:ssa töissä. Hän on siis kolmas MTK:n toimihenkilö tältä kylältä. Olisiko Anna-Leenalla jotenkin velvoittava nimi (vrt. sukumme kantaäiti Anna-Leena Heikintytär) vai onko puhdasta kotiseuturakkautta, että hän on kunnostuttanut Grönbergin torpan ja navettarakennuksen itselleen vapaa-ajan asunnoksi. Kovin paljoa hänkään tuskin siellä ehtii oleilla työskennellessään mm. ulkomailla.

Lea Simulan kunniaksi on luettava, että torppa alun perin pelastettiin purkamiselta. Lea teki siitä oman kotiseutumuseonsa. Torpan sisustus on entisessä asussaan, mutta hän on kerännyt sinne muitakin vanhoja tavaroita. Lea keräsi myös hienon Lottanäyttelyn Poukan taloon. Myöhemmin näyttelyesineet siirrettiin Turkuun. Nyt ne odottavat Tiina-tyttären laatikoissa arvoistaan paikkaa näyttelyn uudelleen pystyttämiseksi. Todennäköisin vaihtoehto on Tiinan mukaan Ruissalon Honkapirtti Turussa. Grönbergin torppaa vastapäätä, tien toisella puolella, on ollut Palmroosin torppa. Siitä on jäljellä jäänteitä kivijalasta ja vanha omenapuu. Sitä sanotaan Salosen puuksi sen takia, että Jussi Salonen on sen aikoinaan korttipelissä voittanut Palmroosilta. ”Nykyjussin” vaimo Helena kertoo, että Jussi muistaa kysyä aina, kun he ajavat Koukkelaan tai Valijärvelle päin, että ”tiäräks kene omenpuu toi o”. Käsittämättömän sitkeä ja pitkäikäinen voi jalostamaton puu olla, sillä yhä edelleen se tuottaa satoa.

Itä-Helsingissä asuva Esko ja Annikki Saukolan tytär, Pirkko Konttinen, on kunnostanut Kodjalassa olevan Laihosen torpan vapaa-ajan asunnokseen ja on ostanut myös Sorvolan tontin. Sorvolan talossahan pidettiin aikoinaan koulua. Laihosen Ilma oli koko ikänsä Saukolan palveluksessa ja ystäväystyi Pirkon kanssa. Pirkko sanoikin Ilmaa Illaksi. Tenho Saukola testamenttasi ennen kuolemaansa Ilmalle eläkkeen Saukolasta. Ilma puolestaan testamenttasi Laihosen torpan Pirkolle. Melkein kotonurkilleen on jäänyt asustamaan myös Grönbergin Railin tytär, Tiina Aulin, joka on rakennuttanut talonsa Pasunsuon laitaan, entiseen Grönbergin Norkoon. Raili itse asustaa Koukkelassa entisellä Laulajaisen tilalla.

Palmroosista seuraavana Simulaan päin on ollut Tuomolan kauppa, mutta sitä minä en ole nähnyt. Kerrotaan, että Salosen Martti oli kerran rahaa saatuaan kovin miettinyt, ostaisiko kaupasta nallipyssyn vaiko huuliharpun. Huuliharppuun oli päätynt. Vain valokuvasta olen nähnyt Eskolan tuulimyllyn, joka on seissyt Tuomolasta seuraavana. Simulan mylly on tietävästi ollut siinä, missä on nykyisin Samulin omistama Faarintupa, joka sekin on jo saanut Samulilta purkutuomion. Talo ei kuulemma ollut siinä kunnossa, että olisi kannattanut säilyttää. Sehän tehtiin 1950-luvulla sen aikaisista materiaaleista, ja mm. eristeet olivat täysin lahonneet. Menetelmät ovat purkamisessakin kehittyneet. Faarintupa ja punainen kanala pannaan kaivinkoneella matalaksi. Sen jälkeen puuosat haketetaan polttoaineeksi.

Raitamäen suulin lähellä, teitten muodostamassa kolmiossa oli paikka, missä isäni ennen veisti leuhkalla (piilukirvestä leveämpiteräinen) palkkia. Minun hommani oli kuoria petkeleellä kaarnat eli parkit. Sen ja osin hevoshaan kohdalle rakennutti talonsa Aulikki Aimontytär Laine, o.s. Raitämäki. Viereen on nyttemmin noussut Aulikin tyttären Kati Mäntysalon talo. Se hyvä puoli ”rintamailla” asumisesta on, toisin kuin Itä- ja Pohjois-Suomessa, ettei kaikkien tarvitse muuttaa leivän perässä pois kotiseuduiltaan.

Kustaa Raitämäki ehti ennen kuolemaansa (21.6.1955) panna alulle vaarintuvan ja kanalan rakentamisen Heirivainion katajaiselle mäelle eli emäntänsä Ainan (o.s. Heijari) mukana tulleeeseen peltoon joen rannalla. Ennen oli tapana, että isännyyden vaihtuessa vanhemmat jäivät taloon taikka pihapiiriin, elleivät rakentaneet lähistölle omaa taloaan. Kustaa ei ehtinyt

nauttia vaarinpäivistä, mutta Aina sitäkin kauemmin. Taloa asustaa nyt Pelkosen Paavo, koulutoverini Vuolanmäen tien varresta. Aimo ja Aune elävät Raitamäen naapurissa hyväkuntoisina. Simulassa Vaari ehti asustaa omaa tupaansa vain viitisen vuotta. Vippolan Kaino ja Kerttu sen sijaan asuivat yhdessä taloan Vanhan Kauppilan vieressä vuodesta 1971 joulukuuhun 1990, jolloin Kaino kuoli. Ennen maaseudulla luopujat saivat syytingin eli eläkkeen. Vidilässä puhuttiin kaasista, joka tarkoittaa muonaa. Nykyisin, kun jo on yrittäjäeläkkeetkin, muutetaan Kirkonkylään lähemmäs palveluja. Siihen ratkaisuun ovat päätyneet niin Lea Simula kuin Raitamäen Erkki ja Eevakin. Eikä maataloissa enää ole entiseen malliin väkeä, joka ehtisi auttamaan vaarien ja muorien raihaistuksessa. Nykyään taloissa on vain emäntä ja isäntä, ja usein toinen näistäkin käy ansiotyössä.

Simulan luo Kuusiston tontille on tehty uusi asuinrakennus, samoin Junnilan maille ja metsän reunaan Heikolan luo kaksikin omakotitaloa. Vanha Heikolan päärakennus on vielä pystyssä, mutta asumaton. Simulan rakennusryhmä on kokenut melkoisia muodonmuutoksia. Poissa ovat Eskolan talo ja riihi, kuivurirakennus ja suulit. Tilalle ovat tulleet uusi suuri kuivuri ja konesuojat. Vasta valmistunut on mm. myllytoiminnan tarpeisiin tehty suuri konehalli. Sen mittasuhteet käsittää parhaiten, kun katsoo rakennuksen räystäitä. Ne ovat melko leveät, mutta rakennuksen kokoon suhteutettuna silmä pitää niitä pieninä. Maisemallisesti halli on niin hallitseva, että se kaipaasi vierelleen pehmentävän puuryhmän. Monet kylän talousrakennuksista on sopeutettu nykyiseen koneaikaan. Useimmiten se on merkinnyt ovien suurentamista.

Simulan luota on valitettavasti poissa myös tien toisella puolella ollut punahirsinen ruisku- eli pruuttahuone, jossa säilytettiin käsikäyttöistä paloruiskua letkuineen, puoshakoja (repimiseen käytetty keksi) ja muita tulipalon torjunnassa tarvittavia välineitä.

Koukkelan rajan kahta puolta olevista torpista osa on asuttuja, osa lahoaa tyhjillään ja osa on purettu. Laihon torppa on maan tasalla, tontti perikunnan hallussa. Laihoskan sisaren, Roosin Hiljan torppa on kunnostettu ja asuttu. Sen vierestä Veli Järvinen on myynyt tontin, joka merkitsee uutta asuintaltoa pikapuoleen. Salosen yläpuolinen Almin torppa on nähnyt monet asujat, mm. autoilija Esko Artunpoika Heinosen. 1940-luvulla torpassa eli siirtolaisia eli Vehviläisen Helvi pesueineen. Vehviläisen lasten kanssa leikimme paljon yhdessä. Tuomisen mamman ja Terhon torpat ovat kylmillään, jälkimmäistä tosin ollaan korjaamassa. Seitalan torpan polttivat mustalaiset sitä asuttaessaan.

Kylillä eleli ennen monenlaisia asujia. Yksi erikoisimmista oli Serafia Uusikartano eli Kartanon Fiia, joka asusti harmaata torppaansa Tuomisen mamman ja Malmstenin Sandran torppien välissä. Hän oli tiettävästi ahkera ja osaava työntekijä. Minun lapsuudessani hänet näki vain matkalla kävellessä Kirkonkylään myymään valmistamiaan varpu- tai koivuluutia. Me pojat tuppasimme vihellelemään hänelle, jos kohta taisimme hiukan pelätäkin. Hän oli jonkin aikaa Pöllölässä eli Uudenkaupungin B-mielisairaalassa. Sieltä tultuaan hän oli todennut, että jollei ennen hullu ollut, siellä ainakin tuli. Fiian torppaa ei ole enää aikoihin ollut. Se paloi poroksi.

Matomäessä - mäen nimi siis silläkin olemattomalla kumpareella - asustivat äitinsä kanssa Salkon Sanni ja Ville. He olivat hyvin fikset kaksoset, mutta olivat jääneet erittäin pienikasvuiseksi, joten eivät kyenneet tavanomaiseen ansiotyöhön. Muistan, miten Ville veljensä Vennerin tuvassa tapasi hypätä pikkuryssä eli ripaskaa, jotta puukengät vain kolisivat. Salkon torppa on nykyisin Erkki Viitamaan vapaa-ajan asuntona. Hän onkin

laittanut talon pihapiiriä myöten ”viimeisen päälle” hienoon kuntoon. Näin sekin torppa on siirtynyt Salkon suvulta Simulan sukuun.

Yksi erikoisimmista asujista oli Einari Katilan veli, Väinö. Hän oli riski mies, joka työskenteli Järviselläkin silloin tällöin. Hän mm. kaivoi kaikki Vähäjärven ojat. Ojan keskiosa poistettiin ensin pistolapiolla ja sitten jatkettiin suurella puuvartisella ojalapiolla, jossa oli kahva myös varressa, varren ollessa kädelle liian paksu. Mikäli pohjalle tuli vettä, oja viimeisteltiin kuuppalapiolla, jossa oli reikiä veden valumista varten. Työ vaati tietyn perusvoiman, mutta Väinö opetti minulle, miten turve lentää kauas pienellä nykäyksellä. Vähäjärvellä laidunnettiin vasikoita ja hiehoja sekä joskus hevosiakin. Ainakin kerran kesässä joku eläin putosi näihin ojiin. Ylös nostoon tarvittiin köysiä ja miehiä. Sama oli tilanne Koukkelanjärven puolella. Eeva Raitamäki muisteli kuinka hyvä talkoohenki kylissä vallitsi; aina löytyi nopeasti väkeä ja välineitä apuun.

Väinö opetteli englantia lukemalla dekkareita sanakirjan kanssa. Meillä ollessaan hän nukkui tavallisesti päärakennuksen vintillä. Muistan, kuinka hän opetti minullekin, miten Ferguson lausutaan. Hän oli myös innokas veikkaaja. Niinpä opin myös Englannin liigajoukkueitten oikeat ääntämistavat. Vanhemmiten hän erakoitui entistä enemmän. Hän teki koiran (pieni maja) metsään, toiselle puolen järveä. Kun pakkaset alkoivat hätyyttellä, Väinö teki tavallisesti pienen murron päästäkseen vankilan lämpöön.

Toinen maja-asuja oli myöhemmin Leikon Lasse, joka yhden talven makaili mm. kirkkoreessä Veli Järvisen suulissa. Veli ja kaverinsa vuorasivat sitten Lassen asuttavaksi toisen Vallin vanhoista ladoista Vähäjärven rantamilla. Nämä ladot olivat siitä kuuluisia, että niitten harjapuissa oli ihmisen pään kokoisia mehiläispesiä.

Malmstenin torppaa Koukkelan puolella asuu Aallon Kalevi. Kiveisten torppa on Aarre Kiveisen kesäpaikkana. Tontilla olevan hirsitalon rakensi Aallon Kalevin sukulainen. Nykyisin rakennuksen omistaa Jaana Laihi. Heijarin Ailin torppa, jossa Aili asui poikansa Pertin kanssa, on Koitto Heijarin perikunnan kesäpaikkana. Pertti rakensi vastapäätä olevan talon Ailin omistamalle maalle, ja myi sen Jussi Heijarille tämän siirtyessä vaarin päville ja luovuttaessaan Mäkitalon viljelyn Mikolle. Talossa ovat nyt uudet asukkaat. Liekö Heijarin Taimi ollut selvänäkijä, kun hän koulussa kirjoitti aineen ”Mikosta on tuleva Mäkitalon isäntä”. Mikkokin on antanut pellot vuokralle, keskittyen poikiensa kanssa tienrakennusyrityksen tehtäviin.

Vanha Heijarin talo oli pitkä kaksikuistinen rakennus. Sen sanottiin olleen ennen pappilana, siinä on viinikellarikin. Tuskinpa paikka on virallisesti pappilana ollut, vaan todennäköisemmin joku Laitilan papeista on siellä asunut. Anna-Leena Heikintytär Simula oli ostanut talon vanhuuden asunnokseen. Talon omisti ainakin Koveron Heinonen ennen kuin se siirtyi kauppias Granholmille, joka suomensi nimekseen Heijari. Tuure Heijarin isännöyden aikana 1950-luvulla talo korjattiin hyvin komeaksi. Nykyisin se on asumaton. Atso Heijarikaan ei ole sinne vakituisesti muuttanut. Se on sääli, sillä se on Koukkelan komein talo ja parhaalla paikalla. Pellot on vuokrannut Juhani Raitamäki.

Vidilän puolella rajaa Heinosen Maijan ja Jokilan torpat ovat asuttuja, Katilan ja Kustaa Heinosen sekä Raitasen torpat sen sijaan kesäasuntoina. Kokonaisuutena on todettava, että kylissä asutus on säilynyt yllättävän hyvin. On myös merkille pantavaa, että suurin osa rakennuksista on pysynyt sukujen hallussa.

Rinnan saha on tullut pakosta useaankin kertaan esille. Ennen minun aikaani Rinnan torpan paikalla oli ollut Askin torppa sekä vesikrunni, jota sanottiin Askin järveksi. Raitamäki osti Askin torpan, purki sen, täytti krunnin ja yhdisti Mäkilän- ja Heirivainion sekä Lukanderin tahtumen. Risteyksestä muistan harmaan Lahtisen torpan, joka purettiin pois lautatapulien tieltä. Antti Maijanpoika Heinonen osti ja kunnosti Rinnan torpan sekä saharakennuksen tehden siinä eräänlaisen kulttuuriteon. Sahan koneet, raaminkin, osti Raitamäen Juhani siirtäen ne Huhdinmäkeen. Antti valitteli tavatessamme, että tuli otetuksi turhan suuri urakka. Antti luopuikin myöhemmin kiinteistöstä, joka kuitenkin edelleen on asuttuna. Antero Heinosen rakentama pajarakenus on edelleen sahanmäellä poikansa Jorman hallinnassa. Toimintaa ei ole, vain vanhoja autoja piha täynnä.

Vihtor Salosen torppa on nykyään kesäasuttu. Siinä asuivat Aimo ja Aune Raitamäki vuosina 1948-1955. He viljelivät Raitamäen pelloista Härkhakaa, Suosarkaa ja Mäkilän vainiota. Viimeksi mainittu on saanut nimensä Salosen alapuolella olevasta Mäkilä-nimisestä Simulan torpasta, jonka Raitamäki osti itselleen. Kustaan kuoltua Aimo ja Aune siirtyivät isännöimään Raitamäkeä, jonka isännöyden taas sai Asko vuonna 1970. Aimo Raitamäki sairasti polion ja tuli osittain liikuntakyvyttömäksi. Suunnattomalla sitkeydellä ja apuvälineitten avulla hän kuitenkin kykeni hoitamaan taloa yhdessä Aunen kanssa. He rakensivat talosta luovuttuaan omakotitalon Raitiomäkeen ja ryhtyivät puutarhaviljelijöiksi. Kesällä 2000 Aimo - 72-vuotiaana - ajoi viimeiset vihanneskuormat Lauttakylän torille. Entisessä Neuvostoliitossa palkittiin työn sankareita. Epäilemättä Aimoikin tällaisen tittelin ansaitsee. On siinä sitkeyden ohella kyllä täytynyt työnteosta tykätäkin. Raitamäen pappa oli kätevä käsistään. Ehkä Aimo on perinyt kätevyuden isoisältään, sillä hän osaa plisata (pleissata eli pujoa) köydenkin, minkä taidon harva hallitsee.

Erkki Raitamäki kuuluu sodankäyneeseen ikäluokkaan. Hän kävi autokomppanian aliupseerikurssin ja soti kolme vuotta Kannaksella. Hän siirtyi vuonna 1947 Viikaisiin, Huhdinmäkeen, missä Raitamäellä oli peltoja, ryhtyen tilanpidon ohella kasvattamaan minkkejä. Hänhän oli kouliintunut turkistarhaukseen Raitamäessä kettuja hoitaessaan. Erkki ja sotasairaalassa kuollut Saukolan Pentti olivat olleet vuonna 1937 viikon verran opissa Piikkiössä Martti ja Siivo Hiirsalmen kettutarhalla. Sieltä myös Raitamäen ja Saukolan ensimmäiset ketut olivat kotoisin. Minkkien tarhaus Huhdinmäessä loppui 1980-luvulla, kun tavallista suurempi lumikuorma kaatoi katokset. Minkit pääsivät vapaaksi ja mm. Ukkosen pappa koetti niitä keppi kädessä hätistellä Huhdinmäkeen. Turkistarhauksesta muistuu mieleeni Chinchilla-boomi 1960-luvun lopulla. Asuin silloin Helsingissä. Salosen Martti oli tilannut Tanskasta näitä todella pehmeäturkkisia jyrsiöitä. Hain ne lentoasemalta ja vein Laitilaan. Matkalla oli pahin muistamani talvikeli. Lunta tuli niin, ettei tietä näkynyt. Tihrustin Skodan tuulilasista tuntikausia tien reunoja ja puskin eteenpäin. Karvaturret eivät valittaneet, vaan nukkuivat hiljaa kopassaan.

Ennen suuleja oli melkein joka pellon reunalla. Niissä säilytettiin heiniä ja pahnvoja (olkia), joita talvikaudella ajettiin talouskeskukseen. Päätien mutkassa oli Eskolan suuli, jonka siipiosa oli enimmäkseen täynnä pahnvoja. Suulin takana olivat laudat sen verran irti, että koulumatkoilla saatoimme livahtaa suuliin. Kaivoimme pahnakasan täyteen tunneleita ja pelasimme puh-sotaa. Suulit on jokseenkin kaikki purettu. Simulalla oli suuli lähellä Grönbergiä, Varsojan varrella sekä joen rannalla Jokilan alapuolella. Raitamäen suuli oli Saarenpäässä, metsän reunassa.

Simulan sukukunta eleli siihen aikaan seudulla keskimääräistä varakkaampana. Ei löytynyt enää lämpimiä uuninpankoja vaarien nukkumiseen, kuten monista torpista ja vanhemmista taloistakin. Menetyksenä pidän sitä, että ei liioin enää ollut vuoraamattomia vinttejä ja pimeitä aittoja, joissa oli kiva nukkua valoisia kesäöitä, ja joissa syksyn saapuessa saattoi kääriytyä lämpimiin vällyihin.

Yrittäjät ja ammatinharjoittajat

Kyläkunta eleli 1950-luvulle asti melko lähellä omavaraistaloutta. Omavaraisia oltiin sillä tavoin, että kaikkea ei tehty itse, mutta tekijä löytyi omalta kylältä. Useimmat käsityöläisammattien harjoittajatkin olivat viljelijöitä, joilla oli jonkin verran omaa maata.

Sota-aikana ja vielä hyvän aikaa sodan jälkeenkin oli puute kaikesta. Jo ensimmäisen maailmansodan jälkeen oli nähty leipäkortit. Viime sotien aikana ja sen jälkeen kansanhuolto jakoi jälleen ostokortteja monenlaisia hyödykkeitä varten. Laitilan kirkon vieressä oli komea kansanhuollon talo. Se oli entinen Munala, joka sittemmin purettiin ja tilalle rakennettiin seurakunnan tarpeita varten kirkkokoti. Kansanhuollon johtajana oli Atte Alkio, joka muutti Hämeenlinnaan. Hänen poikansa Asko oli 1950-luvun lopulla opiskelukaverinani. Nuorin poikansa Jukka Alkio toimii nyt Laitilan kaupunginjohtajana. Kansanhuollon toiminta loppui vuonna 1949 ja kaikki säännöstely purettiin vuonna 1954. En itse muista kansanhuollon ajasta kovinkaan paljon, enkä ryhtynyt paremmin muistavia haastattelemaan. Laitilan historiikissa sekä Eero Setälän Koveron ja Haukan kylähistoriassa kerrotaan värikkäästi kansanhuollon ajoista.

Ostokorteilla sai tietysti tavaraa vain vähän. Niinpä pula oli kaikesta, erityisesti kengistä. Kaupasta sai ostaa paperista tai paperinarusta valmistettuja kenkiä, joitten pohjat olivat puuta. Maaseutukylissä ei tilanne ollut lähimainkaan pahin, sillä kotona teurastettujen eläinten nahka parkitettiin saapasnahaksi. En muista, saiko paksumpaa pohjanahkaa ostaa kaupasta vai teetettiinkö sekin.

Mäkitalon Jussi oli kylän teurastaja. Lahtariksi muistan häntä harvemmin kutsutun, vaikka veljellään Santerilla oli ollut lahtivajakin. Liekö kansalaissodan aikainen lahtari-termi antanut aiheen puhua teurastamisesta. Jussi ampui 9 mm Mauser-pistoolilla sian ja laski veren, josta tehtiin veripalttua ja verimakkaraa. Suoliin tehtiin myös ryynimakkaraa (kryynmakkara). Jussi kalttasi sian ruhon kuumalla vedellä. Sen jälkeen se nostettiin kinnerille (ei polkuauto, vaan katosta riippuva poikkipuu) roikkumaan. Jussin palkka puolen päivän työstä oli yleensä kaksi kiloa lihaa. Mieleepä jäi tapaus, jossa Katilan Einari, jota Klenuksi sanottiin, läiski huomattavassa humalatilassa kinnerissä riippuvaa valkoista ruhoa ja hoki, että ”kyllä on kaunista lihaa, kyllä on kaunista lihaa”. Mistä lie sanonta peräisin, Laitilan murretta se ei ainakaan ole. Jokaisella läimäyksellä jäi sian pintaan likainen kämmenen jälki. Einari tunnettiin myös nimellä ”Mää vai”. Hän ilmeisesti esitti tuon kysymyksen tarpeettoman usein. Suuret eläimet, kuten lehmät ja hevoset, ruvettiin jo varhaisessa vaiheessa kuljettamaan teurastamoon.

Seudun suutari oli Salmisen Viljo Koukkelasta, pienehkö ja tumma mies. Sanoivat kommunistiksi, joka kuten useimmat muutkaan kylän miehet ei suinkaan sylkenyt lasiin. Hän oli myös pienviljelijä, viljellen vähäisten kotipeltojen lisäksi Onnea eli Onnenmaata, joka oli lähellä Tamsuata. Kätevänä miehenä hän värkkäsi itselleen myös seudun toisen autotraktorin. Salminen teki minullekin muutaman saapasparin. Saumat ommeltiin ja pohjat naulattiin pienillä puunauloilla. Sainpa yhdet jatsaritkin. Niillä oli komiata kulkea diagonaalikankaasta tehdyt pussihousut jalassa.

Omasta nahasta teetettiin tai tehtiin myös valjaita hevosille. Pikilanka oli kestävä materiaali ompeluun. Ranket tai ränket (länget) sovitettiin tarkkaan hevosen kaulan mukaan. Niitten ruomat (rahkeet) olivat vaaleaa, hyvin rasvattua, kastumisen kestäväää alunalla parkittua mänttinahkaa, jota saatiin ostaa kaupasta. Puisten, itse tehtyjen luokkien lisäksi käytettiin ostettuja teräsluokkia. Laitilan murteessa luokki on luokka.

Ompelutyöt tehtiin enimmäkseen itse, mutta Vippolan Saanan (Olga Susanna Eloranta, ent. Kinnala) taikka Kirkonkylän kraatarien tehtäväksi vietiin vaativimmat työt. Myöhemmin Kiveisten Aulis Koukkelassa ryhtyi vaatturiksi. Nuoriso tuppaa kulkemaan kulloisenkin muodin mukaan. 1950-luvulla tuli muotiin housunlahkeitten kaventaminen. Jotkut pitivät ihan pillihousuja ja lättähattua. Katselimme Heijarin poikien kanssa sitä tansseissa aikamme ja veimme sitten puvun housut Aulikselle, joka värkkäsi ne pikkuisen kapeammiksi.

Äitini Paula oli taitava kutoja. Hän teki kaikkea matoista ja ryijyistä hienoimpiin pellavakankaisiin. Meillä kotona Espoossa on äitini vuonna 1936 kutoma ryijy, pellavakankaisia pyyheliinoja sekä hienoja kirjailtuja, pitsireunaisia lakanoita, joita pidämme pöytäliinoina. Ne ovat todella arvokkaita muistoja. Poikasena minulla oli äitini kutomasta kankaasta ommeltu puku, joka oli palkittu Uudenkaupungin maatalousnäyttelyn yhteydessä pidetyssä kudonnaisnäyttelyssä. Äitini sanottiin kutoneen paljon Saukolassa ollessaan. Kotoa muistan sen, että tuvassa olivat aina kangaspuut, ja kelata ja puolata piti pojankin osata. Loimet luotiin Raitamäen pirtissä.

Äitini kuoleman jälkeen hänen sisarensa Elma Kleemola ryhtyi kutomaan, erityisesti mattoja, suuremmassa määrin. Jo ns. Rantalan torpassa Elman kangaspuut kolisivat ahkerasti ja omakotitalossa Männistönkujalla kangaspuilla oli oma huoneensa. Grönbergin Aino oli myös kutoja. Teetäin hänellä poikamiehenä Lauttakylässä ollessani hienon ryijyn. Talomme seiiniä koristaa Ainon tekemän tumman ”Kasken” lisäksi äitini vuonna 1936 sommittelema vaaleanruskean sävyinen ryijy.

Isäni Eino Järvinen oli kätevä käsistään. Talonsa hän tietysti teki omin käsin. Sen lisäksi muistan hänen tehneen ainakin Vippolan suulin ja Katilan navetan. Itse hän myös valmisti valjaat, kengitti hevoset ym. Miehen mitta isälleni oli se, että kykeni kirveellä teroittamaan aidan seipään käsissään, tukematta sitä minnekään. Se oli taito, joka etenkin aitoja korjatessa oli tarpeen. Sen huomasin, että käsivarsien voiman lisäksi työkalun terävyys oli tärkeä. Talot ja mökit itselleni ja pojalleni tehneenä, olen monesti muistanut kiitollisena kotoa saatuja oppeja.

Raitasen torppaa Jokilan vieressä asui Arvo Sjölund. Häntä sanottiin Raitasen Arvoksi. Hän oli Raitasen Mantun toinen mies. Arvo sorvasi kylän verhotangot ja muuta tarvittavaa. Viikaisten tien varrella asui nikkari Kustaa Heinonen. Hän teki puusta tiinut, saavit, reet ja sontakärryn pyörät, jotka Koveron kyläseppä raudoitti. Kustaalla ja vaimollaan Saimilla oli

kahdeksanpäinen tyttökattras elätettävänä. Tyttöjen nimet olivat Annikki, Kyllikki, Tuulikki, Hellikki, Orvokki, Aulikki, Lemmikki ja Tuomikki. Neljällä ensiksi mainitulla nimi oli kutsumanimenä, muilla toisena, kuten esim. Vuokko Lemmikki. Tyttöjen äiti, Heinosen Saimi, oli ovela nainen. Muistan miten hän minuakin miehuusikä lähestyessäni usutti painiskelemaan tyttäriensä kanssa. Pari kertaa kokeiltuani minulle sentään selkisi, mihin sillä painilla pyrittiin. Vidilän Uudessa-Kinnalassa (ei siis sanottu Uusi-Kinnalassa) oli myös kahdeksan tytärtä. Tuskin oli ihan sattuma, että kaikilla oli jompikumpi nimistä sama Heinosen tyttöjen kanssa.

Kerran sain joululahjaksi Kustaan tekemät pienet parireet, jotka olivat täydellinen kopio oikeista hevosvetoisista. Sellaisia en ole kellään nähnyt. Koukkuisoilla niitä vedettiin. Rekipari oli loppujen lopuksi hyvin tarpeellinen. Niillä vedettiin kaksi saavia kyydissä kaivolta vettä lehmille. Lehmäluvun jatkuvasti lisääntyessä vettä kuluikin paljon. Kesällä vesi kuskattiin käsikärryillä. Muistan miten opin valssin askeleet, kun laulaa loilottaen menin tyhjillä kärryillä puolijuoksua kaivolle saavi kyydissä. Kärry keinutti sopivasti. Muistan kuitenkin ajatelleeni, että meidänkin navettaan pitäisi saada vesijohto niin kuin Raitamäessäkin on.

Koveron seppä myös kengitti hevoset. Isäni kyllä kengitti itse, milloin kenkiä ei tarvinnut ahjossa kuumentaa muokata. Pihtua ylös kyntäessämme tuli todella tarpeeseen, että Heinosen Maijan vanhin poika, Antero, pani pystyyn pajan. Hän aloitti Simulan luona, Eskolan navetassa. Erikoista oli se, että Antero kykeni hitsaamaan vanhoihin vantaisiin lisää jousiterästä lisäten siten niitten käyttöikä huomattavasti. Myöhemmin hän osti Aaltosen torpan sahanmäeltä, rakensi tontille suuren pajarakennuksen sekä uuden omakotitalon. Metallin työstölaitteet alkoivat 1950-luvulla olla kylillä hyvin tarpeen. Ei Antero taidoissa ihan ”Walkojärwen seppä Ilmariselle” olisi pärjännyt, mutta Anterokin sai asiakkaita ympäri pitäjän. Hänellä oli kädet täynnä työtä ja aina kiire, vaikka teki pitkiä päiviä. Antero harjoitti myös puoliteollista maatalouskoneitten valmistusta. Parhaimmillaan pajassa taisi olla työssä useampikin mies. Kehitys kulkee kummallisissa sykleissä. Nykyään ei enää kyläseppiä löydy, Anterokin menehtyi liian aikaisin. Isäntien pitää itse osata hitsata ja korjata koneensa. Koneliikkeitten asentajistakin on puute. Ja monimutkaisissa, paljon elektroniikkaa sisältävissä koneissa korjaamisen sijaan enimmäkseen vaihdetaan osa taikka koko osaryhmä. Järvisen tilan viljelyn jatkajaksikin valittiin paras konemies.

Vallin Ilmi eleli pitkään vanhana piikana ja viljeli pientä maatilaansa. Vallilla oli seudun ainoa savusauna, jossa Ilmi palvasi kinkkuja ja teki myös maltaita. ”Vanhoilla päivillään” Ilmi nai maritilalaisen Väinö Lindvallin, joka ryhtyi valmistamaan eli lyömään sementtisiä kattotiiliä Vallin suulissa. Niitä toimitettiin ympäri maakuntaa. Tiilet olivat harmaita tai punaisia ja niitä käytettiin etenkin ulkorakennusten katteena. Joskus pärekatolle suunnitellut rakenteet eivät kyllä kestäneetkään, kun tiilien painon lisäksi sattui tulemaan tavallista suurempi lumikuorma. Pärekattoja tehtiin vielä 1950-luvulla. Isäni osasi valita metsästä sopivat pärepuut. Pärehöylällä sai olla päreitten vastaanotossa tarkkana, ettei rytmi sekaantunut. Pärekattoja naulatessa rytmi ja selkeät otteet olivat myös tärkeitä vauhdissa mukana pysymisen takia. Kattoja naulattiin yleensä talkoilla ja ensimmäinen varvinsa valmiiksi saanut kiljaisi aina: ”Riia ylös”. Riia oli laudoista tehty puinen ohjain, jota vastaan pärerivi ladottiin.

Muurareita olivat Johan Mertsu eli Jussi Salonen ja hänen poikansa Martti sekä myöhemmin taas pojanpoikansa Jussi. Elamon Oskari oli myös muurari, jota väliin sanottiin myös

rappariksi. Hänen poikansa Eero jatkoi myös isänsä jalanjäljillä. Elmroosin Arvo Koukkelasta oli kirvesmies eli timpuri. Pojallaan Jukalla taisi olla katerpillari. Huhuttiin, että hän olisi voittanut veikkauksessa.

Kylän ensimmäinen autoilija oli Petterin poika Toivo Rinne. Hän aloitti pinnapyöräisellä Studebakerilla vaihtaen sitten Volvoon. Autotalli rakennettiin tien varteen, sahan konehuoneen eteen. Topille luonteenomaista oli, että tienestejä tärkeämpää oli auton viimeistely kunto ja siisteys. Toivoa sanottiin yleisesti Topiksi. Myöhemmin olen kuullut, että hän ei tästä tuttavallisuudesta oikein tykännyt. Heijarin Koiton autoilu tuli esille maidon kuljetuksesta. Seuraava yrittäjä oli Esko Heinonen, joka rahtasi soraa omalta kuopaltaan ja ryhtyi myöhemmin kalkitusurakoijaksi. Hänen poikansa Jari on jatkanut isänsä jalanjäljissä. Nykyisin muun konehomman ohella ajaa tukkia Veli Järvinen, jonka hallussa ovat Järvisen ja Vallin pellot Viikaisten tien varressa. Pirssiä eli taksia ajoi aikanaan Heijarin Pertti.

Harvinaisemman ammatin harjoittaja oli Elmroosin Mari. Hän pesi ja puki vainajia hautausta varten. Marista olen kuullut seuraavan tarinan (murteen autenttisuudesta en mene takuuseen). Yksi kyläläinen kysyi: ”Ekkös snää koskam pelkk ko snä niit ruumei pese?” Tähän Mari: ”Em mnää tavalisest, mut kyll mnää kerran peljästysi ko mnä laiti yht miäst ko ol amponu ittes. Ko mnää käänsi sen päät, niin kuulus kauhi koraus, ko ilm tul keuhkoist poies. Kerran kans kammott ko mnää oli yät yhres talos, misä kuallu makas toises huanes. Keskell yät rupes kuuluman kummallist krahina. Ko mnää menin kattomaha, ni siäll rott vet peräsäs pitki laattia suurt leipkyrssä.”

Erikoinen työ oli ollut myös Grönbergin Mantalla. Hän hoiti kuolevia Grönbergin kamarissa. Sairaaloita ja vanhainkoteja kun ei hänen aikanaan vielä pitäjässä ollut. Kerrotaan, että hajut olivat melkomoisia, kun hoidettavana oli vaikkapa syöpään kuolevia. Usein muistellaan vanhoja aikoja nykyistä parempina. Tällaisten asioiden mieliin palauttaminen auttaa näkemään nykyajan hyvät puolet.

Yrittäjiksi voisi luokitella Petter Rinnan lisäksi Raitamäen Kustaan, jolla tosin maanviljely oli pääelinkeino. Kustaan monen monituisista toimista on poikansa Aimo kirjoittanut sukuseuran edellisessä kirjassa sivuilla 124-126. Luetellaan nyt tässä vielä muutamia jo aikaisemminkin esiin tulleita asioita. Vihannesviljely, turpeen tuotanto, perunajauhon valmistus, hevosten kasvatusta, kettujen tarhaus ja maidon rahtaus. Sen lisäksi Raitamäki harjoitti tiilten valmistusta. Huhdinmäen alapuolella, Koukkelanjärven rannalla olevan suulin luona oli ”tiilkrana”. Sitä pyöritti hevoskierto, joka suuressa lieriön muotoisessa pytyssä sekoitti saven sekä hiekan. Ajelin pikkupoikana juuri tätä hevoskiertoa. Vetäjänä oli Raitamäen lauhkea tamma Eila, joten ajuriksi kelpasi nuorikin poika. Eihän siinä juuri muuta tarvinnut, kun osata lähteä liikkeelle ja pysähtyä oikeaan aikaan, kun haluttiin pysäyttää savipötkön tulo tornista.

Mestarina oli ja tiilet poltti Heinonen, jota kortteeripaikkansa vuoksi sanottiin Hännikkälän Heinoseksi. Mies oli muodoltaan musta kuin miilunpolttaja, mutta monitaitoinen. Rakensi taloja ja soitteli viulua ja haitaria. Kun Heinoselta kysyttiin, osasiko hän tehdä sitä taikka tätä, hän vastasi, että ”kyl mää vähä siit perill ole”. Heinonen myös muurasi talon Huhdinmäkeen. Työn aikana Heinonen sekä koko Erkin perhe asuivat kanalassa. Myöhemmin tiilenteko siirrettiin Alhontaahan, Munikon ojan varrelle. Tiilet poltti edelleen Heinonen, mutta konemestarina oli Erkki apunaan Kuusiston Jussi. Tiiliuunin jätteitä ei enää löydy, mutta traktorikäyttöinen tiilikone on tallessa Raitamäen Juhanilla.

Kesällä 2003 tiilikone pääsi esiintymään Kalannin museomäellä kotiseutujuhlassa. Pyörittäjänä piti olla Juhanin Valmet 20, mutta remmisiivojen asentamisen kanssa tuli liian kiire, joten vehjettä pyöritettiin nivelakselin välityksellä. Juhanin tallessa ei valitettavasti ole Raitamäen kunniakas Mörkömajuri. Tällä traktorimallillahan Suomessa ryhdyttiin koneellistamaan puutavaran kuljetusta Lapin metsistä (jollei oteta lukuun Ukko Sandbergin höyryvetureita). Kotitekoisilla teloilla varustettuina ne vetivät suuria kuormia. Reessä oli ns. nytkä, joka mahdollisti paremman liikkeelle lähdön. Koneet olivat kovilla kymmenien asteitten pakkasissa, mutta kuskit vielä kovemmalla. Traktoreissa ei siihen aikaan ollut hyttejä, ja niinpä muutamat kuskit väsäsivät omatekoisia koppeja. Huhdinmäessä on ajokunnossa muitten koneitten ohella myös suuri kuusisylinterinen Valmet 1502 sekä pieni Valmet 20, jota sanottiin pilkallisesti piikkilangan kiristäjäksi. Itse asiassa se oli monille sopiva siirtymäkauden vetopeli. Sen runko oli tehty tykinputkesta ja siinä oli mekaaninen nostolaite. Se korvasi hyvin hevosen hevosvetoisten peltokalujen vetäjänä. Minulle ajopeli tuli hyvin tutuksi. TV 2 lahjoitti sellaisen MTK:n metsätilalle (yli 2000 ha) Suomusjärven Kettulaan. Lahjakirjan mukaan sitä tuli käyttää hirvenmetsästykseen ja muihin vastaaviin tehtäviin. Ehtona oli, että kakkosen väki kutsutaan kerran kesässä tarkastamaan traktorin kunto ja savusaunan löylyt. Nämä tarkastustilaisuudet ovat ikimuistoisia, sillä toimittajakunta on ollut hauskaa ja idearikasta porukkaa, jolle laulaminen ei ole vierasta. Kettulan metsät tulivat pakostakin tutuiksi, sillä tehtäväni oli joka syksy olla ruokatoimittajien sieniooppaana.

Rinnan saha oli kylän toiminnan keskipiste. Siinä oli alkuun raami, kanttaussirkkeli ja höylä eli kutteri. Voimanlähteenä oli höyrykone, joka pyöritti valta-akselia. Konehuoneeseen oli mukava mennä lämmittelemään, kun höyrypannu hohkasi kuumaa. Myöhemmin höyryn korvasi konehuoneen nurkassa suuri sähkömoottori. 1950-luvun lopulla raamin lisäksi tuli sirkkeli, jolla sahattiin pelkkoja, kuten vientiin menevää hirttä. Kanttarina oli Kerttu Rinnan mies, Paavo Aaltonen ja pääsahurina Venneri eli Verner Salko, joka ei kovin paljon muuta tehnytään - silloinkaan, kun saha seiso. Hänen vaimoan kutsuttiin yksinkertaisesti Vennerin Helmiksi ja tyttärtä Vennerin Seijaksi. Myöhemmin ruvettiin puhumaan kohteliaammin Salkon Seijasta. Vennerin torppa on edelleen, joskin asumattomana, Salosen naapurissa. Koko Kiinteistön on ostanut Jussi Salonen. Venneri lunasti aikoinaan Koukkelanjärven rantatöyräällä olleen kotitalonsa Salkon. En ole penkonut syitä, joittenka takia hän joutui myymään talon ”Kauppla Jussill” (Juho Kauppila, Aarnen veli). ”Kuningas alkoholi” lie ollut osasy. Venneri oli innokas veikkaaja. Elmroosin Jukan voitto vain innosti Venneriäkin haaveilemaan suuresta potista. Juuri Venneri kuljetti kyläläisten veikkauskupongit kirkonkylään.

Tien varret olivat täynnä taapeleita eli lautatapuleita, joissa puutavaraa kuivattiin. Etenkin silloin oli joka maatilkku täynnä, kun Rantapere sahautti Rinnellä paljon puutavaraa vientiin ulkomaille. Nykyään tapulien paikalla kasvaa isoja puita. Jostain syystä Rinnan sahaa ei mainita Laitilan historiikissa, vaikka siellä on lueteltu pienet sirkkelisahatkin. Tapulien koloissa oli lapsena kiva kiipeillä, ja männynparkkia oli tarpeeksi kaarnalaivojen veistoon. Niitä uitettiin hevoshaan krunnissa. Purjeet tehtiin tuohesta. Myöhemmin hankki hiukan taskurahaa, jos ehti iltaisin taaplaamaan Rantapereelle lautoja. Lautoja ja lankkuja kärrättiin kovapyöräisillä vankkureilla, joita piti olla useita. Kauempana sahasta olevat isommat tukit vedettiin sahattavaksi hevosella siten, että tukkiin kiinnitettiin järeät tukkisakset. Sahanmäki oli aina sen verran purun peittämää, että tukit eivät hiekkantuneet tylsistämään raamin teriä. Sahanpuru puhaltui suureen kasaan sahan vierellä, josta sitä sai ilmaiseksi kuljettaa monenlaisiin tarkoituksiin, kuten seiniin tai jääkasan päälle eristeeksi ja karjasuojiin

kuivikkeeksi. Minä käytin sitä korkeushyppypaikallani pehmikkeenä. Kovalla tuulella puru saattoi lentää sahalta pitkällekin. Kutterilastu taas oli erinomainen eriste esimerkiksi seinissä. Se pärjää hyvin nykyisillekin aineille. Rinnellä oli myös aiemmin mainitsemani puimakone moottoreineen sekä pärehöylä ja loukutuskone.

Oma sankaritarinansa ansaitsee Petteri Rinnan vaimo, Veina Aleksandra. Hän halvaantui kahden lapsen jälkeen, mutta synnytti sen jälkeen vielä viisi lasta, joista viimeisenä minua nuoremman Tenhon, ”iltatähden”, joka oli nuorempi kuin veljensä Toivon poika Rauno. Lisäksi oli vielä pari keskenmenoä. Veina eli ”Rinneskä” hoiti liikuntakyvyttömänä lapset ja huushollin, joka oli vielä poikkeuksellisen siisti. On kummallista, että Petteri kaikkia koneita rakentavana kätevästä miehenä ei värkännyt minkäänlaista rullatuolia. Veina liikkui lattialla liikuttamalla keinutuolia. Puhelimeen vastaamaan ehtiminen kesti tavallista kauemmin, mikä Rinnelle soitettaessa piti ottaa huomioon. Sahan käydessä kahta vuoroa, piti ruokaa laittaa yölläkin. Tietysti Veinalla oli apuakin, mutta itse hän vastasi asioitten hoidosta. Petteri kuljetti vaimoaan saunassa ja kylässä, mikä pienikokoiselle miehelle mahtoi olla ponnistus, kun ikää kertyi ja vaimolle painoa.

Monessa taloudessa oli vuosisadan alkupuolella vielä paljon lapsia, mutta erityisen sikiävää sukua olivat Rinnan serkukset, Heinokset, joilla oli järjestään 7-8 lasta. Kyseessä ei kai sen ajan ihmisillä enää ollut periaate ”lisääntykää ja täyttäkää maa”, eikä myöskään vanhuuden turvan hankkiminen, niin kuin monissa kehittymättömissä maissa on vieläkin, vaan yksinkertaisesti se, että ehkäisymenetelmiä ei osattu.

Jonkinlaisia yrittäjiä olivat myös pojat, jotka sodan aikana ja jälkeen keräsivät lumppuja ja luita. Muistaakseni pajun kuortakin kerättiin nahan parkitsemiseen. Kun jätepaperin keräys alkoi, tyhjensimme Järvisen vintin, johon oli kertynyt valtava määrä erilaisia lehtiä, joista ainakin kuvalehdet kuten Elokuva-aitat ym. oli talletettu. Lehtiä kertyi suuri kärrykuorma. Ne vietiin kirkonkylän edistysmieliseen Osuusliike Vasoon (Vakka-Suomen Osuusliike), joka toimi silloin vuokralla ns. Rostenin talossa. Palkaksi sai suuren määrän karamelleja, joita siihen aikaan ei muutoin saanut. Turhan pian ne kavereitten avustamana tulivat syödyksi. Ennen karkkiaikaa muistan äitini valmistamat tryffelit suurimpana mahdollisena herkkuna. Elamon Erkin kanssa keräsin yhtenä talvena käpyjä, jotka vietiin Koveron Heikkilään. En muista karistettiin siemenet siellä.

Koulut

Puukstaavien opettelu oli alkanut Kirkonkylän kansakoulussa jo vuonna 1873. Kodjalan koulupiirissäkin käytiin alakoulua Vippolan mäellä, Raulan talossa. Ensimmäinen uuden oppisopimuslain mukainen koulu Laitilassa perustettiin vuonna 1923 Kodjalaan, joka oli vuonna 1917 siirretty Uudeltakirkolta (1935 Kalanti) Laitilan pitäjään. Ensin aloitettiin vuokratiloissa, mutta vuonna 1924 hankittiin Sorvolan talo, joka hiljattain purettiin ränsiytyttyään pahoin. Vuonna 1936 rakennettiin nykyinen koulu. Hauska yksityiskohta löytyy Laitilan koulutoimen 100-vuotishistoriikista. Siellä on Samuli Simulan murreasuinen pakina, jossa hän kertoo kuinka kinattiin, tehdäkö siitä yksi- vaiko kaksiopettajainen:

”Kahre opettaja kouluks piiriläise ja Enkokin koulu älläs,

*mutt kylmäst waltusto enemistö se yksopettajaiseks tälläs
ja sano Enkoll: yrit silttawal se koul piirttä ja laitta,
ett siihe joskus saara sali lissä lykätys ilma haitta.”*
(SS 15.1.37)

Kouluun on tultu paitsi kolmesta lähikylästä myös Viikaisista ja Kiveisiltä asti. Myös Kirkonkylän liepeillä olevista asunnoista on käyty Kodjalan koulua. Tämä on taannut riittävän oppilasluvun ”huonoinakin lapsivuosina”. Nykyinen johtajaopettaja on Mika Toivola, ja koulu voi hyvin. Oppilaita on seitsemisenkymmentä ja opettajia kolme ja tietysti keittäjä. Musiikki tuntuu olevan vahvoilla, sillä koululla vieraillessani laulu raikui tosi reippaasti yhdestä luokasta ja bändiä koottiin. Viimeksi uusi ”sali lykättiin lisää” vuonna 1990, jolloin koulu sai uusia tiloja, mm. suuren juhla-/palloilusalin, jossa vietetään kyläläisten tilaisuuksia, kuulemma häistä alkaen. Tässä salissa perustettiin huhtikuun 24. päivänä 1996 myös Laitilan Seudun Simulan Sukuseura.

Viikaisten periltä oli nykykatsannossa pitkä koulumatka. Muistan, että ani harvoin, vain joskus pahimmalla lumimyräkällä, oppilaita olisi sieltä tuotu hevoskyydillä. Jalan tai suksilla piti kulkea. Nykyään sieltä ajaa koulubussi, joka menee Kirkonkylään asti. Siinä pääsevät autottomat aikuisetkin asioilleen. Muistaakseni 1960-luvulla kylillä ajoi linja-auto. Sitten oltiin pitkään oman kyydin varassa, kunnes nyt taas on helpompaa.

Edellisellä sukupolvella oli vieläkin vaikeampaa. Vidiläläiset ja koukkelalaiset kävivät 1920-luvulla yläkoulunsa osittain Koveron koululla. Äitipuoleni Inkeri Järvinen (o.s. Pietilä) kertoili, kuinka matka oli tosi raskas. Sulan aikana monen kilometrin koulumatka menetteli, vaikka polkupyöriä ei lapsilla ollutkaan. Talvella oikaistiin peltoja pitkin. Vuoron perään jokainen kulki ensimmäisenä polkien uraa hankeen.

Minun lapsuudessani koulut olivat vielä kouluja, ala-, ylä- taikka yhteiskouluja. Asteita luettiin silloin vain lämpömittareista. Onneksi siitä astehullutuksesta ollaan taas palaamassa selväkieleen. Kansakouluajan ajoittui välittömästi sodan jälkeisiin vuosiin. Puutetta oli, mutta pärjättiin. Kirjat kiersivät oppilailta seuraavalle vuosikerralle. Kouluruokailu oli jo järjestetty vuonna 1943 lain voimalla. Koska ruoka-aineita ei sotien aikana ollut saatavilla - olisiko kunnalla ollut varaa ostaakaan - oppilaitten piti tuoda kotoa mahdollisuuksien mukaan kaikenlaisia ruokatarvikkeita. Lisäksi oppilaat keräsivät kaikkea mahdollista marjoista romuun asti. Minun aloittaessani koulun oli jo hiukan helpompaa. Koulun keittäjä, Elon Saima, teki vähistä aineksista erinomaista ruokaa. Porukan suosikkiruoka oli ohrankryynvelli eli ohravelli. Perunat keitettiin kokonaisina, kuorittiin ja syötiin lusikalla. Kastike oli useimmiten läskisoosia. Mutta vielä piti koulua varten jokaisen oppilaan kerätä tietty määrä puolukoita ja elopelloilta tähteeksi jääneitä tähkiä, jotka vietiin tappuriin ja saatiin jyviä. Omina eväinä oli lisäksi pullo maitoa ja usein voileipää. Pesipä pulloa miten tahansa, ennen pitkää etenkin pullon kierrekorkki alkoi haista epämiellyttävältä. Miesten viinan käytöstä oli joskus sentään iloakin; sai uuden eväspullon.

Säästäväisyyttä opetettiin monin tavoin. Oppilailta oli luokassa Osuuskassan taikka Säästöpankin keräyslipas, johon oli tarkoitus säästää kolikoita. Palkkioksi sai muistaakseni säästömuurahaismerkin. En oikein muista, miten siinä onnistuttiin. Tapa ei mielestäni sitä paitsi ollut oikein onnistunut. Oppilaitten lähtökohdat säästämiseen, kun olivat kovin epätasaiset.

Alakoulun opettajana oli Kirkonkylässä asuva lempeä Aaltosen Tyyne. Yläkoulussa opetti temperamenttinen ikäneito Eine Tohtua, jonka talon rakennustyömaalla Saukolan luona kävimme joskus siivoamassa. Johtajaopettaja oli niinkään Kirkonkylässä asuva Kaarlo (Kalle) Lehmuskoski, jolta sai kipeästi korvilleen, jos melusi. Kerran kaikki yläkoulun oppilaat hiihimme Munikon kautta Valijärvelle, jonne Kalle oli rakentamassa mökkiä. Papusoppaa ja laskiaispullia Kalle muistaakseni tarjosi. Se oli melkoinen urakka, kun vielä piti takaisinkin jaksaa. Miten mahtaisi onnistua nykyisiltä oppilailta.

Joskus opettajilla oli naurussa pitelemistä. Oppilaitten piti tunnistaa kasveja ja tuoda niitä näyttille luokkaan ja esitellä ne. Kerrotaan, että Raivon Pekka luetteli: nutulkaine (nokkonen), valkovuokko, voikukkane, ketu leip, ämmäm perssen pyyhkiäine... Punaisena luokan naurua kuunnellut poikaparka ei tiennyt, että saniainen olisi ollut kasvin oikea nimi.

Koululla oli tietysti ulkokuusi, kuten muissakin taloissa. Väitettiin, että me pojat olisimme kurkkineet puuvajan kautta tyttöjen takapuolia. Semmoista en muista. Mutta sen olen muistavinani, että rangaistukseksi jouduimme tyhjentämään makin (paskmakk eli ulkokäymälä) alusen koulun pellolle. Pärkön hevonen meillä taisi olla lainassa. Mitähän nykyiset oppilaat sellaisesta sanoisivat.

Syyslukukauden huipentuma oli tietysti joulujuhla, jota sanottiin kuusijuhlaksi. Sitä varten harjoiteltiin jonkinlainen näytelmä, joka huomattavasti jännittäen esitettiin yleisölle. En muista missä roolissa olisin esiintynyt, mutta sen muistan, että yhteiskoulussa ylitin normaalit näyttelijänlahjani peikon roolissa. Opettajien ja muitten oppilaitten lisäksi ei juuri muuta yleisöä ollutkaan. Silloin ei ollut tapana, että oppilaitten vanhemmat olisivat olleet juhlassa mukana. He tekivät töitään. Joululahjana jokainen sai joulupukilta pussin, jossa muistan olleen ainakin Saiman leipoman nisuäijän. En muista, että oppilaat olisivat ostelleet lahjoja toisilleen. Sen sijaan ennen joulua tilattiin iso nippu pieniä joulukortteja, joita sitten jaoimme toinen toisillemme. Osoitteeksi merkittiin: ”Paavo Pelkonen, täällä”.

Silloin olivat muodissa erilaiset joululehdet, joita tilasimme listan mukaan, kuka mitäkin. Muunkinlaisia lehtiä taikka lehdykäisiä oli joskus saatavilla. Enimmäkseen ne olivat raittiusaiheisia. Myös ”raittiuskilpajärjestöjä” järjestettiin. Muutaman kirjapalkinnon onnistuin niistä minäkin saamaan.

Kuusijuhlankin riemukkuudessaan voitti lukuvuoden päättäjästätilaisuus, jossa jaettiin todistukset. En muista, että ketään olisi jätetty luokalle. En liioin havainnut, että huononkaan todistuksen saaneet olisivat siitä murhetta kantaneet; kesän tulo kirkasti kaiken. Minä sain yleensä kohtalaisen hyvän todistuksen. Emme me numeroita vertailleet, mutta arvelen, että Uudentalon Jarkon todistus olisi usein ollut minunkin todistustani parempi. Jostain syystä Jarkkoa ei kuitenkaan yhteiskouluun lähetetty, vaikka lukupäätä olisi ollut.

Kun suojeluskunnat ja Lotta Svärd -järjestöt välirauhasopimuksen perusteella 1944 kiellettiin, Suojeluskunta ja Suojeluskunnan kannatusyhdistys lahjoittivat kaiken omaisuutensa yhteiskoulun kannatusyhdistykselle. Sotasairaalakäytössä olleessa talossa aloitti 3. syyskuuta 1945 Laitilan yhteiskoulu, jonka johtokuntaan kuului mm. Samuli Simula. Sen opettajat yrittivät vaihtelevalla menestyksellä iskeä oppia minunkin kallooni. Ennen sitä kansakoulua korkeampi opintie oli pitänyt aloittaa Uudessakaupungissa, kuten oli tehnyt mm. osa Simulan ja Saukolan lapsista. Vielä minun aikanani vain harvat siirtyivät oppikouluun.

Harrastukset

Kaupungeissa lapset ja nuoriso valittavat usein, että heillä ei ole mitään tekemistä. Lähes kaikkeen toimintaan näkyy tarvittavan aikuisten ohjausta. Luinkin hiljattain jutun, jonka mukaan maaseudulta tulevat koululaiset ovat kaupunkilaisia luovempia. Minun nuoruudessani piti itse keksiä harrastuksensa ja ajanvietteensä. Mitään ohjattua toimintaa ei ollut, eivätkä aikuiset ylipäättäänkään osallistuneet lasten touhuihin, mitä nyt isä saattoi pajupillin, puuauton taikka kaaripyssyn tehdä. Mutta koskaan ei ollut tekemisestä puutetta. Milloin ei kuljettu vanhempien mukana työaskareissa, leikittiin perintönä kulkevia leikkejä tai keksittiin uudet leikit. Sisällä piirrettiin, jos kellä oli piirustustarvikkeita. Leikittiin kotia nukeilla ja käpylehmillä, hypyttiin ruutua ja hyppisnarua jne. Pojat tekivät kojia (majoja) niin kuin tekevät nykyäänkin. Hiukan isommat pojat alkoivat rahapelit napulin pelaamisella. Heitettiin markan kolikoita tikun juureen ja lähimmäksi osunut sai kaikki markat. Toinen tapa oli iskeä markkaa seinään. Pelaaja sai kaikki markat, joihin ylettyi omasta markastaan vaaksalla. Muistan, että minua kiukutti, kun Heijarin Mikolla oli minua selvästi pitemmät sormet.

Joittenkin aikamiesten harrastus oli sökön peluu, jota kesäisin pelattiin metsäsaarekkeissa ja huonommalla ilmalla esimerkiksi asumattoman Marin tuvan munalassa. Jonkun verran minäkin ehdin sitä harrastaa, onneksi sentään pienillä panoksilla. En tiedä, olinko luonteeltani levoton, mutta tapasin kyläillä monessakin paikassa: Grönbergillä urheiluasioissa, Mäkitalossa poikien kanssa pelaamassa koronaa ja tekemässä monenlaista muutakin. Tuure Heijarilla kävimme yhtenä talvena tiuhaan, kun Atso sai joululahjaksi Monopoli-pelin. Niinpä teimme kauppoja Mannerheimintien ja Erottajan kiinteistöistä tietämättä niistä yhtään mitään muuta kuin, että kalliita olivat. Elmroosilla pelailimme Juhanin kanssa kotipeliä taikka kotitekoista tennistä pihakalliolla.

Elamolla olin usein. Erkki leikkasi tukkani ja teki muutenkin pientä bisnestä. Hän myi lemunaaria ja minulle mm. yhtenä vuonna yhteiskoulussa pakolla kerättävät kasvit. Myöhemmin innostuin kyllä itsekkin ja keräsin ja tentin 150 kasvia eli 30 enemmän kuin olisi ollut pakko. Erkki oli ollut sotalapsena Ruotsissa. Suomeen palattuaan hän ei kyennyt keskustelemaan sisarustensa kanssa yhtään mitään. Vähitellen Suomen kieli alkoi sujua ja hän opiskeli rakennusmestariksi. Valitettavasti hän menehtyi jo alle viisikymppisenä. Mielenkiintoista on, että en milloinkaan kuullut Erkin puhuvan ruotsia, vaikka hän sen kielen tiettävästi hyvin hallitsi. Elamon Esan kanssa pelasimme usein tammipeliä ja myllymattia. Esa sairastui vakavasti jo nuorena, ja taudin seurauksena hänen kävelynsä oli vaikeaa. Yhteiskoulussa hän oli enimmäkseen luokkansa priimus. Hän valmistui diplomi-insinööriksi ja työskenteli pitkään mm. Lounais-Suomen Osuusteurastamossa. Koska lähiseudulla ei ollut minun ikäisiäni, tulin kaveeranneeksi sekä itseäni vanhempien että nuorempien kanssa.

Pallopelejä olivat puttipallo, kattomuna (etenkin Alakierellä), kuningas ja neljä maalia sekä isompana pesäpallo. Me pojat tapasimme heittää myös Jukolan poikien tapaan kurroa (kurra). Metsissä kuljettiin linnunpesillä, taikka muuten vain. Talvella laskettiin mäkeä potku- taikka mahakelkoilla. Suksien päällä ollessa laskettiin lähinnä mäkeä, junnaavaa latuhiihtoa ei paljoakaan harrastettu.

Ellei erityisiä pysyviä perinteitä ole, kyläkuntien harrastukset muotoutuvat kulloistenkin asujien ja erilaisten muotivirtausten mukaan. Minua edeltäneen sukupolven aikana oli yleensäkin paljon lapsia kylillä. Suvussa heitä oli Simulassa, Saukolassa ja Raitamäessä. Niinpä serkukset olivat varsin tiiviissä kosketuksessa. Minun lapsuudessani Simulan mäellä ei ollut ainuttakaan poikaa, Uudessa-Kinnalassa kylläkin tyttöjä. Niinpä kuljin pääasiassa Koukkelan nuorison harrastusten mukana. Olin jonkinlainen ”väliinputoaja”, sillä Koukkelassa oli pienellä alueella seitsemän minua pari vuotta vanhempaa poikaa, mutta ei sielläkään ketään ikäistäni. Silloin isokokoisena pääsin kuitenkin useimmiten mukaan peleihin ja porukoihin. Miten lie kylien rajat aikanaan määräytyneet, mutta Laihot ja Saloset kuuluivat Vidilään, Terhot ja Elmroosit jo Koukkelaan. Näin kylien raja kulki ikäänkuin keskellä Koukkelaa. Muuta merkitystä en muista rajalla olleen kuin sen, minkä kylän lukusissa käytiin.

Jalalla koreasti

Jo kauan on tanssittu häitä ja muulloinkin. Eero Setälä kertoo kirjassaan, kuinka mm. Helikon- eli Viikinjoen sillalla sekä Simulan Samppaan suulissa pidettiin tansseja. Sota-aikana Kuusiston ja Junnilan suuleissa Isosuossa pidettiin nurkkatansseja, jotka olivat tuolloin kiellettyjä. Poliisin tullessa painuttiin pakoon kiireen vilkkaa. Musiikin virkaa hoiteli useimmiten Salmisen Aimon gramofoni. Talvikaudella, hiekan rahistessa monojen alla, musiikin kuuli vain, kun tanssi grammarin ohi, mutta se ei tahtia haitannut. Minun aikani suulitansseja pidettiin vielä Uuden-Kinnalan suulissa, mutta ihan luvan kanssa. Tanssimaan opettelin yhteiskouluaikana tyttöluokkatoverien järjestämissä kotihipoissa. Koukkelan pojat oppivat saman taidon Kauppilan suulissa, jossa mm. Elamon Eira ja Terhon Laila toimivat opettajina. Tytöt olivat poikia vuotta nuorempia, mutta ainahan on ollut niin, että tytöt ovat poikia parempia tanssimaan ja oppivat taidon nuorempina. Minä olin ilmeisesti liian nuori noihin opetustilaisuuksiin.

Juhannuksena pyöräiltiin Kalannin Palsan kylän kupeessa olevalle Kaukjärvelle, jossa järjestettiin ohjelmallisia juhannusjuhlia. Varttuneemmat tietysti tanssivat. Myöhemmin mentiin varta vasten järjestetyillä linjapiilikyydeillä Pyhärannan Suojalaan, jossa meno oli Kaukjärveä suurimuotoisempaa.

Minun on hiukan vaikea käsittää, miksi tanssimista on luterilaisuudessamme pidetty niin kovin säädyttömänä. Onhan tanssi suorastaan monen primitiivisemmän uskonnon perusta ja paljon harmittomampaa kuin kannäminen kujilla tai ravintoloissa. Kuka tietää, lisäsivätkö kansan sivistystä säädökset ohjelmallisista iltamista. Alkuun piti olla ohjelmaa ja lopuksi sai olla puolitoista tuntia tanssia. Niistä oli pakko luopua, koska niitä oli vaikea valvoa. Taisivat asenteetkin lieventyä ja tanssien järjestäminen sallittiin. Tanssi-innostuksesta tulikin valtava. Suuleissa tanssittiin ja vanhat seurojentalot ja muut kunnostettiin tansseja varten. Laitilassa Työväentalo oli se paikka, jossa opimme tuntemaan Pentti Viherluodon, Veikko Tuomen, Annikki Tähten ja tietysti Virran Olan. Kivaa oli, eikä valtiokaan jäänyt vallan osattomaksi, sillä kruunu sai kymmenyksensä jokaisesta myydystä lipusta. Pääsylipun ohella myytiin verolippu. Olin yhdessä Heijarin kaksospoikien kanssa ehdottomasti innokkain tansseissa kulkija. Koiton Pobedalla kävimme kolmasti viikossa pyöräilemässä. Matkamme ulottuivat Mietoisiin, Säskylään ja Lappi Tl:än asti. Olimme tyytyväisiä, kun 1950-luvun puolella välissä sallittiin tanssien järjestäminen myös pitkäperjantaina. Olin jo poissa Laitilasta, kun joskus vielä kävin Yhteiskoulusta urheilutaloksi muuttuneessa rakennuksessa tanssimassa.

Aika ajoi 1970-luvulla sen muotoisten tanssien ohi. Varttuneemman väen ns. vanhojen tanssit säilyttivät paikkansa. Kaupungeissa perinne lähes kuoli. Maaseudulla, etenkin Pohjanmaalla vielä tanssittiin toisistaan kiinni pitäen. Tanssipaikat olivat suuria. Niihin mahtui puoli maakuntaa ja pitikin, koska orkesterit olivat kuuluisia ja kalliita. Korvia kalvava diskojytä korvasi paritanssit. Tanssiminen näyttää hiljalleen tulevan uudelleen muotiin. Onneksi, sillä se on hyvin luonteva tapa tutustua toiseen sukupuoleen. Saa vielä koskettaakin. Heijarin pojat saivat vaimoikseen mielestäni tanssipaikkojen sutjakkaimmat tytöt. Matti oli jo naimisissa, kun selvisi, että vaimonsa Tuula Mäkisen isä oli asunut Koukkelassa. Paikkaa en varmasti saanut selville. Se oli joko Maikolan talossa taikka todennäköisemmin Kauppilan takana Junnilassa taikka ”Vainitalossa”.

Elävät kuvat

Laitilassa oli maalaiskirkonkylä hienoimpiin kuuluva elokuvateatteri. Äitini ja Elma-tätini esimerkiksi ”tykkäsivät” kovin elokuvista. Äidilleni tuli Elokuva-aitta. En kuitenkaan muista, että hän olisi erityisen usein Kinossa käynyt. Ajankäyttö verrattuna vaikkapa nykyiseen telkkarisarjojen tuijottamiseen oli minimaalista. Elma muistaa vieläkin muutamia senaikaista ”leffoja”. Hän muistaa myös, kuinka he äitini kanssa kovana pakkasiltana kävelivät tollukat jalassa kirkonkylään elokuviin. Paluumatkalla Junnilan Siivo kysäisi ivallisesti, että ”no löyrysi sitä miäsväkki”. Elokuviissa käyntiäkin kun yleisesti paheksuttiin. Vippolan faarikin, kylänvanhimmaksi valittu Juho, oli valittanut, että ”nuu eläväk kuva nuari viakottava”.

Elokuvia paremmin muistan äitini lukuharrastuksen. Usein meillä paloi lukulamppu yömyöhään. Itsekin luin paljon. Kävin läpi kaikki käsiini saamani lehdet, ja oppikouluaihana, kun olisi pitänyt lukea läksyjä, luin kaksikin poikien seikkailukirjaa päivässä. Lukuintoa rajoitti vain komennukset talon töihin. Usein puijasin isääni näyttelemällä lukevani läksyjä, vaikka todellisuudessa edessä oli romaani. Kovin monella kyläläisellä ei siihen aikaan ollut lukuharrastusta, mutta ainakin Grönbergillä kuitenkin luettiin.

Koulu oli silloinkin monenlaisen harrastustoiminnan keskus. Minua vanhempi, koulunsa päättänyt ikäluokka opiskeli innolla opintokerhoissa. Opintokerho oli epävirallinen, eikä siitä ole mainintaa esimerkiksi Laitilan historiikissa. Se toimi ilmeisesti opettaja Inkeri Aallon aktiivisuuden ansiosta. Etenkin Koukkelan nuorison muistan innolla opiskelleen. Nuorisoseuran alaisena toiminut näytelmäkerho oli hyvin aktiivinen. Se järjesti ohjelmallisia iltamia. Näytelmäkerhojen innokas ohjaaja oli Esko Laakso, joka leipätöikseen entisti huonekaluja. Saara Heinonen (o.s. Uusi-Kinnala) muistelee kuinka Kodjalan koulupiirin näytelmäkerho voitti piirien välisen näytelmäkilpailun. Uuden-Kinnalan tyttökattras oli innolla mukana, samoin koukkelalaiset.

Koululla voimisteltiin, palloiltiin huonoissa tiloissa, hypättiin sisähypyjä jne. Minua nuoremmat muistelevat 1950-luvun lopun iltamia, joissa menttiin piirileikkiä, soitettiin ja laulettiin.

Soittoharrastusta ei kylillä juuri esiintynyt. Sodan jälkeen olivat soittimetkin vähissä. Heijarin pojat opettelivat omin päin korvakuulolta soittamaan Vainion Aatulta saamaansa mandoliinia. Sen muistan, että Raitamäen Aune ja Salosen Liisa lauloivat kirkkokuorossa opettaja Inkeri Aallon kanssa. Aune soitti myös kannelta ja myi yhden Heijarin pojillekin. Veljensä Aimo oli

opettanut Aunelle myös nuotinlukutaidon. Aune hankki sähköurut, mutta vaihtoi sen pianoon. Soittaminen on kuulemma rajoittunut kuoron kappaleitten harjoitteluun. Uuden-Kinnalan Arttu oli myös hyvä laulamaan. Kun kylillä ei ollut soittamisen perinnettä, ei ollut opettajiakaan. Myöhemmin Salosen Jussikin on harmitellut, että isä kyllä osti joululahjaksi haitarin, muttei lähettänyt oppiin. Se, minkä minä osaan sähköurkuja ja haitaria soittaa, olen oppinut vasta oltuani viisi vuotta eläkkeellä. Musiikkimakuni on kylläkin laajentunut sitten lapsuusvuosien. Elma kertoi, että lempisävelmäni oli hiukan melankolinen ”Lehti puusta variseepi, päivä yötä pakenee”. Kun Elma minua pienenä laulaen nukutti, piti laulaa juuri tuota laulua. Kun poika näytti nukahtaneen, vaihtoi laulaja varovasti säveltä, jolloin vakun (kehto) pohjalta kuului komento: ”Emma laula lettipuusta!” Yhteiskoululla oli erittäin hyvä torvisoittokunta, valitettavasti vain sen harjoitusajat menivät päällekkäin lentopallovuorojen kanssa, joten siinä en päässyt alkua pitemmälle.

Sotien jälkeen kansalla oli kova kevyen musiikin nälkä. Mutta musiikin kuuntelumahdollisuudetkin olivat varsin vähissä. Lahden radioaseman pystytyksen myötä radion kuuntelu oli tullut Laitilassakin mahdolliseksi. Sähkö näillä kylillä oli ollut jo hyvän aikaa. Muistan, että sotaa edeltävinä vuosina jokaiseen huusholliin oli hankittu putkiradio, jossa luki asemina Lahti, Motala jne. Kevyen musiikin tarjonta oli varsin vähäistä. Lauantaina viiden ja kuuden välillä tulivat lauontain toivotut levyt, joitten toinen puolikas oli kevyttä. Lauontain askareet pyrittiinkin ajoittamaan siten, että ne voitiin kuunnella. Sunnuntaisin klo 13 alkoi ”Lepopäivän ratoksi” -ohjelma, jota niin ikään innokkaasti kuunneltiin. Vuonna 1953 alkoivat ULA-lähetykset. Silloin lähetyksen laatu parani paljon. Televisio tuli kylään lähtöni jälkeen. Television periaate oli keksitty jo vuonna 1908, mutta tekniset ongelmat viivästyttivät systeemin käyttöönottoa. Saksassa säännölliset lähetykset oli aloitettu jo vuonna 1935. Suomessa ensimmäinen kokeilu tapahtui vuonna 1955 ja Yleisradion säännölliset lähetykset alkoivat vuonna 1958. Laitilan historiikissa mainitaan esittelyn olleen vuonna 1959. Veikkaan, että Vidilän ensimmäisen telkkarin osti Salosen Martti ja Koukkelassa Amerikan käynyt Arttu Heijari. Olisiko se ollut vuoden 1959 lopussa?

Armo Hormian toimittamassa sukukirjassa Pyhämaan kirkkoherra Matthias Melanderin (1639-1674) jälkeläisistä, joita Simulan sukun Yli-Junnilan haaran kautta on, mainitaan, että suku olisi epämusikaalista. Vuosikymmenet ja -sadat ovat kuitenkin tuoneet niin paljon uutta verta Simulankin sukuun, että musikaalisuuttakin löytyy, kuten sukukokousten esitykset ovat osoittaneet. Laitilan Vaari ei ollut laulumiehiä, vaikka hän nuoruudessaan kirjoitti lauluja useitten yhdistysten juhliin. Seuraavassa on Vaarin tervehdys vuodelta 1920. Näitä sanoja etsittiin pitkään, kunnes Mirja Vuola löysi ne Laitilan Sanomien 1950-vuotisjuhlanumerosta. En tiedä, missä tilaisuudessa laulu esitettiin. Se on pitkä, peräti 17 säkeistöä, mutta mielestäni sanat kuvaavat erittäin monipuolisesti ja hauskesti ensimmäisen maailmansodan ja kansalaissodan jälkeistä aikaa Laitilassa, joten kopioin sen tähän kokonaisuudessaan.

*Vetäneekö ryppyihin se monen teistä taulun,
kun me tässä esitämme laitilalaisten laulun?
Sumffatiritirallaa, suutaan soittamalla
tämä sakki elantonsa ansainnut on.*

*Pitäjänä Laitila on äärettömän laaja.
Kirkonkylä komia ja asuttuna taajaan.
Sumffatiritirallaa, kaupunkiin se mallaa.
Apteekit ja muutkin liikkeet toimielee.*

*Kasvanut on kirkonkylä taitamattomasti;
venyy kohta Kodjalasta Kostiaisiin asti.
Sumffatiritirallaa, näin vain kasvamalla
kerran vielä kaupungiksi kerkiävi.*

*Karjantuotteist´ meijeristä tehdään voita tarkkaan.
Putoo tästä kukkaroihin monta papermarkkaa.
Sumffatiritirallaa, tynnöreissä vallan
voita täältä kaupunkeihin kuljetetaan.*

*Lukematon Laitilan on lampahitten lauma.
Villoja saa yllin kyllin Turku, Nystat, Rauma.
Sumffatiritirallaa vanttuut kintain alla
laitilalaiset pakkasessa pärjäilevi.*

*Köyhyys asuu Laitilassa muulloin penkin alla.
Talvisin vain ilmi käypi takseeramalla.
Sumffatiritirallaa velkataakkain alla
kaikki silloin kilvalla kituvi.*

*Mainio on täällä myöskin keskinäinen sopu.
Käräjiltä milloinkaan ei riitajutut lopu.
Sumffatiritirallaa niin se taitaa olla,
ett riidatta tää elämä kai ikäväksi käy.*

*Sodan aika kaikkineen on ollut kiusalloista,
jotta täytyy muistella nyt murhemiellä moista.
Sumffatitirallaa, kun lakia rikkomalla,
kaikki meistä elelemään joutuneet on.*

*Laiskana ei miehet täällä kokonansa loju.
Ne kun ei hae oravia, keittää korpirojuu.
Sumffatiritirallaa padan kannen alla
menestyy tää viinankeitto mainiosti.*

*Oravat on loppuneet ja vähiin käyneet ketut.
Tyhjäät ovat nykyään jo metsämiesten reput.
Sumffatiritirallaa syksyä muistamalla
metsästäjä ikävissään astuskelee.*

*Talonjussit metsiään nyt myypi yhtiöille.
Souvarit on mielissään, kun pääsee tukkitöille.
Sumffatiritirallaa halkoja hakkaamalla
moni myöskin tupakkansa tienäilevi.*

*Tupakasta kesällä ol´ pula aivan rehti,
kelpas siinä ensihätään kirsperinkin lehti.
Sumffatiritirallaa piippuun tunkemalla*

humalat ja muutkin roskat kärvennettiin.

*Kauppiaita Laitilaan on tusinoittain tullut.
Töitä ei nyt enää tee kuin jotkut puolihullut.
Sumffatiritirallaa keinottelemalla
moni poika rikkauteen päässyt on.*

*Valkojärvi vähittäin myös kauramaaksi kuivaa.
Ahvenet ja särjet käyvät peräjärveen uimaan.
Sumffatiritirallaa Vahantaustan alla
tapahtuu tää kalaparkain uiskentelu.*

*Silloin saavat kilpa-ajot Laitilassa laata,
kun tuo armas järvemme on kaikki kauramaata.
Sumffatiritirallaa kaurvoja kuskaamalla
hevosmiehet hikipäissään hääräilevät.*

*Laulumiehen elämäss´on alituinen hoppu.
Niinpä myöskin tällä kertaa konsertti on loppu.
Sumffatiritirallaa paikkaa muuttamalla
tämä sakki elämänsä eteenpäin vie.*

*Vaikka onkin laulumiehen elämässä hätä,
emme silti yleisöä kiittämättä jätä.
Sumffatiritirallaa, sumffatiritirallaa
sumffatiritiratirallallallei.*

Partiolaisuus oli lähinnä kirkonkylän nuorison harrastus. Sen verran olin Laitilan Eräsissien Ilves-vartiossa mukana, että sain puseron ja merkit ja opin partiolaisten tervehdyksen ja muutaman solmun teon. Työt maatilalla estivät kuitenkin kaikenlaiset partioetket. Maatalouskerhotoiminta oli myös vireää. Sekin minulta lyhyen kokeilun jälkeen kuitenkin jäi. Urheilu vei voiton.

Ei ehkä harrastusten sarjaan, vaan paremminkin muitten elämänilmiöitten joukkoon on luettava nuuttipukit. Kylän nuoriso pukeutui Nuutinpäivän iltana mitä kammottavimpiin asuihin ja kulki kellot kilkuttaen ja kepit kopisten talosta taloon. Sarvineen, lehmän kalloineen ja muine koristeineen pukit näyttivät varsin uhkaavilta, joten ei ole ihme, että etenkin pikkuväki niitä pelkäsi. Nykyajan trullit taikka paremminkin pikku pääsiäisnoidat, etenkin kaupunkiseuduilla, ovat paljon herttaisempia. Joskin on todettava, että näillä nykyisillä on mielessä usein karkkien kerjuu taikka rahastus - ei toki kaikilla.

Äläs poik urheil...

Kun vanhemmat kielsivät urheilemasta, tarkoitettiin sillä, että älä tee tahallasi sellaista, mikä saattaa olla vaarallista. Varsinaiseen urheiluun suhtauduttiin neutraalisti, ei paheksuttu jos ei suuresti kannustettukaan.

Sodan jälkeen Suomessa harrastetut urheilulajit olivat vähissä. Ehdottomat valtalajit olivat yleisurheilu ja hiihto. Myös pesäpalloa pelattiin. Lounais-Suomessa harrastettiin varsin vähän ”potkupalloa”, painia ja nyrkkeilyä ei juuri lainkaan. Grönbergin kamarissa istuimme ja kuuntelimme radiosta, kun Martti Jukola ja Pekka Tiilikainen selostivat miten Pekka Kuvaja sekä upseeriveljekset Vannisen Benjamin ja Pekka pärjäsivät Ruotsin ”Mora Nisse” Karlssonille. Väliajat kirjjasimme tarkoin ruutupaperille piirtämäämme taulukkoon. Väliin olimmekin kisan kulusta paremmin selvillä kuin Tiilikaispekka. Omaa hiihtämistäni ei voi kehua, mutta Grönbergin Railista tuli hyvä pitäjätason hiihtäjä. Myöhemmin siskoni Sinikkakin jopa kilpaili hiihdossa.

Sukset olivat tuolloin yksipuisia. Ne tuppasivat oikeenemaan, jalkavuus ja kärjet menivät suoraksi. Niinpä niitä piti taivuttaa ja jättää painumaan ainakin kesän ajaksi. Painotus tehtiin tavallisesti myös suksien tervauksen yhteydessä. Suksen pohjaan levitettiin tervaa ja suksi paahdettiin kuumaksi prasun päällä. Sukset olivat tuplasti nykyisten lasikuitukiitimien levyiset. Tervaamisen lisäksi käytimme suksivoiteita, Rexiä ja Swixiä, joita ymmärtämättömyyttämme taisimme vedellä koko suksen matkalle, eikä vain jalkavaan osaan.

Minun suksissani oli alkuun fiätersitte eli vieterisiteet. Mäystimen eli varvashihnan sivuihin oli kiinnitetty jalkineen kantapään kautta kulkevat vieterit, jotka pitivät saapasta paremmin paikallaan. Selvä parannus oli, kun sain Voittositeet, jotka kiinnittivät suksen monojen reunasta. Mono oli alunperin yksi hiihtokenkämerkki. Siitä kuten hetekastakin (Helsingin Teräskaluste) tuli nopeasti yleisnimi. Myöhempiä esimerkkejä ovat styrox ja serla, samoin kuin jenkkien paperinenäliina kleenex. Voittositeet pitivät löysästi kiinni, joten kaatuessa suksi saattoi irrota. Salosen Martilla ja Liisalla oli hienot sukset, joissa oli siteinä Rotanloukut. Koska he eivät hiihdelleet, sain ne sukset. Rotanloukut pitivät kiinni, mutta sen jälkeen hajosivatkin monot.

Sauvoja sanottiin suksenköpeiksi. Muualla niitä sanottiin porkiksi. Meillä porkka oli köppiin kiinnitetty kiekura, sompa, joka esti köpin painumisen hankeen. Laduthan hiihrettiin umpihankeen, koneladuista ei osattu edes haaveilla.

1950-luvun alkupuolella pitäjässä virisi valtava urheiluharrastus. Pelattiin pesäpalloa ja yleisurheiltiin. Kunta järjesti mestaruuskilpailunsa; samoin urheiluseurat, joten palkintolusikoita oli paljon jaossa. Urheiluseura oli Jyske sekä TUL:n seura Loimu, joka ei juuri toiminut. Pitäjä jaettiin alueisiin. Kirkonkylä oli Keski-Jyske. Lisäksi oli Etelä-, Pohjois- ja Länsi-Jyskeet. Kodjalan koulupiiri oli Jyske-Ryske. Tuon nimen selitykseksi olen kuullut, että Saukolan Tenho, Salosen Martti ja kumppanit olisivat urheiluharrastuksissaan perustaneet sen nimisen epävirallisen seuran. Tämän seuran, nimellä Kodjalan Ryske, Marjatta Sipiläkin (o.s. Saukola) mainitsee sukuseuramme toisessa julkaisussa. Kyllä Ryske ryskikin. Asukasluvultaan suurempi Kirkonkyläkin jäi jalkoihin yleisurheilussa, mutta myös pesäpallossa, vaikka harjoituskenttänä ollut koulun kenttä oli pahasti alimittainen, ja valtava kivilohkare kentän laidalla vielä oli haittana. Menestys oli suurimmaksi osaksi Grönbergin Samulin eli Samun tai Sampun ansiota. Hän jaksoi väsymättä koota joukkoja ja harjoittaa niitä. Heijarin Atso oli 17- ja 20-vuotiaitten sarjoissa pistämätön pikamatkoilla koko Vakka-Suomen alueella. Hyvänä adjutanttina hänellä oli Elamon Erkki. Itse keräsin pisteitä ja prenikoita kahta vuotta nuoremmissa sarjoissa niin pikajuoksuissa, hypyissä kuin heitoissakin. Loimun jäsenet, Valtteri Laineen pojat olivat hyviä urheilijoita. Tässä innostuksessa heistäkin tuli jyskeläisiä. Kalevi Laine oli hyvä hiihtäjä ja juoksuhihnoistaan huolimatta myös hyvä

pesäpalloilija. Tytär Hellevi pärjäsikin niin ikään hiihtokilpailuissa. Ja kyllä nuorin, Askokin, minut hiihtäen kevyesti jätti.

Pesäpallossa Laineen Kallen ohella myös polttajana pelannut Suutilan Asko eli Asko Salo Kodjalasta oli pitäjän huippuja. Pesäpallohanskat eli räpylät olivat tuolloin varsin pieniä. Muistan, että Asko ensimmäisenä teki räpylänsä nahkasuikaleista niittien avulla ison pussin, johon pallo kättä satuttamatta oli helpompi haavia. Kaikki me teimme samoin. Niinpä säännöissä jossain vaiheessa taidettiin jopa rajoittaa pussin kokoa. Eivät silloiset kuitenkaan kooltaan nykyhanskoille pärjänneet.

Kauppilassa oli renkinä hiukan erikoinen, mandoliineja soitellut ja valmistanut Aatu Vainio. Hän asui Vanhassa Kauppilassa ja häntä kutsuttiinkin Kauppilan Aatuksi. Kerran harjoittelimme viestijuoksuja ”Koukkelan kiepillä”. Minulla (13 vuotta) oli pitkäkö osuus Uudentalon mutkasta Salkolle saakka ja kilpakumppanina Aatu. Luulin jo tuolloin itseäni kohtalaiseksi juoksijaksi. Kyllä kiukutti, kun Aatu pitkissä housuissaan, kummitossut vilkkuen minut mäessä jätti.

Samuli Simula lahjoitti Ryskeen kymmenottelijoitten kiertopalkinnoksi komean pytyn, jonka kannessa komeili kukko. Palkinnon nimeksi tulikin Faarin kuko. Laineen Heimolle se taisi lopullisesti jäädä. Minä lähdin pois pitäjästä siinä vaiheessa, kun olisin voinut asettaa Heimon voiton kyseenalaiseksi. Mikäli oikein muistan kyläkuntien väliset kilpailutkin loppuivat jo 1950-luvulla.

Elokuun lopulla vuonna 1955 Laitilassa, Leimäen (Lein-) seudun metsissä riehui suuri metsäpalo. Paloala oli peräti 500 hehtaaria. Lähiseudun palokunnat ja pitäjän kaiken ikäiset miehet komennettiin paloa sammuttamaan. Lapioilla ja kuusennäreistä katkaistuilla hosilla yritimme tulta taltuttaa. Laitilan palopäällikkö J. Osk. Viljanen oli innokas urheilumies ja mm. Jyskeen puheenjohtaja. Häneltä kävi käsky, että ne nuoret, jotka on valittu seuraotteluun Jyske-Turun Riento-Liedon Parma saavat lähteä kotiin, eikä tarvitse jäädä jälkivartiointiin. Kotimatalla seisoi kuorma-auton lavalla. Auton äkkiä jarruttaessa jäi jonkun kirveenvarsi minun ja auton etulaudan väliin. Se vihlaisti ilkeästi nivusesta ja kulkemisesta tuli klenkkaavaa. Minun piti osallistua 17-vuotiaitten sarjassa juoksu- ja hyppylajeihin, mutta eihän siitä mitään tullut. Osallistuin sitten kiekonheittoon, pakkopisteen hakuun. Yllätys oli suuri, kun heitinkin oman ennätökseni, 40 metrin pintaan. En muista voitinko, mutta se opetti paljon.

1950-luvun alussa Neuvostoliiton urheilijat tulivat mukaan kansainväliseen toimintaan, mm. ensimmäisiin olympialaisiinsa vuonna 1952 Helsinkiin. Jyske järjesti joka kesä kansainväliset urheilukilpailut. Siellä näin kiekonheitossa Euroopan mestaruuden voittaneen Otto Grigalkan. Yritin matkia Grigalkan hieman kyyryä, nopeaa ja suppeaa pyörähdystä. Kun myöhemmin näin maailmanennätysmiehen, amerikkalaisen Gordienin heittävän, ymmärsin ennätökseni syyn: nivusvamma pakotti tekemään laajan ja letkeän pyörähdyksen.

Tuo tarina kertoo myös siitä, että mitään valmennusta ei tuohon aikaan saanut. Grönbergin Samu osti keihään ja toi sen minulle harjoittelua varten. Saarenpään pellolla sitä paiskin. Ristiaskleet opin mielestäni hyvin, mutta kunnon vetoa en ikinä. Niinpä myöhemmin kymmenottelussa kilpakaverit naureskelivat, kun heitin kiekkoa yli 40 m, mutta keihästä vain saman verran. Kiekonheiton opiskelin Raitamäen hevossaassa, jossa kiekko usein kilahteli ilkeästi kiviin. Kotokartanolla oli helppo harjoitella päivittäin kuulantyyöntöä. Opinkin omin

päin tekniikan erittäin hyvin. Lauttakylässä vuosina 1961-64 ollessani työntelin 14 metrin pintaan, mutta en ottanut hommaa tosissani, koska ymmärsin, että kuulantyöntäjillä pitää olla kokonaan toisenlaiset raamit. Pituuteni 181 senttiä oli liian vähän, mutta erityisesti sormeni ja ranteeni olivat aivan liian heiveröiset tosikilpaan. Melkoisen avutonta valmennus oli vielä 1960-luvun alkuvuosinakin. Kun Lauttakylässä valmensin kaveriani, korkeushypyn Suomen mestari Jukka Markkulaa, osallistuimme Vierumäellä korkeushypyn päävalmentajan, entisen Euroopan mestarin Kalevi Kotkaksen valmennustilaisuuteen. Ainoa mieleen tarttunut kehoitus oli nostaa puntit harteille ja hyppiä. No Kotkas oli hypännyt saksihypyn tapaisella ulkojalan tyyllillä ja Jukka sisäjalalla. Molemmat nykykatsannossa täysin epätaloudellisia, kun kierähdyksen jälkeenkin on tullut floppi purukasojen vaihduttua superloniin. Jukka oli erittäin lahjakas hyppääjä, mutta harjoittelu oli nykykatsannon mukaan erittäin vähäistä. Kuntohuippukin suuria kisoja varten piti hakea ikäänkuin narraamalla, herkistelyllä.

Simulan suvun monet jäsenet ovat olleet kiinnostuneita urheilusta. Mutta en ole huomannut, että täältä olisi sinnyt huippu-urheilijoita. Heimo Hiirsalmen poika Juha on voittanut 16-vuotiaiden sarjassa suunnistuksen Suomen mestaruuden. Poikani Janne oli koripallossa 20-vuotiaana maajoukkueingissä ja pelasi hetken mestariseura Tapiolan Hongassa. Opiskelu ja työnteke estivät kuitenkin nykyisin vaadittavan ammattimaisen harjoittelun. Luultavasti urheilijoita löytyisi suvusta enemmänkin, jos penkoisi kaikki suvun haarat.

Omat urheilun huippuhetkeni ovat olleet vähissä. Pelasin Helsingissä lentopalloa monivuotisessa Suomen mestariseurassa, mutten milloinkaan mahtunut vakinaisesti ykkösjoukkueeseen, joka vilisi maajoukkuemiehiä. Vieläkin pitää kyllä kiittää vaimoani Ritvaa siitä, että hän sieti treeneissä käynnin viidesti viikossa ja vielä pelit päälle. Ikäkin teki sen, että oli parempi siirtyä johtokuntaportaaseen. Kun Mauno Koivisto tuli presidentiksi ruvettiin pelaamaan ns. ”presidentticuppeja”. Pelasin 43-vuotiaiden sarjassa Helsingin joukkueessa, mutta siinäkin hävisimme loppuottelussa tiukan taiston jälkeen Tallinnalle, jonka joukkueessa oli mm. entisiä Neuvostoliiton maajoukkuepelaajia. Enemmän muisteltavaa jäi siitä, kun kävimme Suomen Pankin lukitussa palloilusalissa pelaamassa jonkinlaisella ”puulaakiorukalla” Manun sikariporrasta vastaan. Kehtasimme jopa voittaakin. Alkuun mietin, miten pitäisi presidenttiä pelissä puhutella. Mutta pallon pelaamisessa sellaiset asiat unohtuvat. Kohta kiljuttiin, että Manu kiinni. Manu oli pitkäkätinen ja ikäisekseen taitava iskijä, mutta perustekniikka oli puutteellinen pelin muilla osa-alueilla.

Eniten urheilusta olen kaiketi saanut valmentajana. Lauttakylässä ollessani toimin oman toimen ohella Lauttakylan Lujan toiminnanjohtajana ja valmentajana. Meillä oli kahdessa ringissä 50-60 poikaa, joista kolmetoista on myöhemmin edustanut Suomea. Lentopallovalmentajana olen kyllä kursseja käynyt. Huomasin, että, vaikka osasin valmennuksen tekniikan, en milloinkaan oppinut, miten joukkueen mentaliteetiltaan hyvin erilaiset pelaajat saa tunnetasolla huippuunsa, mikä on palloilulajeissa välttämätöntä. Koripalloilijoita en edes yrittänyt valmentaa, vaikka koripalloseuran puheenjohtajana valmennuskurssi oli tarpeen lajiin sisään pääsemiseksi. Valitettavasti en milloinkaan oppinut täysin sen pelin todellisia hienouksia.

Nykyään kohistaan dopingista. Minkähänlaista douppausta mahtoi käyttää Koukkelan Salkon entinen vaari, joka oli todellinen huippu-urheilija. Hänestä kertoi Vaari pakinassaan 3.2.1934:

”Mnää sano, ett yhtläisest kon tet ”traï” nimissi kalanpyyryksi nimität uistimiks owa fiinis puhetawasan entisek ”kriksu” muuttun luistimiks.

See myös sanom, pelkkämät lainka joutumist walettelijoitten troikka,

*ett "kriksutem" päällp pelas enne wanha munt nii taitawa poikka
ett iha ilman kerskalu uskala sisukkaill nykyaja nuarills sannu,
ett ollek teijä joukosan yhtä semmostaka jölly luistimi jalkkas pannu,
ikä ol meijä naapurkylästä se Salko faarvaina nuaren.
Oo wanhemmittem praackin säilyyn muistosan se wallan tuaren,
kui hän sillosem Piatla isänän kans ol uskaltans semse wero nypätä,
ett lupas täöres faartis olewitte heose ja takarekkete wälist yli hypätä.
Piatlall ol kuulem sitt wiäl tawalist wilpaswarppasemp Rusko,
nii ett hän ite ja muukki annowa ittes siihe warma usko,
ett woitto tule, kon täst lähretän kokeleman Koukkela järwell
ja peljätti, ete Salko hullus yrityksesäs waa ittiäs wallan kamalasten tärwel.
Ja kom Piatla äij sit Mikola rannas Ruskotas takapäähä nappas,
nii sillo Salko sama sakki Wiikast kohre "kriksunes" lappas.
Rusko painel, ete sen kylä heosist ainaka olis ollu wertta,
mutt siit hualimat kiärs Salko ympäris heijä usseman kertta
ja annaskattuk, ko siunamas hetkes huratt Piatlalt woitost tilaus,
ko liki Wiikaste rannta Salko men yli aissate niinko yks wilaus.
Sano mnää pojat teist ainakin sillk kuka ei olp pröystälemisest klaar:
tees toikin tempp, ikä nuarurem päiwinäs Koukkela Salko entine faar!"*

Mitäpä tuohon muuta kuin että

kylmar me nys sama tehräis olis konteis sit hokkarit taikk hikilaora,
mutt ei se nykypäewän luanist kon Koukkela järw kasva kaali ja kaora.
Ja vaikkiaks sen tekemine siitäki syyst pakka,
kote koko Koukkelast taer löytyy yhtä hevostakka.

Elämää, ei sen enempää

Aikojen saatossa ihmiset elävät elämäänsä, syntyvät ja kuolevat kulloistenkin olosuhteitten mukaan. Simulan maisemassa eläminen on kauan ollut selväpiirteistä. Olemme ymmärtäneet omamme ja ympäristön tekemiset. Ruumiillinen työ on ollut kovaa, mutta olemme nähneet kättemme työn jäljet tarpeellisina. Työt tehtyämme olemme voineet nukkua yömme levollisena. "Burn outit" eli loppuun palamiset työn takia olivat tuntemattomia.

Myös uskonto on meitä auttanut. Siihen saattoi tukeutua. Kun muisti pyhittää lepopäivän, ei tullut "burn outia". Uskonkappaleet määräisivät muutenkin tapojamme. Olkoonkin, että se perustui paljolti pelotteluun. Yksi harmittomimpia esimerkkejä on se, että lapsille sanottiin Taivaan Isän pudottavan kuuman kiven päähän, jos kiroilee. Aimo, Elma ja Mirja leikkivät Raitamäen pihalla. Mirja otti kiviä esiliinan helmaan ja kiipesi katolle, jonne korkean paikan kammosta kärsivä Elma ei uskaltanut. Elma "kirosi": "voi jukkala kenkala" ja sai kiven päähänsä. Enemmän kuin kivi sattui kuulemma se, että Raitamäen Aina-emäntä ei haavaa sitoessaan voinut olla nauramatta. Seuraavana päivänä leikittiinkin enää kuurokaaroa (kuurupiilo) tai kotia leikkituvassa (-mökissä).

Uskonnon varjolla on myös ylläpidetty ja pidetään edelleenkin kylien asujamiston yhteenkuuluvaisuutta. Vielä minun aikani lukuset eli lukuvuorot eli lukukinkerit olivat huonomuistisille paha painajainen. Koululaisten piti osata Katekismus ulkomuistista. Onneksi opin nopeasti - nopeasti olen kyllä unohtanutkin. Vanhempi väki veisasi, ja papit kyllä kyselivätkin, mutta vastaaminen oli vapaaehtoista. Minä en muista, että minun aikani olisi entiseen tapaan lukuvuoroilla valittu kylän vanhin jostakin arvostetusta henkilöstä. Lukupakkoa lievensivät lukupidot, jotka pidettiin kinkereitä seuraavana päivänä. Niihin haettiin papisto kirkonkylästä hevospelillä, mikä näytti juhlalliselta. Kinkerikierrat taloissa ovat yhä edelleen käytössä, joskin ilmeisesti hiipumassa. Nyt vain enää rippikouluun pyrkijöiltä vähän muodollisesti kysellään uskonopinkappaleita. Laitilassa rukoilevaisuus on ollut vahvaa, mutta näillä kylillä siitä muistan hyvin vähän merkkejä. Katinhännän unissasaarnaajaa taisivat uteliaimmat käydä katsomassa. Sen muistan, että sunnuntaisin ei olisi saanut lähteä kylille ennen kirkonmenojen loppumista. Levottomana tuppasin tätäkin sääntöä rikkomaan.

Pyhäkoulu oli instituutio, johon osallistuin laiskanlaisesti, koska oli niin paljon muita menoja. Siksi en oikein muistakaan, kuinka ”koulukunnat” jaettiin. Muistan käyneeni ainakin Raitamäen Ainalla ja Heijarin Martalla. Näistä toinen oli Vidilässä, toinen Koukkelassa. Olivatko kylät yhdessä, vai kävinkö miten sattuu, en enää muista. Monien oli kodin painostuksesta pakko käydä pyhäkouluakin. Aune Raitämäki piti pyhäkouluakin liki 40 vuotta. Kohokohtia olivat umpipihassa pidetyt neljän kylän yhteiset juhlat. Nyt seurakunta on nekin lopettanut ja pyhäkouluinstituutio on hiipumassa. Kun ei enää ole pyhäkouluakin, ei kinkereitä eikä juuri muitakaan kylän yhteisiä toimia, Vidiläkin näyttää kääntyneen kaupunkilaiseen nykyaikaan. Kylän asukkaat eivät enää tunne toisiaan, ja uudetkin asukkaat kääntävät kohdattaessa päänsä pois päin. Simulan sukukunta on ollut monessa mukana. Toivottavasti joku ottaisi asiakseen järjestää tapahtuman tai tapahtumia, joilla koko kylän väki saataisiin mukaan. Kodjalan koulupiirin kylätoimikunta perustettiin 1982, mutta se hiipui nopeasti. Kirkonkylä eli kaupungin keskusta on kai liian lähellä.

Viinakin ”viekotti”

Viinasta eivät uskonnotkaan ole kyenneet ihmisiä vierottamaan. Historiasta löytyy lukemattomia esimerkkejä: on kotiviinan polttoa, kieltolakia ja salakuljetusta. Niin kuin Lea Simula sukuseuran ensimmäisessä julkaisussa todisti, kovin kaukaa menneisyydestä ei Simulankaan suvusta tarvitse viinan kiroja etsiä. Syyllisiä ovat valitettavasti olleet enimmäkseen miehet. Toivottavasti ei ainakaan kukaan miespuolinen henkilö enää syyllisty pahimmanlaatuisen kaksinaismoraaliin ja hurskasteluun, jos kuulee, että joku nainenkin olisi ryypyn ottanut. Mikäli tietoni ovat oikeita, suvun taloissa jo kolmas isäntäpolvi on vapaana viinan kiroista. Miehet ovat noudattaneet Nurmijärven kunnantalon salin seinällä olevaa ohjetta: ”*Elon raittiin omistus sun ja suku on somistus.*”

Minun nuoruudessani laitilalaisten lähin viinakauppa oli Uudessakaupungissa, jonne ajettiin pirssillä, kun viinanhimo valtasi mielen. Viinaa sai ostaa kortilla määrätyn määrän vuodessa. Se ei aina riittänyt. Niinpä saunoissa keiteltiin rojua (pontikkaa) kuten ennenkin. Isänikin sitä kerran koetti, mutta huonolla menestyksellä. Lustolan ja toisen poliisin tullessa äiti kaatoi hätäpäissään viinan saunan viemäriin polttaen siinä souvissa jalkansakin. Muistona tapahtumasta saunan vintillä oli kauan poliisien kirveellä puhkoma viinapannu.

Toisenlaisiakin yrittäjiä oli. Kauppilan eteisessä sijainneessa Koukkelan postilaatikossa kiäritelti (ajelehti, pyöri) kerran pitkään postikortti, joka oli osoitettu rojunkeittäjä Tatu Viitaselle. Kortissa oli teksti: ”Älä pane ensi kerralla niin paljon ihmisen kiveä joukkoon.” Reklamaatio oli hiukan erikoinen. Oli tainnut roju haiskahtaa. Asianomainen itse ajatteli, että hän ei ota korttia pois kuleksimasta, koska sen nimistä henkilöä ei ole olemassa. Kyläläiset kyllä tiesivät kenestä oli kyse, olihan ennen tapana käyttää sukunimenä paikan nimeä. Tämä samainen Tatu oli rojua ryypänneenä peräti pahansisäinen mies. Hän tapasi käsittää (häättää, karkottaa) vaimon ja lapset pois kotoa. Emäntä kokemuksista viisastuneena varasi Kauppilan suuliin patjoja ja peitteitä. Kerran Tatu löysi varusteet ja sotki ne suohon. Täällä hyvinvoivassa Espoossa nykyään huomattava osa koulujen oppilaista on niin sanotusti häiriintyneitä ja luokissa tarvitaan avustavia opettajia. Eivät Tatum lapset sen pahemmin kuin muutkaan vaikeissa oloissa eläneet mitenkään häiriintyneet, vaan heistä tuli kunnon kansalaisia.

Minulla ei ollut koskaan viinakorttia. Kerran olisin tarvinnut. Jouduin 1960-luvun puolessa välissä junailemaan Pohjoismaisen Meijerikongressin Tampereella. Joutuminen on oikea sana, sillä kielitaitoni oli aivan liian puutteellinen siihen tehtävään. Onneksi Valiolta löytyi ruotsinkielisiä päteviä naisia hoitamaan henkilökohtaiset kohtaamiset sekä pohjoismaisen kirjeenvaihdon, joten sain keskittyä vain tapahtuman organisointiin. Kun suurin hässäkkä oli ohi ja kaikki sujunut hyvin, totesivat ”tytöt”, että kuules Jokke, nyt olisi konjakkipaukun paikka. Ravintolaan emme siltä istumalta voineet lähteä, enkä kortittomana saanut tarvittavaa ainetta kaupastakaan. Päätin yrittää. Marssin lähimpään Alkoon ja sanoin nimekseni kaverin nimen kertoen, että kortti jäi Helsinkiin, ja että nyt olisi suuri tarve. Kysyivät syntymäaikaa, jonka tiesin, sillä kaveri oli minua päivää vanhempi. Tiukempi paikka tuli, kun kysyivät, mistä myymälästä kortti oli annettu. Meinasi tulla jo tuskan hiki, mutta sitten laskin todennäköisyyksiä ja päätin arvata. Arvaus osui kohdalleen ja tytöt saivat ryyppönsä.

Sota oli ymmärrettävästi ollut hyvin traumaattinen kokemus miehille. Olihan siellä henkikulta alinomaisessa vaarassa. Saukolan Heikistä ja Pentistä tuli sankarivainajia, ja monet suvun jäsenet haavoittuivat. Salosen Martti sai hauksen taakse haavan, joka märki ja vaivasi häntä koko elinaikansa. Isäni sai sirpaleen selkäänsä, joka kuitenkin parani hyvin, vain suuri arpi jäi muistoksi. Missä miehet kokoontuivat, siellä ”tehtiin kuppia” ja muisteltiin, kuinka Kollaa kesti taikka miten oli Summassa käynyt. Monta kertaa sain minäkin mennä hakemaan isää kotiin. Vastaukseksi sain useimmiten: ”Kyllä mä koht tule.” Katumus iski sitten aamuyöllä oksennusvadin ääressä. Vielä ainakin 1960-luvulla miesten jutut ennen pitkää kääntyivät sotamuistoihin. Minulla ei ole oikein mielikuvaa, missä vaiheessa ne loppuivat, vai ovatko ollenkaan loppuneet. Samuli Simula kertoi, että isänsä Seppo, joka oli sodassa todella pahoissa paikoissa, alkoi vanhemmiten kertoilla sotamuistoistaan.

Sodalla ei kuitenkaan viinanhimoa voi selittää. Olkoon siitä esimerkkinä vaikka edellä mainittu polttopuitten härjillä ajo. Viinaa on juotu ennen sotia ja niitten jälkeenkin. Laitilan Sanomat julkaisi kieltolain aikaan 8.5.1925 otsikolla ”Wiinajuamiseksi halu” Vaarin pakinan, jossa hän paheksui miesten juopottelua ja peräsi ryhtiä elämiseen. Tässä pätkä näytteeksi:

*”Ihmetelt täyty, kote miähill torestas ol niinpali järkki,
ett oman kunnias säilyttämäne olis see werran tärkki,
ett he häppesik kuulumast juapottelioitte sakki
ko muitten pahantekijöitten tawall rikkova lailist lakki.”*

Nykyiset kaljarallit, viinit ja väkevät saavat aikaan sen, että keskimäärin ottaen tilanne ei ainakaan entistä parempi ole. Usein ensimmäinen seuraamus on se, että ajokortti joutuu joksikin ajaksi ”kuivumaan”. Vapaampi meno on saanut aikaan sen, että enää ei tarvitse itse keitellä. Tosin vielä parisenkymmentä vuotta sitten viinan tiputtelu oli kovassa muodissa. Helsingin Bulevardilla oli myymälä, josta sai ostaa vehkeitä, aina aktiivihiilisuodattimia myöten. Pontikan keitto on selvästi vähentynyt. Nyt tehdään kotiviiniä, johon ainekset saa kaupasta. Monet maatilat yrittävät saada leivänjatketta ”viiniviljelystä”. Jos Keski-Euroopan kokemuksiin on uskomista, tissuttelu ei lopulta ole sen terveellisempää kuin humalahakuisuuskään.

Työtä, työtä, työtä tehdään...

Sosiaaliviranomainen kiukutteli kerran avustusta hakevalle mustalaismannelle, että olettekohan te edes kuullut sanaa työ. Manne mielti hetken ankarasti. Sitten otsa kirkastui ja hän virkkoi: ”Olenhan mie kuullut. Kun mie olin toisen pitäjän sosiaalivirastossa apua kysymässä, kysyi virkailija, että joko työ taas ootta täällä.”

Vielä 1950-luvullakin maataloustyö oli koneellistumisesta huolimatta miehillekin erittäin fyysistä. Voima ja kestävyys olivat arvossa. Lepopäivän vietto oli jaksamisen edellytys. Jaksakseen piti myös syödä riittävän vahvasti. Oheinen kuva ”Simulan miehistä päivällistunnilla” on paljon puhuva. Miehet makaavat reporankana kuka missäkin asennossa. Eräässä talossa ruokatunnin mitta oli se, kun isäntä asettui makuulle toisen jalan saappaan kanta toisen kärjen päällä. Isännän nukahdettua jalka putosi, isäntä heräsi ja lähdettiin töihin. Kerran rengit tukivat tikuilla saappaan, jalka ei pudonnutkaan ja ettone (päivällistunti) piteni. Iltapäivällä reingeillä oli kyllä seuranaan kiukkuinen isäntä, ja työtä tehtiin entistä kovemmalla vauhdilla. Useimmiten työaika määräytyi tarpeen mukaan. Säännöllisiä lopetusaikoja ei juuri tunnettu. Lauantai oli työpäivä siinä missä muutkin, joskin hieman lyhyempi.

Vain harvalla oli kello työssä mukana. Elettiin enemmänkin auringon kierron mukaan. Jos kellä oli kello, se oli plakkarkell eli taskukello, jota pidettiin erityisessä pienessä kellotaskussa housujen vyötäröllä. Naisilla en muista kelloja olleen. Kun rannekellot yleistyivät, minäkin sain joululahjaksi mielestäni hienon Leijona-merkkisen kellon. Iloani hiukan himmensi se, että Elamon pojat väittivät sen olleen mustalaiselta ostetun, eikä siten laatutavaraa. En kehdannut isältä kysyä, eikä ollut tarviskaan, sillä Leijona palveli minua hyvin vuosikautia. Taloissa oli vellikellot (ruakkell), joitten soitolla kotitanhuvilla ollut väki kutsuttiin syömään. Eri taloissa oli hiukan eriääniset kellot. Kellojen soitto kuului kauas, sillä ne olivat isokokoisia ja sijoitetut eräänlaiseen katokselliseen kellotapuliin rakennusten katolle. On vahinko, ettei kylällä ole säilynyt yhtään vellikelloa. En ainakaan ole huomannut. Simulan ulkorakennuksen päädyssä ollut kello sulii tulipalossa. Suomeen tuli säännöllinen 40 tunnin työviikko vuonna 1965. Muistan, kuinka kaupunkipaikoissa etenkin kesällä lauantain aamupäivä oli jo selvästi turha työn tekoa ajatellen. Jotkut tekivät asiaa viinakauppoihin, ja toiset lähtivät mökeilleen jo aamusta. Lauantaiin tultua vapaaksi, on mökkiliikenne alkanut jo perjantaina iltapäivällä.

...jotta, jotta leipää syödään.

Naisilla on maataloudessa ollut aina tavattoman paljon työtä. Lepopäivänäkin piti ruokkia väki ja eläimet ynnä hoitaa lapset. Oli siinä emännillä ja piioilla puuhaa, kun laitettiin

kolmasti päivässä ruokaa: aamulla, päivällä ja illalla. Välissä oli sekä aamu- että iltapäivällä vielä kahvi. Kahvitunti esimerkiksi heinäväen kanssa olikin miellyttävä hetki. Joissakin taloissa oli tapana juoda vielä aamukahvikin talon väen kesken ennen kuin työväki tuli. Kahvipavut paahdettiin hellalla prännärissä ja jauhettiin kahvimyllyllä. Suodatinkahvista ei tiedetty mitään. Kahvi oli kallista ja keitettiin paljon laihemmaksi kuin nykyisin on tapana. Kahviin kaadettiin kermaa ja se makeutettiin hienolla sokerilla, mikäli sitä oli. Mustana en muista kenenkään kahviaan juoneen. Kuumaa kahvia ei juotu kupista, vaan se kaadettiin tassille, josta pidettiin kiinni tietyllä otteella alakautta kaikin sormin ja juotiin ryystäen. Sodan aikana ja vielä sen jälkeenkin kahvin sijasta juotiin sikurista tehtyä kahvin korviketta. Ilo oli suuri, kun kahvilaiva Herakles vuonna 1948 toi sodan jälkeen ensimmäisen kahvilastin Suomeen. Korput taikka kuiva pullakin kastettiin kuppiin. Jos juotiin pullatta, pantiin sokeripala suuhun. Aterioitten laatu vaihteli tietysti taloittain. Oli perunat, puurot ja vellit, mutta yleensä oli kuitenkin pääruuan lisäksi myös jälkiruoka.

Pitää muistaa, että emännillä ei siihen aikaan ollut apunaan jääkaappeja ja pakastimia. Leipiä leivottiin paljon kerralla. Ruisleipä kun kelpasi kuivanakin. Leipiä orsilla en muista, mutta esimerkiksi Raitamäessä olivat vielä leipäorret katossa. Makkarat ja veripaltut tehtiin itse. Lihoja suolattiin tiinuun. Peruna oli tietysti pääruoka, jota syötiin kolmekin kertaa päivässä. Pitkään eläkepäiviään viettänyt Mirja jätti kerran perunat keittämättä laittaen muuta syötävää. Sisarelleen Elmalle hän sanoi, että lyödäänkö vetoa, että Heimo kysyy ”eik ol perunoi”. Tietysti Heimo kysyi ja ihmetteli sitten, miksi sisaruksilla oli hauskaa. Ruokajuomana oli pääasiassa maito. Silloin ei tiedetty mitään laktoosi-intoleranssista. Toisilla vain oli ”pierutauti”, ei siinä sen kummempaa. Kirnupiimä taikka kuoritusta maidosta tehty pitkäpiimä oli etenkin kesäisin suosittu juoma, samoin kotikalja. Vettä en muista kenenkään ruokajuomana käyttäneen. Muistan kyllä äitipuoleni Inkerin joskus tokaisseen kysyessäni juotavaa janooni, että vettä ne herrojen hevosetkin juovat. Oma vastaukseni tähän oli, että eivätpä juo herrat itse. Toinen vakiovastaus oli, kun aina nälkäisenä pyytelin, että annas jotta syötävä, ”pask jotta o”. Marjoista keitettiin hilloja, jotka säilöttiin Atamonin avulla. Atamon oli tanskalainen tuote ja sitä markkinoitiin aikaan nähden varsin näkyvästi. Siinä oli jollain tavalla mukana myös kiistellyn kommunistisen sisäministerin tytär Lieko Leino, joka myöhemmin tuli tunnetuksi tulkkina ja Yleisradion Tshekkoslovakian kirjeenvaihtajana Lieko Zachovalovana. Muutamilla meijerimiehilläkin oli omakohtaista kokemusta Liekosta. Valion toimitusjohtajatoimikunta oli vierailulla Prahassa ja tulkiksi pyydettiin Liekoa. Puheenjohtaja osti Liekolle Valion lukuun muistolahjaksi kohtalaisen arvokkaan kultakorun. Niinpä muutamat mukanaolijat mutisivatkin, että ”tommosta ny ... kommunistille”.

Järvisenkin kellarissa oli pitkä rivi purnukoita, joista oli kiva käydä popsimassa herkkuja. Purkkien päällä oli usein homekerros, joka yksinkertaisesti vain otettiin pois. Nykyisenkaltaista homekammaa ei ollut. Homeen sanottiin vain kirkastavan lauluääntä. Sieniä ei syöty. Niitä sanottiin marolakeiksi (madon lakki). Kirjoja lukemalla olin oppinut keräämään kanttarelleja. Munikon tien varressa niitä oli runsaasti. Muistan, että söin niitä Lapin mummun paistamina pannullisen kerrallaan. Muut eivät maistaneetkaan.

Paitsi että hyvä ruoka oli emännän kunnia, se edesauttoi myös työn tekoa. Minua on aina huvittanut seuraava Salosen Martin kertoma juttu: ”Rengin piti mennä äestämään pellolle. Kahviaikaan isäntä meni katsomaan ja näki rengin istumassa tielle kumolleen, kuljetusasentoon kaadetun äkeen päällä ja hevosten syömässä ruohoa tien pientareelta. Isännän perätessä syytä moiseen, totesi renki isännän aamulla silakoita syödessä sanoneen, että tämä se miehen tiellä pitää.”

Viehtymykseni ruokaan sekä sanojen merkitykseen tuli ilmi jo nelivuotiaana Elman kyyditessä minua potkukelkalla kirkkaana kuutamoilta. Elman sanottua, että ”katso, kun kuu paistaa”, olin kysynyt: ”Emma. Mitä kuu paitta? Paittak te pätti?” Plätit eli letut olivat ilmeisesti jo silloin herkkuaani.

Pakollisten askarten lisäksi naisilla on riittänyt tarmoa panostaa vielä viihtyvyyteenkin. Kukat ja pihamaat on hoidettu. Vielä vuosisadan alussa talojen lattioilla ei juuri mattoja ollut eikä verhoja ikkunoissa. Kerrotaan, että Raitamäen mamman ollessa Simulan emäntänä, hän hankki matot lattialle. Isäntä tuhahteli, että mitäs tommossi, mutta emäntä piti päänsä. Kun sitten kerran matot olivat poissa, äityi isäntä ihmettelemään, että ”misäs matta ova, ko näyttää niin kolkolt”.

Ikkunoitten sivuverhot olivat lapsuudessani melko yleiset. Ja jokaisessa huushollissa oli salusiinit, jotka vedettiin iltaisin esille. Verhoja sanottiin kylläkin karteneiksi. Minä olen kuulemma pienenä poikana lauleskellut, että hei vaan pikku heilini, hei vaan kallis karteni. Koska äitini oli kutoja, karteni oli tietysti tutumpi sana kuin aarre.

Kehitys kehittyy.

Tekniikan kehittyminen on tekijä, joka kenties enemmän kuin mikään saa muutoksia aikaan tavoissa ja totumuksissa. Kuluneeseen 60 vuoteen on luultavasti sattunut suurempi hyppäys kuin milloinkaan tätä ennen. Mitä ilmeisimmin tämän jälkeenkään ei mitään vastaavaa koeta, ihmisen mielikuvitus ei riitä. Kuitenkin vannomatta paras. Näinhän sitä on moni ennenkin ajatellut. Mm. Laitilan Vaari 1950-vuotispakinassaan:

*”Kaikimpualinen kehitys ei ol ollu ettippäi menemät
nii ett ollek koska samas ajas toimeks saattu enemät.
Polkupyäräki ol sillo vuassara alus tavalise uus
ja tuski Ammeriikkas juur joku autontorv huus.
Lentokoneka ei ollus sillo likikä viäl valmis
ja ihmeline radio kokonas viäl jonku äijä viissas kalvis.
Onkapannu tappureines ol maajussil jokseski outtu kräämä
ja nys se jo oo sähkön tiält joutun museoho jäämä.”*
(SS 26.1.1951)

Ajatellaanpa vaikka rakentamista. Tuhansia vuosia rakennustekniikka pysyi kutakuinkin ennallaan. Rakennusmateriaalit olivat entiset. Niin muodoin jänneväleissä, valoaukoissa jne. ei ollut paljoa pelivaraa. Nykyaika on tuonut uusia materiaaleja ja tekniikoita. Monet homevauriot ja muut virheet osoittavat, että muutos on ollut hallittua nopeampi. Tänä aikana on menty avaruuteen ja käyty kuussa. Ihmisen liikkuminen kaikilla tasoilla on tavattomasti nopeutunut. Myös rahat ja tieto liikkuvat elektronisesti reaaliajassa, maapallon pyörimistä nopeammin. Kun Taiwanilla sattuu keskiviikkoamuna maanjäristys, me näemme ja kuulemme siitä jo tiistaina.

Tietomme ei ole lisääntynyt vain kylmistä koneista. Myös biologia on pompannut pitkän askeleen. Genomi, ihmisen geenikartta tunnetaan ja kasvien genejä korjaillaan. Uutta tulee niin paljon, ettemme tiedä miten siihen suhtautua. Meitä pelottaa, että kehitys ryöstäytyy käsistämme. Kiistelemme siitä, tulisiko geenimuuntelu sallia. Mutta suurin osa soijasta on

kohta muunneltua, lampaita on kloonattu ja joissain maissa on jo lupa ihmisalkioittenkin monistukseen. Biologia ja kemia on auttanut lääketiedettä huimaan kehityksen vauhtiin. Siltäkin osin joudumme jo keskustelemaan enemmän siitä, onko meillä varaa ja onko järkevää pitää hengissä ja sukua jatkamassa kaikki vajavaisina syntyneet lapset. Ja kuinka kauan sitten vanhoja tulisi pitää ”väkisin” hengissä.

Lapsikuolleisuus oli minun lapsuudessani nykyiseen nähden moninkertainen, minkä Simulankin sukukirjaa selaamalla saattaa hyvin havaita. Minunkin vanhempi veljeni, Matti Kalervo, kuoli sydäntalvella jo alle kaksikuisena. Ei niistä kuolemista niin tavattomasti lukua pidetty, niihin oli totuttu. Nästissä eräässä talossa tiedettiin talvella emännän odottavan lasta. Emäntä hoikistui, mutta lapsesta ei kuulunut mitään. Kyläläiset hälyttivät poliisit kysymään lapsesta. Talon väki selitti, että tuolla vintillä se on kuolleena. Ajateltiin viedä kirkolle, kun tulee muutakin asiaa. Niistä, jotka selvisivät ensimmäisistä vuosista, tulikin sitten varsin terveitä. Tuhkarokot ja sikotaudit minäkin sairastin. Tulirokkoa, johon oli aikaisemmin kuollut lapsia, en sairastanut. Tätejäni oli jo rokotettu käsivarteen, ilmeisesti isorokkoa vastaan. Hinkuuskästä muistan kuulleen, mutten muista, että sitä olisi kukaan lähipiirissä sairastanut. Vety(su)peroksidia saatettiin joskus apteekista ostaa haavojen puhdistukseen. Basimysiineistä ja muista antibiooteista sen paremmin kuin jäykkäkouristusrokotteista ei oltu kuultukaan. Lääkkeitä ei paljoa huusholleissa ollut. Mummujen kaapeista löytyi anis- tai kamferitippoja ja Hotapulveria särkylääkkeeksi. Jonkin sortin yleisvoide taisi olla Sinkkipasta. Kylässä ei ollut kupparia, vaan se tilattiin muualta. Mummunkin uskoi vankasti kuppauksen tehoon. Elma kyllä ihmetteli, että missä on se paha veri, joka sarvilla imetään pois. Uteliaana hänkin kerran kupparsaunaan meni, mutta mitäpä sitä nuori ja terve ihminen siitä olisi hyötynyt.

Piti olla jo todella paha sairaus, ennenkuin lähettiin lääkäri Kumpulalta apua hakemaan. Eläimet taidettiin lääkittää paremmin. Piirieläinlääkäri Kaarlo Korpela oli kylläkin pelätty herra. Kiroili ja pärmänttäsi aina isäntäväelle. Mutta kyllä ”Kalle” aina Simulankin pitoihin kutsuttiin, niinkuin kirkonkylän muukin herrasväki.

Nykykatsannon mukaan hygienia oli vielä sotien jälkeenkin heikohkoa, mutta emme me silloin siinä mitään vikaa nähneet. Illalla pestiin kasvot ja kädet ja menttiin nukkumaan. Pyjamia ei tunnettu. Naisilla taisi olla yöpaidat, mutta miehet nukahtivat alushousut jalassa. Kalsareita pidettiin viikko ja vaihdettiin lauantaina saunan jälkeen. Leipäruoste housuissa ei vaihtoon vaikuttanut. Itse keitettyjen saippuoitten lisäksi taisi olla kaupasta ostettua Sunlightia. Saunassa käytiin työviikon päätteeksi lauantai-iltana. Saunat olivat poikkeuksetta erillisissä rakennuksissa taikka ulkorakennusten yhteydessä. Kuinka muutenkaan, meniväthän pesuvedet saunan lattialta suoraan luontoon. Kiukaat olivat kertalämmitteisiä. Niinpä piti osata peltien oikea sulkemisaika ja häikäilyjen heitto.

Ei vaatteitakaan nykymalliin pesty. Pyykkäys oli kovaa hommaa. Sitä varten oli erikseen pitkäjalkaiset paljut, pyykkisaavit, joissa vaatteita tahkottiin pyykkilautaa vasten. Valkopyykki keitettiin saunan padassa tai erillisessä pyykkipadassa lipeässä. Ennen pesukoneita pyykit käytiin viruttamassa (huuhtelemassa) joessa Kari-isän sillan luona eli Raitamäen alapuolella. Kulku joelle oli Mäkitalon Rujolan vainion puolelta. Näin tehtiin myös talvipakkasilla. Ensimmäiset pesukoneet olivat ns. pulsaattoripesukoneita, ja ne helpottivat naisten työtä erittäin paljon. Olihan niitten päällä mankelikin, jolla sai puristettua liiat vedet vaatteista. Emännät mankeloivat lakanat ja pöytäliinat. Vaatteita silitettiin silitysraudalla, jonka ”luoti” kuumennettiin hellalla. Muistan, että ensimmäisten sähkösilitysrautojen johdot eli

virtakaapelit tuppasivat kieroutumaan ja sitten rispaantumaan. Niinhän ne tekevät vielä nykyisinkin.

Varsinaisesti vasta 1950-luvulla alkoivat yleistyä kaupasta valmiina ostetut vaatteet. Toki kankaita oli ennenkin ostettu ja vaatteet teetetty kraatareilla. Naisten vaatteet olivat vartalon tarkasti peittäviä. Kansanedustajana ollessaan Vaari pääsi tietysti myös linnan juhliin mukaan. Juhlia seuranneessa pakinassa vaari loihe lausumahan:

*"Naise esinysi isoks osaks siins sortis,
ett väkisim pan luuleman kankka olevan viäl kortis.
Kraatar ainaki ol kummallissi konstejas kokkon keittäny,
ko yläosan kustannuksell ol alapuale nii runssast peittäny,
ettän sanosin: "Täyty, helkkarisoikko, äijänki huusollis ollas sokko,
kote äkk, ett kui ruakottomast noimpitk hame tomu kokko!
Siumenne sanoten kortteerin tulles hiukan kiusottelinkin muari,
ett kylkkaikes snääki, jos ens vuank käsketä, vähä yläpualtas kuari!"*
(SS 23.12.1949)

Nykyään eritoten naisten pukeutumiskulttuuri on kokenut perinpohjaisen mullistuksen. Sen voisi kiteyttää vertaukseen, että ennen piti raottaa alushousuja, jos halusi nähdä takapuolen. Nyt pitää raottaa takapuolta, jos haluaa nähdä alushousut.

Parranajon opettelin partaveitsellä, joka teroitettiin huipputeräväksi hankaamalla sitä nahkahihnaan. Vaahdokkeena oli erityistä partasaippuaa, jota levitettiin tarkoitukseen sopivalla pyöreällä sudilla. Veistä käytin kai siitä syystä, että niin teki isänikin. Vaihdeavateräisiä partahöyliäkin siihen aikaan oli. Jo 1950-luvulla tulivat sähköparranajokoneet, mutta niistä minun oli palattava partahöyliin takaisin, kun parran laatu on koneille liian kova. Partavesien ja muitten ”dödöjen” käyttö yleistyi paljon myöhemmin.

Joka huushollissa oli yksi tai useampireikäinen ulkokäymälä eli huussi. Hyyssi sanottiin Laitilassa, milloin ei kehdattu sanoa paskmakk. Pyyhkiminen tapahtui sanomalehdellä. Aikakauslehtiäkin hysseissä usein oli. Niitä oli hyvä lueskella, jos tarpeen teko oli hidasta. Minun bravuuripelleilyni oli se, kun annoin sileän lehden sivun kaverille ja kehotin häntä rypistelmään sen hyvin ja väitin saavani sen sileäksi. Kaverin tehtyä työtä käskettyä kiitin, lähdin hyyssiin ja totesin saaneeni hyvää pyyhinpaperia. Ensimmäiset WC-paperit olivat suorakaiteen muotoisia, hyvin sileitä ja toiselta puolen kiiltäviä. Itse asiassa siis ”huonosti pyyhkiviä”. Ne oli niputettu rautalangalla 5-6 senttiä paksuihin nippuihin, joista papereita aina repäistiin tarpeen mukaan.

Nykyään lapsen kuolema on varsin harvinaista, ja ihmisten elinikä on tavattomasti pidentynyt. Minun lapsuudessani viisikymppinen oli ja näytti mummulta. Keventynyt työ, parantunut terveydenhoito ja vielä kampa- ja pukeutumiskulttuurin muutos saavat aikaan sen, että valokuvat tämän ajan mummuista ovat ihan muuta. Olisittepa nähneet, kun seitsemänkymppinen Elma-tätini tanssi rokkia tyttärensä Susannan häissä.

Kauppa se on, joka kannattaa.

Sotien aikana jouduttiin olosuhteitten pakosta palaamaan melko pitkälle omavaraistalouteen. Tavaraa kun oli kauppoissa kovin niukasti. Maaseudulla ei eletty sellaisessa puutteessa kuin

kaupungeissa. Kankurit, suutarit ja kraatarit olivat arvossaan. Raaka-aineet olivat omasta takaa. Niinpä kuljimme kunnan jalkineissa. Mitä nyt talvipakkasilla pidimme huopikkaita ja tollukoita (tallukoita, töppösiä). Tollukat olivat ikäänkuin villasukkia, joitten pohjaan oli ommeltu pehmeää nahkaa. Meijeristä sai lainaksi AIV-rehun tekoon kumisaappaita.

Kaupassa käytiin kirkonkylässä, mutta ei sinne ollut asiaa edes joka viikko. Pikkutavaran puutteen hoitivat kulkukauppiat. Parhaiten muistan Järvelän Topin. Hän kulki kärryineen kylästä kylään ja talosta taloon. Kärryissä oli päällekkäin matalia laatikoita, joissa oli kaikkea pientä taloudessa tarvittavaa. Toinen nimekäs kulkukauppias oli Hartikainen. Kala-autot ajoivat viikoittain, etenkin kesäkaudella. Valijärven tien varressa asuneet Santeri Heijarin pojat Paavo, Tarmo ja Mielo ainakin ajoivat sellaista. Tarmo taisi ajaa jo ennen kuin hänellä oli ajokorttiakaan. Auton hankintaan tarvittiin lainan takaajia. Isän veljet sopivat hyvin siihen tarkoitukseen. Auto ilmoitti tulostaan äänekkäästi tööttäilemällä. Myynissä oli kulloinkin saatavilla olevaa kalaa hauista säynäviin. Silakat olivat yleisimpiä. Niitä ostettiin myös kanojen rehuksi. Niitä kuivateltiin rakennusten seinustoilla pujottamalla rautalanka silmien läpi. Kuivat silakat jauhettiin. Vähäruotoinen siika oli arvokala. Salkon Vennerillä oli tapana humaltuessaan hiukan änkyttää. Kerran Venneri tuli tuiskeessa kotiin ja arvaten vaimonsa Helmin reaktion, ehätti jo ovella sanomaan, että ä-älä ol äite ki-kiukkune, isä toi si-si-si-siioi. Mustalaiskaravaani oli kylässä tuttu näky. Mustalaiset yrittivät myydä kaikenlaista, mutta enimmäkseen he kerjäsivät ruokaa tai heiniä hevosille. Jolleivät saaneet, tuppasivat ottamaan omin luvun. Isäni osti kerran mustalaiselta valkoisen hevosen, jonka nimi oli, kuinkas muuten, Valko.

Kyläkunnat olivat pitkään ilman kauppaa, vaikka Kodjalassa oli myymälät sekä Laitilan Osuuskaupalla että Vasolla. Viikaisissa oli aina auki oleva Urpisen kauppa. Sinne me pojat pyöräilimme ostamaan ”karamöllei ja lemunaari” (limonaadia). Lemunaaria sai ostaa ”tukussa” Kirkonkylän Veraselta, jonka jälkiä nykyinen Laitilan Virvoitusjuomatehdas seuraa. Verasen koneetkin on museoitu nykyisen tehtaan tiloihin. Verasen kellarista ostimme punaista lemunaaria sekä ruskeaa portteria koreittain. Korit teimme itse. Portteri ei ollut tummaa olutta, vaan sokerilimonadia, johon oli saatu colamainen väri lisäämällä siihen mallasuutetta. Laitilan Virvoitusjuomatehdas tapaa tehdä samalla reseptillä aina jouluksi erän jouluportteria. Ennen patenttikorkkisia limonadipulloja lemunaarit pulloitettiin tavallisiin puolen litran viinapulloihin, joissa oli rautalangalla sidotut luonnonkorkit, jottei hiilihappo haihtunut. Elamon pojat tekivät pientä bisnestä myymällä juotavaa Elamon vajasta. Ei se lemunaari kovin kylmää ollut, mutta maistui varmasti makeammalta kuin limsa jatkuvaan makean syöntiin tottuneille nykynuorille.

Edellisen sukupolven aikana vielä oli ollut kauppoja. Helvi Junnila (o.s. Simula) muistaa, kuinka Ilmari Kallisen omakotitalon paikalla oli ennen Juhan Miinan torppa. Miina piti kauppaa ja leipoi mm. hyviä pullia, joita aina nälkäiset nuoret miehet kävivät syömässä ja lemunaaria juomassa. Miinan muistetaankin mutisseen, että isojen talojen pojat käyvät täällä syömässä. Miina oli varmaan pannut pulliinsa hyvitystä taikka kryyriä eli maustanut. Juhan Miinan torpan vieressä asuivat yksinäiset naiset Valtosen Maija ja Kristiina, jotka mm. kehräsivät hienoja lankoja. Helvi kertoi Simulasta viedyn näille aina jouluisin maitoa ja leipää samalla tavoin kuin Raitamäen mamma ja Salosen mummu muistivat vähäosaisia naapureitaan. Eskolan myllyn vieressä Simulan ja Grönbergin välissä oli Tuomolan kauppa, joka paloi ennen sotia.

Kalliolla kylätien vasemmalla puolella eli Koukkelan puolella oli Elmroosin torppa, jota nykyisin asustaa Pärkö. Elmroos muutti siihen sahan läheltä torpasta, johon muuttivat Aaltoset. Elmroos osti paikan ilmeisesti Vihtor Nummelalta. Heijarin Jussi ja Lempi asuivat siinä yhdessäolonsa alkuvuosia ja pitivät kauppaa ennen kuin muuttivat vuokraamaan Pietilän taloa. Heijarin 8-päisen sisarusparven isä, Frans (Granholm ennen nimen muutosta) oli pitänyt kauppaa kirkonkylässä. Osuuskauppa osti häneltä kaupan ja Frans muutti Koukkelaan. Heijarin Santeri asui aluksi lähellä Vanha-Kauppilaa Mailan (Maikola) ”pienessä rivissä” ja ryhtyi sitten pitämään kauppaa Elmroosin vastapäisellä tontilla (Elamo minun aikani), jossa hänellä oli myös lahtivaja. Ennen Santeria paikkaa asusti Färmin Helmi, joka piti leipomoa.

Kauppa palasi paikalle vuonna 1952, jolloin Laitilan Osuuskauppa perusti sivumyymälän Elmroosin talon päätyyn. Osuuskaupan myymälänhoitajaksi pestattiin Kirkonkylän Vasosta Salosen Martin vaimo, Liisa. Myymäläapulaisena oli naapurin tyttö, Elamon Eira, ja myöhemmin toinen naapuri, Salkon Seija. Eivät olleet työmatkat pitkiä, alle 200 metriä kaikilla. Elmroosin kanalan päädyssä oli kaupan ulkovarasto, josta sai myös rehuja ja tankista naftaa traktoriin. Vuonna 1962 osuuskauppa rakennutti Myllyhankkan reunalle komean puodin varastoineen. Mutta kuten kohta kaikki kyläkaupat, sekin on kuollut ja kuopattu. Vaikka myymälänhoitaja yritti kovasti saada myyntiä lisää mm. rehu- ja lannoitekaupalla, kävi niinkuin lähes kaikkialla muuallakin. Omaksi vahingokseen ihmiset ajelivat tarjousten ja parempien valikoimien perään. Rakennuksen osti naapuri, Heijarin Arttu. Myymäläautotkaan eivät enää kyllä kiertele, eikä linjapililiikennekään lyö leiville. Autottomien onkin turvauduttava naapuriapuun leivän ja särpimen hankinnassa taikka käydäkseen muuten vain kirkonkylässä eli kaupungin keskustassa.

Myö ollaa karjalaisii...

Talvisodan jaloista Laitilaan tuli siirtolaisina nuijamaalaisia. Heille vaari pakisi siirtoväen radiolähetyksessä 26.4.1940 mm. näin:

*”Se vaan tiärä, ett ko sill itäsell naapurill ol niin kova maampuutos,
ett teileki häne harrastukses tähren tul majamuutos,
nii ol isoste herratem pykälis sillttaval määrätty,
ett sait tullt tutkiman kui Laitlas on kanaten kans häärätty.*

...

*Myäskin toevo, vaikk te olett heimu kerkkeväist ja vilkast,
etett missän tapaukses ota vanha äijä neuvu pilkast,
vaa nyk kon toistaseks olett vaill oma kottu,
niin koettakan kaikin keino näihi Laitla jörreihi tottu!”*

Siirtolaisia sijoitettiin monenlaisiin vapaana oleviin asumuksiin, kuten Marin tupaan, mutta myös taloihin. Raitamäessä olivat Kuukat ja Kaipiat. He majailivat mamman tuvassa, ja mamma itse muutti päärakennuksen välikamariin. Kaipian Liisasta Salosen Martti sai vaimon. Nuijamaalaiset saivat palata vähäksi aikaa kotiinsa. Palaamaan eivät enää päässeet metsäpirttiläiset, jotka sijoitettiin jatkosodan aikana Laitilaan.

Joskus kieli saattoi tehdä tepposet. Vidilässä liikkui usein mies, jota kutsuttiin Padaksi. Kerran Raitamäen mamman luona oli siirtolaisemäntä, kun Pata sattui tulemaan. Tällöin emäntä kohteliaasti: ”Onks hää tei mies?” Tähän mamma tuhtuneena: ”Ommar vissi. On tomne Parahaask kon tosa alvari flönttä.” Emännän ilmeestä näki, ettei mennyt viesti perille.

Nykysuomeksi keskustelu kuuluisi kaiketi näin: Onko hän aviomiehenne? Vai on muka. Hän on Pata-niminen joutomies, joka täällä yhtenänsä maleksii.

Omalta osaltani muistan, kuinka kerran kylän poikien kanssa poljimme Kalannin Häähän kylään häitä kuokkimaan. Viikaisten tien mäessä, Ukkosen kohdalla, tietä ylitti silppukori selässä siirtolaisisäntä Eljas Ukkonen, joka kysäisi, että mihinkäs pojat polkevat. Kuin yhteen ääneen huikkasimme, että Häähähä häit kuakkima. Kesti kotvan ennenkuin isännän ilmeestä tajusin, ettei hän ymmärtänyt yhtään mitään. Lähinnä taisi pitää meitä huonotapaisina.

Siirtolaiset ovat paljon moittineet kantaväestön tylyä suhtautumista heihin. Minä en kuitenkaan muista, että Vidilässä olisi ollut jännitteitä kyläläisten ja siirtolaisten välillä. Sen muistan, että puoliksi hyväntahtoisesti naureskeltiin puheille suurista taloista Karjalassa. Näin siksi, että oli hyvin nähtävissä, että monista ei oikein ollut viljelijöiksi. Simulasta luovutettiin siirtolaisten käyttöön Koveron takana olleita maita. Esimerkiksi Raitamäessä majoitettuin olleet Kuismat rakensivat sinne. Kuismalla kävi tuuri, sillä he saivat myös Mäyrän metsiä, joihin liittyi hyvä sorapaikka. Siitä Hannu ajoi kuorma-autollaan suuria määriä soraa paikkakunnan tarpeisiin. Soran arvo alettiin jo silloin tajuta. Simula oli kuitenkin avarakatseinen mies, joka toisin kuin monet muut oli valmis kaikin tavoin edesauttamaan siirtolaisten sopeuttamista. Ilmeisesti myös Kustaa Raitämäki vaikutti luovutukseen, sillä Kuisma oli auttanut häntä sodassa, ja Kustaa oli Kuisman Pohjanmaalta Vidilään kutsunutkin. Kuisman veljekset Hannu ja Kalervo olivat hyviä hiihtäjiä, etenkin Hannu. Kaskiston yläpuolelle rakensivat Hyytiät. Kauppilan maista irrotettiin tilukset Laulajaiselle ja Torikalle sekä Viikaisten tien varrelta Ukkoselle. Valtion toimesta raivattiin ja kunnostettiin peltoja. Olen varma, että Laitilaan sijoitettujen siirtolaisten elämä on ollut monin verroin helpompaa kuin esimerkiksi Pohjois-Suomen kylmiin korpiin asutetuilla karjalaisilla. Täällähän tilalliset pystyivät varsin nopeasti sijoittumaan muihin tehtäviin toisin kuin seuduilla, joissa ei ollut työpaikkoja tarjolla.

Eräänlaisia siirtolaisia olivat myös sotavangit, joita sodan aikana oli kesäisin töissä niin Simulassa kuin Kauppilassakin. Vangit olivat eri puolilta suurta Neuvostoliittoa. Yhteistä kieltä kyläläisten kanssa ei tietysti juuri löytynyt. Kerrotaan, että kun vankijoukko vietiin ensimmäistä kertaa saunan kuumuuteen, porukka kuvitteli, että kyse on jostakin kidutusmenetelmästä. Useimmat oppivat kuitenkin myöhemmin saunasta pitämään.

Ollek nok rik?

Suomeksi tuo tarkoittaa, että onkohan nokka (tai nenä) rikki. Toisin päin luettuna se on kirkonkello. Itse asiassa se on väärin kirjoitettu; oikein olisi nokk rikk. Tuohon virheeseen näkyvät jatkuvasti syyllistyvän murteella kirjoittavat harrastelijat niin kuin myös lautilaistunut kielen ammattilainen, kirjailija Heli Laaksonen. ”Vars on poik” tarkoittaa ihan eri asiaa kuin ”vars on poikk”. Otsikkolause on hyvä esimerkki lounaismurteen lyhydestä. Asian sanomiseen kuluu aikaa vain puolet siitä kuin yleiskieliseen ilmaisuun. Puhe on myös ytimekästä, asiaan mennään turhia kiertelemättä. Savolaismallista venkoilua ei esiinny. Paitsi muutamat ”negatiiviset” kysymyslauseet. Täällä voidaan sanoa: ”Ei sunka sull satuis olema raha lainat?” Tällä ikäänkuin pehmenetään mahdollisen kielteisen vastauksen vaikutusta.

Vakka-Suomen pitäjissä puhutaan selkeämpää tai puhtaampaa lounaismurretta kuin Turussa. Turun murrehan on sekoitus neljältä suunnalta tulleitten puheista. 1600-luvulla Turun

ympärillä oli aita ja sinne pääsi vain Aninkaisten, Aurajoen, Hämeen ja Uudenmaan tulliporteista.

”Raitmäell on pelloi Alhontakan. Heini haetti Alhontakka. Menttin tappuroima Alhontaaha. Tappur ol Alhontausta suulis.” Ei tuosta ulkopaikkakuntalainen selviäisi. Mielestäni voidaan löytää joitakin perussääntöjä siitä, kuinka Laitilan murretta pitäisi kirjoittaa. Mistään tiedemiesten millisekuntilaskelmista ei ole apua. Tuplakonsonantin käytöstä olisi löydettävissä ohje. Samoin poikkeuksellisesta genetiivimuodon käytöstä. Alhontausta olisi kyllä siitäkin säännöstä poikkeus. Loppuhenkosen käytöstäkin olisi ehkä jonkinlainen suositus luotavissa. Imperfektin muodostamisen sääntö voisi olla vaikea. Esimerkiksi meni on men, mutta rääky on rääkys. Toiset tuntuvat olevan sitä mieltä, että murteen kirjoitusasusta ei ole niin väliksi, kunhan vain murteella kirjoittaa. Mutta, kun sanat ja sanonnat lähestyvät yleiskieltä, mitä mieltä on kirjoittaa murretta, ellei yritä kirjoittaa mahdollisimman tarkoin puheen ”nuatin” mukaisesti. Toinen juttu on sitten se, että murretta ei pidä yrittää museoida, vaan jokainen puhukoon ja kirjoittakoon oman murteensa mukaisesti. Museointi onnistuisi vain suljetussa reservaatissa.

Ei voida sanoa, mikä on oikeaa murretta. Se kun vaihtelee jo hiukkasen kyläkunnittain, puhumattakaan isommista alueista. Murteet muuttuvat kaiken aikaa. Voi sanoa, että ne köyhtyvät. Entisaikojen sanat ja sanonnat unohtuvat. Matkustelu ja viestimet lähentävät murteita yleiskieleen. Jo minun lapsuudessani vanhat ihmiset käyttivät nuoria paljon enemmän Ruotsin kielestä peräisin olevia sanoja. Liekö ruotsista peräisin myös se, että mummu sanoi vielä juustu, puuru ja kellu. Muistanpa Mirjankin vielä puhuneen kutunjuustusta, jota hän on tehnyt vuosikausia. Muutenkin kieli muuttui varsin nopeasti. Vielä 1940-luvulla sanottiin yleisesti Raitmän Kusta, sitten se muuttui muotoon Raitmäen Kusta, sen jälkeen Raitmäen Kusta, mutta nyt sanotaan Askon poikaa Raitmäen Kustaaksi. Puhe hidastuu. Minun nuoruudessani oli vain kaffel ja hantuuk. Oikeastaan hiukan yllätyin, kun kuulin minua vain vähän nuorempien jo puhuvan haarukasta ja pyyheliinasta. Muoto pyhiliin kuului myös olevan joittenkin sanastoa.

Nyt on virinnyt varsinainen murreboomi. Aku Ankkaa ja Asterixia on käännetty eri murteille. Onpa katekismuksen murrennettu. Kaiketi se vanha versio? Professori Kalevi Wiik on tehnyt kaksikin Turun murteen kielioppia. Nuori ja nätti nainen, Heli Laaksonen on hiljattain tehnyt Lounais-Suomen murteella runokirjan, ”Pulu uis”. Minäkin sen Laitilan Kirjakaupasta hankin ja totesin sisällöltään vallan riemastuttavaksi. Mutta on sanottava, että murreasu näytti melkoisen vieraalta, vaikka ottaisi huomioon senkin, että Heli on asunut Uudenkaupungin lisäksi myös Halikossa. Ne ovat minullekin tuttuja paikkoja. Toinen kirja, ”Raparperisyran”, osoitti jo, että Heli oli opetellut ja oppinutkin paremmin tšekäläistä murretta, joskin moni sanonta vielä murrekorvaa korvensi. Muuten olen sitä mieltä, että Helin muutto Laitilaan oli paikkakunnalle ikäänkuin lottovoitto, vaikka moni vanhoillisuuttaan hänen menoaan on vähän karsastanutkin. Laitilalaisten tekijöitten hauska keittokirja, ”Laitla muarin köökist”, on kirjoitettu täysin minun murremuistini mukaan. Yli 40 vuotta pois Laitilasta ja asuminen Paimiossa, Perniössä ja Huittisissa Helsingin ja Espoon lisäksi on omaa murrekorvaani turruttanut. Puoliksi piruuttani olen tähän kirjaan muutaman murreriimin kuitenkin räpeltänyt.

Laitilan Vaari, Samuli Simula oli todellinen murteen mestari. Hän kirjoitti mahdollisimman tarkoin äänneasun mukaisesti. Eräistä muista yrityksistä olen huomannut, että se on lounaimurteen suhteen ainoa oikea tapa - sanovat professorit mitä tahansa. Runsaan 50 vuoden aikana Vaari suolsi murrejuttuja uskomattoman määrän. Hänen käyttämänsä

kronikkatyö on helppoa tehdä. Vaarin kohdalla juttujen erinomaisuus perustuikin laajaan tietomäärään, ajankohtaisuuteen, nokkeliin sanakäänteisiin ja huumoriin sekä ennen kaikkea uskomattomaan nopeuteen. Kesäjuhlissa viimeisenä esiintynyt Vaari kommentoi riimein jo edellään esiintyneitä. Vaari saikin usein läpi sanomansa, mitä ei olisi saarnaamalla saanut. Olen itsekin sen verran pakoinut Meijerilehden päätoimittajana ja useissa erilaisissa muissa julkaisuissa, että olen päässyt huomaamaan pakinatyylin voiman. 1950-luvulla Vaarin käyttämä sanasto nykyaikaistui, sillä hän noudatti tunnontarkasti kulloinkin puhuttua kieltä. Vuonna 1955 hän kirjoitti Laitilan Sanomiin neljän murrejutun sarjan, jossa hän toi esille todella suuren määrän vanhoja sanontoja. Tällöin vaari itse oli jo jättänyt käyttämänsä tupla w:n ja siirtynyt yksinkertaiseen.

Tässä yksi esimerkki, jossa Vaari 4.4.1955 valistaa Laitilan Sanomien nimimerkki Tuttavaa:

*"Tiärän, kos ole nuarempan lukan latnat ja ruatti,
et snuult hantuki, nestuki, repetteri ja mooratterik käyvä nuatti.
Mutt sillo voi tiaro vähys ruvet kiussaman Tuttava,
jos kysytä: mitä suameks merkitte sana "suttava"
ja mitä mejjän kirjakiälellt tarkotta semnen ko "juttava"?
Voi oll, että jo käsität sen, ko sanota: mukulak "kluttava",
mutt ymmäräks tarkotust, ko mainita "nuttava"?"
Ja jos ettippäi mennä, niim pruuukkaks koska "faanata"
ja onk suull, opetettun äijän, lainkan kykky "aanata"?"*

Jo 27.1.1933 Vaari oli pohtinut kielen muuttumista:

*"Enä ei sanota: "Siin ne fröökinä ja mamseli fiinei pitsejäs nypli",
eik: "Muklat tapplip papplan kartnoll, nii ett noppla hypli."
Tyntrip, puntri ja kellri owat kansa suust karonk kaike mailman tiät,
eik nykyaikan enä kukka juur "maahanpaniaissika" wiät.
Hauttajaisse ne ny owa, eik niisäkä enä tarwit riaska, kreta eik flasku,
ja kraatalit tälläwät tänä fiinin aikamp "plakkareitte" werost "tasku"."*

Yllätyksekseni huomaan nyt, että tuo Vaarin vanhaksi todistama kieli onkin melkolailta sitä, mitä puhuttiin isäni entisellä kotiseudulla, Lappi TL:n Alakeerellä (-kierellä), kun siellä 1950-luvun taitteessa usein vierailin. Mummuni ei tainnut enää puhua puntrist ja kellrist, mutta hän sanoi kylläkin Eskla, Heikla, Kauppla, Kintla, Piatla ja Vippla, kun me nuoremmat jo puhuimme Heikolasta ja Vippolasta.

Kai muistat...

Täsä aikkatten saatos tahto monellt tavall muuttu ihmiste miäl.
Samallt tavall muuttu ja nykyaikastu ihmisten käyttämä kiäl.
Meijä aikastan puhenpartti ei enä kovinkka moni ossa,
ko rario ja telkkarinkin tähre puhesses monelaist sanontta sossa.
Laitla Faarin pakinkerinttö on parhate yllppitän Kleemola Elma Männistönkujalt.
Hän onki runoillu ja pakinoinu nii ett faart on tuntun väliste liianki lujalt.
Häne ovat tullut tuntema yht hyvi palokuntalaisek ko veteraani
ja kaikelaise muukki lailtlaiste miäste ja naisten klaani.
Taisiva siin Elmall paljastu koko tämä seuru muinasuure sala,
ko rupes pyynnöst murrentama peräten Kalevala.

Toine o sit häne sisares, Kalani Varhelast Vuola Mirja,
kon kans eri tilaisuuksis murreriimei paperill kirja.

Mahtak sitä lainkka ollakka riimikeeni Simula suvus.
Jos olis, ni luulis, ett niit riimei näysis ussemassaki luvus.
Simula Marjaana kyll on taitos näyttäny,
mutt Laitlast poisolevan on vähemä sitä käyttäny.
Tuskin kukka vanha murttte ossamist nuarilt enä vaati,
hyvä ko vaa tukihakemukse ja muup paperi eurokiälell laati.
Mut vaikk murre vuassien myät paljonki muutuis,
olis se vahink, jos tulevaisuures valla yrittäjiäkin puutuis.
Murre o laitulalaisill ko suomalaisill Suomen kiäl.
On ko yks miäs ja yks miäl; osata mennä ettippäi oikkial tiäl.

Samuli Simulan jälkeläisistä ei kukaan näytä jatkaneen Vaarin pakinaperintöä. Mutta mielenkiintoista on se, että hänen miniänsä Lea Simula on tullut hyvinkin tunnetuksi murteen taitajana, hänen riimittelyjään ei tosin juuri ole silmiini sattunut. Lea on esiintynyt monissa julkaisuissa, mm. edellä mainitsemassani Pirkko Perävainion ja kumppanien toimittamassa keittokirjassa ”Laitla muarin köökist”. Lea yhdessä Elma Kleemolan ja Laitilan kulttuurisihteerin Jukka Vehmaksen kanssa on toiminut asiantuntijana, kun Laitilan Sanomat on julkaissut murrenumeroita.

Elma Kleemola piti vuosina 1962-74 baaria kirkonkylässä, ensin Shellin baaria ja sitten omaa yritystä. Hän tapasi huvittaa asiakkaitaan puhumalla väliin rehevää murretta. Kerran baariin tuli miehiä ja tilasivat Karjalan paistia. Tilausta tehdessään he totesivat, että täällä ei taidakaan olla paikalla sitä murretta puhuvaa henkilöä, josta he olivat kuulleet eläinlääkäri Kaarlo, ”Kalle”, Korpelalta, ja jonka takia he olivat baariin poikenneet. Tällöin Elma täräytti mahdollisimman nopeasti: ”Ole mnää paljaskontene laitulaine. Otak te tämän Karjalan paistin kans räätiklootta?” Naurultaan miehet saivat kysytyä, että mitä te oikeastaan sanoitte. Elma on kirjoittanut koko ikänsä ja hänen tuotantoaan voi sanoa valtavaksi. On runoja, riimejä ja kronikoita ynnä tavaton määrä murrejuttuja. Kesällä 2003 Laitilan kirjasto arkistoikin kaiken löytämänsä Elman tuotannon. Siinä käytiin läpi kaikki vintit ja kenkälaatikot. Paljon jäi varmasti löytämättäkin.

Vaarin sisar Helmi eli Salosen mummu oli ilmiselvästi kirjallisesti lahjakas. Sukuseuran viimekertaisessa julkaisussa Elma kirjoittaa alaotsikolla Helmi-äidin ”synti” (s. 44) mummun kirjeistä Iivari Kajannolle. Kirjeitten teksti oli alakuloista, mutta kirjallisesti, myös riimityksessä, hyvin taitavaa. Näitten kirjeitten pohjalta Mirjan pojantytär Niina Lehtimäki (o.s. Vuola) piti Jyväskylän yliopistossa vuonna 1998 proseminariesitelmän ”Naisiin kohdistuva epäoikeudenmukaisuus”. Mummun jälkeläiset ovat kaikki olleet hyviä kirjoittamaan. Mummun lisäksi itse olen ehkä saanut veren perimää myös isoisa Iivarilta, joka oli pitkään sanomalehti Lallin päätoimittaja.

Vanhennuttuani on ruvennut harmittamaan, ettei itse aikoinaan ryhtynyt arkistoimaan tekstejään. Arkiproosaa on tietysti tuhoton määrä, eikä sen tallessa olosta ole väliä, koska ei ole tarkoitus ryhtyä muistelmien kirjoitukseen. Yhden mapillisen olen lahjoittanut Pellervon taloudelliselle tutkimuslaitokselle. Mutta se harmittaa, etten ole tallettanut riimejä (runoiksi en niitä kehtaa sanoa) ja pakinoita. Meijerilehden sidotut vuosikerrat sentään ovat tallessa. Olen

kirjoitellut hissukseen maidontuotannon ja meijeriteollisuuden menneisyydestä. Viimeiset osat on julkaistu pari vuotta sitten, mutta tarkoitukseni on jatkaa.

Tiedän, että tulossa on Laitilan sanakirja, jossa tulee olemaan myös erilaisia sanontoja. Pantakoon nyt kuitenkin tähänkin sanoja ja sanontoja, jotka ovat tulleet muisteluissamme Elman ja Mirjan kanssa esille, ja joita ei tässä kirjassa ole aikaisemmin esiintynyt. Verbien kohdalla käytän muutakin kuin perusmuotoa silloin, kun se on luontevampaa.

filjusta	kulkee, kuljeksii
flintata	sivaltaa
flompukk	lompakko
flänkäys	pala jotakin
huamelтта	aamulla
hupilaine	seuralainen
hykäti	pelästyin
härjänskarakk	haarainen puu
kaasi	eläke (talosta)
keittoste	helposti
kiili	juoksentelee kylillä (negatiivisesti)
kipakoitte	juoksee
klepsu	veltto, vetelä
klookk	omituinen, metka
kläpp	mukula, kakara
kraakuvars	variksenmarja
korpprästäne	kottarainen
krona	valikoi
kroopp	kuoppa
krymppnauh	laskosnauha
kryyr	mauste
kräks	risu
käntäny	penkonut
lervitys	ilkeät ylisanat
lykkä lyhyvä	valehtelee
mako	vatsa
morttel	huhmar
mullisilm	päivänkakkara
närjyt	ärjä
pistilkäine	ohdake
plakkar	tasku
plattakk	kalpea, haalea
plätppann	lettupannu
polukse	sukkanauhat
pomppilkaine	mehiläinen
prakki	petos, huijaus
pränsthaka	hiilihanko
päisi	eteenpäin
riaska	maito
riaskflask	maitokannu
rinkelplumm	kehäkukka

räätikki	lanttu
seuvaks	silti
sikses	suhteellisen, siihen nähden, siitä huolimatta
sittän	sitten minä
sukkel	merkillinen, omituinen, sovelias
sääli	kertoo, myös varustaa matkaan
tule surkki	säälittää
traija	kantaa
trasikoitte	kuljeskelee
triiskaus	tippa
tyttylöitte	asettelee pienesti, näpertää
valkojuur	juolavehänä
varusont	tyhjänpäiväinen
vikare	viikate
yntkonte	päistikkaa
yntänäs	kauttaaltaan

Säälesi äijän pellol töihi ja mukula koulu.

Usse niit täyty hyysätä.

Tiäs misä taas fliitova.

Hikittä ko sikka pakasell.

Se tykkä siit ko hull sallatist.

Älä inis kotes lypsäkkä.

Olek ko ruana raato.

Ei maaka (maakaste).

Mitäs rikera.

Heonenki vinkroitte.

Pääseksää mullismulkku?

Men nii ett fliiti vinkuva.

Ol vai hull ol.

Tyä neuvo ja lyä päi leuvo.

Syä lunt ja jua vett pääll, niim paskaka ei hais miltä.

Kyl piänikin pitä, ko o hyvist aineist.

Selvä läpi niinko Loima ämmäm persses.

Turh nuukus ja piän varkkaus ei rikastut.

Ehtosi laiska virkkantuva, lauantaiehtost kumminki.

Ei nälk pir suuri kolinoi, mutt ei ann nukukka.

Kotes siihem perunoihi enemppä suala pistän, ko Jussiki syä ko susi.

Kenpä tietäis sen, ken arvaisi huomisen..

Entisen pääministerin Ahti Karjalaisen sanomaksi väitetään: ”Ennustaminen on vaikeaa, etenkin tulevaisuuden.” Siksi en tohdi ryhtyä ennustamaan, kuka näitä maisemia tulevaisuudessa viljelee ja varjelee. Kirjaan kuitenkin suvun jäsenet, jotka asuvat Kodjalan

koulupiirin alueella, ja jotka jälkeläisineen todennäköisesti ovat mukana paljossa siinä, mitä näillä seuduilla tapahtuu.

Pääosa suvun jäsenistä näissä kylissä viljelee maata harjoittaen myös maatilatalouteen läheisesti liittyvää kotieläinten hoitoa. Kaikki asuminen vaikuttaa maisemaan, mutta erityisesti maa- ja metsätalous sitä muuttaa. Etenkin ennenvanhaan oltiin myös ”sidottuna turpeeseen”. Talot kulkivat isältä pojalle, pysyen enimmäkseen suvun hallussa. Nykyään tämä ei enää ole yhtä automaattisen varmaa. Ryhtyessään harjoittamaan maataloutta täytyy tehdä tarkat kannattavuuskalkyytit ja selvittää itselleen, omaako jotain sellaisia kykyjä, että tila kannattaa lunastaa haltuunsa taikka yleensä jatkaa tilanpitoa. Maata viljelemättömät suvun jäsenet eivät ole senkään vertaa sidottuja kotipaikkaansa. Ammatti saattaa viedä muille maille.

EU:n jäsenyys muuttaa rakenteita.

Suomen liittyessä Euroopan Unioniin vuoden 1995 alusta, mullistui maatalous monelta osin lähes täydellisesti. Simulan peltomaisemassa muutokset eivät vielä näy. Suurin muutos oli se, että maataloustuotteitten myyntihinnat romahtivat, ja tilalle tuli Unionin ja kansallista tukea. Vuoden 2000 tilaston mukaan maatalouden tuotantokustannukset olivat yli 40 % suuremmat tuotteitten myyntituloja. EU:n uusimmat päätökset merkitsevät sitä, että tuet irrotetaan 75-prosenttisesti tuotannosta. Kuitenkin edes jonkinlainen palkka tuottajan olisi saatava tekemästään työstä. Jo nykyisen systeemin mukaan viljelijän kannattaisi useasti vain näennäisviljellä ja nostaa tuet. Tätä ei kuitenkaan ole tapahtunut. Talonpoikainen kulttuuri ja kunnia on toistaiseksi sen estänyt. On totuttu siihen, että viljava pelto on isännän kunnia, ja että isä jättää tilan pojalleen aina vähän parempana kuin mitä sen itse sai.

Menneinä vuosikymmeninä vanhin poika sai talon ja muillekin pojille pyrittiin järjestämään tila. Tyttärien sijoittumisesta ei suuresti huolta kannettu. Tämä järjestelmä pirstoi jonkin verran tiloja, mutta vähitellen maakauppojen ja isännän pystyvyyden myötä tilarakenne jälleen muuttui ja tilakoko kasvoi etenkin uudisraivauksen ansiosta. Tämä johti myös siihen, että useiden talojen, mm. Simulan ja etenkin Raitamäen, pellot olivat varsin hajallaan ympäri kyliä. Olisi tarvittu iso- taikka uusjako.

Viime vuosikymmeninä kaikki sisarukset, myös tyttäret, ovat saaneet osansa tilan varallisuudesta. Tämä on johtanut siihen, että maaseudulta kaupunkeihin on siirtynyt valtavia pääomia, kun uudet isännät ovat joutuneet ”ostamaan sisaruksilta” itselleen työpaikan. Simulassa on ollut viimeaikaisten isäntäpolvien aikana paljon lapsia. Sukupolvenvaihdoksista on kuitenkin sovussa selvitty. Usein mainitsemani Heijarin talo, jonka vuonna 1807 syntynyt Simulan talon tytär ja emäntä Anna-Leena osti vanhuuden kodikseen, on esimerkki siitä kuinka hyvää tarkoittava oikeudenmukaisuus johti pitkällä aikavälillä tilanteeseen, jota nykyoloissa ei voi pitää toivottavana. Frans Heijarilla (ent. Granholm) oli kahdeksan lasta, joista jokainen sai perintönä 10 hehtaaria metsää, myös peltoja jaettiin. Entinen mahtitalo siis kutistui merkittävästi. Nyt maatalouden kannattavuus on mennyt niin alhaiseksi, että tällainen ei enää ole mahdollista. Vakavasti puhutaankin taas perimysjärjestelmän muutoksen tarpeesta. Jatkajan tulisi saada tila yksinään. Sisaruksille riittäisi koulutus. Jää nähtäväksi, niinkuin sanonta kuuluu, kuinka siinä käy. EU-siirtymävaiheessa on ollut runsaasti tarjolla erilaisia investointiavustuksia, mutta niillä ei asiaa hoideta. Vastuu sukutalojen säilymisestä onkin vastaisuudessa entistä enemmän vanhemmilla. Myös sisarusten tulee osoittaa ymmärtämystä. Tilan jääminen perikunnan haltuun ei juuri milloinkaan ole kestävä ratkaisu.

Mualla Suomessa pellot vaihtavat omistajia ja etenkin vuokrausta on runsaasti, kun paikkakunnalla on viljelyä luopujia. Jatkajat vaihtavat koneitaan suuremmiksi, sillä 100-200 hehtaarin viljelyalat vuokramaitten kanssa ovat jo melko yleisiä. Vidilän kylässä on perinteisesti ollut vauraita taloja, jotka ovat vielä voineet jatkaa viljelyä, mutta jotka nykyään ovat auttamatta liian pieniä etenkin viljan viljelyyn. Alueita uuden pellon raivaukseen ei liioin ole olemassa.

Kylässä on jo alkanut tapahtua peltojen siirtymisiä, mutta toistaiseksi peltokuviot eivät ole eheytyneet, kun ostajat ovat olleet muista kylistä. Kaikki vuokraajatkään eivät ole kotikyliltä. Simulan nykyinen isäntä on ratkaissut asian erikoistumalla ja keskittymisellä yritystoimintaan, eikä ole ryhtynyt haalimaan lisää pinta-alaa. Sama erikoistumisen kehitys on nähtävissä suvun muilla lähikylien tiloilla. Väijäämättä tiluksien omistusrakenteissa alkaa Vidilässäkin lähivuosina ”tapahtua jotakin”. Kuinka käy, sitä en rohkene ryhtyä arvailemaan, mutta EU:n hullu päätös nostanee vuokratasoa entisestään. Se saattaa joissakin tapauksissa vaikeuttaa jatkajan löytymistä. Vidilän alueella ei ole muualta Suomesta tuttuja suuria peltoaukioita. Myös maalajit tekevät sen, että laajaperäistä, satoja hehtaareja yhdellä tilalla, viljan viljelyä täällä tuskin tullaan näkemään. Liioin ei nähtäne näin 1930-luvulla syntyneen mielestä jättiläismäisiä veto- ja muokkuskoneita. Laitilassa yleensäkin tilat ovat pyrkineet erikoistumalla saamaan toimeentulonsa. Kaikkialla kaupungin (!) alueella, etenkin pohjoiskylissä, on paljon muovilla katettuja kasvihuoneita. Niitä on jo Simulan maisemassakin. Tokko ne maisemaa kaunistavat sen enempiä kuin muualla yleiset valkeat pyöröpaalitkaan, joita jotkut kaupunkilaiset ovat ehtineet paheksumaan muka kulttuurimaisemaan sopimattomina. Esimerkiksi Suomen varhaisporkkanasta Laitila tuottaa suurimman osan. Koukkelassa Uudentalon tilalla Timo Valonen harjoittaa varsin tehokasta vihannestuotantoa. Hän myös vuokraa peltoja saadakseen käyttöä tarvittaville erikoiskoneille. Laitila tunnettiin ennen Suomen kanapitäjänä. Kanaloita toki on edelleen paljon, mutta EU-aika vei etenkin pienimuotoiselta kanakasvatukselta kannattavuuden. Luomu- eli luonnonmukaista kananmunan tuotantoa jotkut kokeilevat, mutta ongelmansa ovat siinäkin. Halpaan tottuneet kuluttajat eivät ole valmiita maksamaan tuotantokustannusten mukaista hintaa.

Viljelijöitä rassaa myös EU:n valtava byrokratia. Jotkut siihen kyllästyvät ja lyövät kintaat naulaan. Tutustuin siihen byrokratiaan perusteellisesti vuosina 1994-97 tehdessäni maa- ja metsätalousministeriölle Suomen maitokiintiö- ja meijerien tarkastussysteemit. Olin läsnä virkavalan vannoneena myös muutamissa tarkastuksissa. Jäin ihmettelemään monien hyväpalkkaisten unionin virkamiesten huonoa asiantuntemusta.

Ennen vanhaan ihmiset yhdistivät mielessään metsät ja maanviljelyn. Tilanne on kuitenkin siinäkin suhteessa täysin muuttunut. Nykyään eläkeläisillä ja palkansaajilla on kummallakin yli 30 % metsäalasta. Maatalousyrittäjillä on enää 19 % metsistä ja loput metsät omistavat seurakunnat, kunnat ja yhtiöt. Tällainen tilanne tekee maatilat entistä haavoittuvammiksi. Peltoviljelyn menetyksiä, esim. katovuotta, ei voi enää paikata myymällä metsää. Huonoilla asioilla on hyvätkin puolensa. Talonpoikien ahdinko ehkä poistaa ne yhteiskunnalliset jännitteet eri väestönsien välillä, mitkä minun lapsuudessani olivat Vidilässäkin kuulemma hyvin nähtävissä, vaikka minä en niitä järin huomannutkaan.

Simula

Simula oli ennen hehtaareilla mitaten ökytalo. Metsääkin oli yli 200 hehtaaria. Siirtolaisten asuttaminen ja metsien luovutus sisarosuuksina on kutistanut metsäalan 82 hehtaariin. Peltoa on 64 hehtaaria, ja kuten edellä totesin, nykyisäntä ei ole ryhtynyt laajennuksiin lisäämaan ostoin, vaan on keskittynyt osin yritystoimintaan. Aivan lähinaapurissa olleen Kuusiston 13-hehtaarisien talon osto kyllä oli vakavassa harkinnassa. Vuokramaita on vain seitsemän hehtaaria. Viljana viljellään rehuviljoja, jotka syötetään kanoille. Viljat pui Eero Vuola, emännän isä. Sokerijuurikkaan viljely Simulassa loppui jo vuonna 1987. Sen sijaan viljellään varhaisperunaa 5-10 hehtaarin alalla. Tästä harson alla on viitisen hehtaaria. Tuollaisia määriä ei enää käsipelillä hoideta. Nykyaikaisilla koneilla hoidetaan niin istutukset kuin perunan nostotkin. Puutarhapalstan pitäjää hirvittää, kun kuulee, että harso on pahimmillaan kertakäyttöistä, ja parhaimmillaankin kestää vain kolme vuotta. Jokivettä kuluu kuivina vuosina paljon, sillä suurilla laitteistoilla kasteltavat alat ovat laajoja.

Suomen kanataloudessa sanotaan olevan pudotuskilpailu. Heikoimmat ja ne, jotka eivät uskalla satsata tulevaisuuteen, putoavat pelistä. Simulassa uskotaan pärjättävän, vaikka uudet määräykset laskevat kanojen lukumäärän häkkiä kohden puoleen entisestä. Pitää lisätä häkkien määrää. Uuden kanalan myötä kotkottajia tulee olemaan yli 20.000. Näitten hoitoon tarvitaan koko perhe ja lomittaja päälle. Se on kuitenkin vähän, kun sitä verrataan työntekijöitten määrään 1920-luvun lopun Simulassa.

Kanataloudessa pärjäämisen uskoa vahvistaneen rehubisnes Samuli Simula Oy, jonka toimitusjohtaja on emäntä Maija ja hallituksen puheenjohtaja isäntä itse. Yrityksellä on kaksi kuorma-autoon rakennettua rehumyllyä, jotka käyvät jauhamassa vajaan 100 asiakkaan viljat rehuiksi. Autoja käyttää kaksi palkattua miestä. Yritys toimittaa asiakkaille myös tarvittavat rehutiivisteet.

Sekä perunanviljelyä että rehumyllyästä palvelee hiljattain rakennettu valtava halli. Se seisoo siinä, missä ennen vanhaan oli Simulan AIV-kuoppa ja Eskolan navetta, jossa Heinosen Ansu aloitti sepän uransa. Sen pinta-ala on 560 neliometriä ja korkeutta sillä on viisi metriä. Koko halli on lämmin ja siinä on mm. siemenperunavarasto sekä korjaamo ja tallit myös myllyautoille. Hallin voi sanoa hallitsevan koko maisemaa. Entinen kuivuri ei enää saa viljaa sisuksiinsa, ja uudempikin suuri kuivuri odottaa peruskorjausta. Suuleista ovat vain muistot jäljellä.

Vaikka Samuli on käynyt metsäkoulua yhden talven, ei hän ehdi Vaarin tavoin paneutumaan metsien hoitoon, vaikka kuuluukin Metsänhoitoyhdistyksen valtuustoon. Hoitosuunnitelman ja hoitotyöt tekeekin Metsänhoitoyhdistys. Kirvestä ei metsille enää ole näytetty, mutta motot ovat kyllä myllänneet. Kuten Vaari ja Seppokin, Samuli on käynyt kaksivuotisen Vehmaan maamieskoulun.

Simulan talon tulevaisuus on turvattu, sillä nyt 17-vuotias Juho Samuel ei jatka lukiossa, vaan opiskelee Tuorlan maatalousoppilaitoksessa, Vehmaa kun on sulkenut ovensa. Juho aikoo vakaasti olla Simulan talon isäntä ja ainakin jo 16. samaan sukuun kuuluva.

Simulan talo on nykyisännän aikana jälleen peruskorjattu. Suuret puut, joista muistan erityisesti valtavan hopeapajun, ovat tulleet elonkiertonsa loppuun. Uutta sukupolvea ovat

tammet, vaahterat ja saarnet. Sukuseura kävi Samuli-isännän 35-vuotispäivänä 28.5.1999 istuttamassa vanhan hopeapajun tilalle tammen.

Raitamäki

Askon isännöimässä Raitamäessä on vielä peltoa 26 ja vuokramaita 11 hehtaaria. Metsää löytyy 25 hehtaaria. Raitamäessä on 4.500 kanaa. Uusien määräysten myötä pannaan härkejä lisää päällekkäin, eikä luovuteta. Aimo ja Aune ovat pyörittäneet omalla tontillaan melkoista puutarhataloutta. Askon uuden emännän myötä sekin homma näyttää saavan lisävauhtia. Terttu käy puutarhakoulua. Talon seuraava isäntä on taas Kustaa. Onko hän pää- vaiko sivutoiminen, sen näyttävät tulevat vuodet ja maatalousammatin harjoittamismahdollisuudet laajenevassa EU:ssa. Kuvaamaani maisemaan asettuneet Raitamäen suvun jälkeläiset sen sijaan ovat merkittävässä asemassa usean perheen voimin.

Vippola

Kuvaamaani maisemaan varsinaisesti kuuluvat Simula, Raitamäki ja Järvinen, mutta haluan käsittää asian laajemmin ja kuvailen Simulan suvun asumista paikkakunnalla.

Mennävuosina tarkoitettiin Salli Vippolaa (myöh. Paavo), kun puhuttiin Vippolasta ja Kaino Vippolaa, kun puhuttiin Mikolasta. Erkki Vippolan isännöimässä entisessä Mikolassa on peltoa 34 hehtaaria ja metsää 68 hehtaaria. Kanoja on paljon Vippolassakin, 11.000 munijaa. Etelään viettävä rinnepelto sopii hyvin varhaisperunan viljelyyn.

Vippolan asuin ja tuotantorakennukset niinkuin muutkin olosuhteet ovat siinä kunnossa, ettei luulisi olevan mitään esteitä sille, että Erkin ja Sinikan poika Tommi, joka on maatalous-metsätieteiden maisteri, jatkaisi talonpitoa.

Huhdinmäki

Huhdinmäkeä ryhtyi isännöimään Erkki Raitamäen jälkeen hänen poikansa Juhani. Se oli ennen Vehmaan maamieskoulun harjoittelutila, mutta ei ole enää koulun lopetettua toimintansa. Juhaniin mukaan se kävikin liian monimutkaiseksi. Juhaniilla on metsää 80 hehtaaria. Peltoa on liki 70 hehtaaria, josta noin 50 hehtaaria on Koukkelan järven pohjaa yhtenä vainiona. Juhani osti Ukkosen maat. Sitä ennen hän mm. nosti Yrjö Ukkosen kanssa muuraussavea. Juhani vuokraa myös mm. Heijarin maita. Yhteensä viljelyksessä on satakunta hehtaaria.

Myös Juhaniilla on kanoja, munivia noin 2.500 kpl. Lisäksi hän haudottaa ja kasvattaa vuosittain noin 20.000 poikasta. Enkon talo antaisi erinomaiset lisämahdollisuudet ryhtyä harjoittamaan maatilamatkailua, mutta puuhaa on jo niin paljon, että aikaa ei enää siihen toimintaan riitä.

Suvun jäsenillä kylissä alkaa olla yhteensä jo sellainen kanamäärä, että kyläkuntien pellot juuri ja juuri riittävät lannan sijoittamiseen. Laitilassa onkin jo virinnyt ajatuksia biokaasulaitoksesta taikka lannan pelletoinnista.

Saukola

Kodjalan kylään kuuluvaa Saukolaa asustaa nykyään yksinään Annikki Saukola. Pellot ovat naapurilla vuokralla. Tässä vaiheessa on mahdotonta ennustaa, miten Saukolan sukukunta jatkaa eloaan Kodjalan koulupiirin alueella. Voidaan kuitenkin arvata, että jonkinlaiset siteet seutuun säilyvät.

Annikin ja Eskon tyttärellä Pirkko Konttisella, joka asuu Helsingissä, on vapaa-ajan asunto keskellä Kodjalaa. Saukolassa oli apulaisena koko ikänsä Laihosen Ilma, joka ystäväystyi Pirkon kanssa. Pirkko sanoi häntä Illaksi. Kuolinvuoteellaan Turun lääninsairaalassa Tenho Saukola testamenttasi Ilmalle eläkkeen Saukolasta (myös perunasopimuksen Kauppakunnalle). Ilma taas testamenttasi Laihosen torpan Pirkolle. Konttiset ovat ostaneet myös viereisen Sorvolan talon tontin.

Tilattomat

Jussi Salonen harrastaa historiaa ja on lujasti ankkuroitunut Simulan maisemaan, vaikka asuukin virallisesti kirkonkylän ja Vidilän välimaastossa. Jussilla on peltoa ja metsää Vidilässä, ja hän myös todella muokkaa maisemaa; rakentaa ja korjaa. Jussin Juho-pojalla on hyviä numeroita koulutodistuksissaan. On pelättävissä, että hänestä tulee lukumiehiä, joten arvokas muurarimestarin ammattiperinne voi katketa. Varsin mahdollisena pidän kuitenkin sitä, että Juho taikka sisarensa Maria jää seudulle. Sama pätee Raitamäen mailla asuvien Aimon tyttären ja tyttärentyttären suhteen.

Minä olen luopunut Järvisen talosta. Lapseni ovat niin kaukana Laitilasta, että heillä ei minun jälkeeni olisi ollut minkäänlaista intressiä paikan hallintaan. En edes uskalla arvata, mitä tapahtuu, kun äitipuoleni joskus talon jättää. Tietysti toivon, että se ei ihan vieraille menisi. Viitamaan Erkillä on vapaa-ajan asunto Matomäessä. Kuka tietää, vaikka hänkin vanhoilla päivillään viettäisi entistä enemmän aikaa siellä. Sama pätee Simulan Anna-Leenaan, jonka omistama Grönbergin mökki on sisällä Simulan maisemassa.

Yhteenvetona voinee todeta, että Simulan sukukunta on tiukasti ankkuroitunut näille seuduille. Suvun jäsenet ovat siis osaltaan velvollisia viljelemään ja varjelemaan sekä rakentamaan tätä maisemaa pieteetillä, rakkaudesta synnyinseutuun.

Hyväks lopuks

Eläm jatku. Mennä naimissi ja tehrä lapsi.
Toisten pääst taas löyty ai vaa harmamppi hapsi.
Yhre syntyvä ja toises saateta hautta.
Jokane vuarollas, ei siin tahr mikkä autta.
Sitä prukata sanno, ett suku on pahin.

Emm mäa kyl muist, et tääll olis ollut suurika nahin.

Paremp oliski jos yht piräsis koko suku,
jäis näihinki kirjohi usseve ja paremp luku.